

Søskenincest og unge overgripere - Diskursen om det seksuelt uskyldige barnet

Marny Melkild

VID Vitenskapelige høyskole, Oslo

Masteroppgave

Master i familieterapi og systemisk praksis

Veileder: Anne Kyoung Sook Øfsti

Antall ord: 27115

27.05.2016

Takk

Først og fremst ønsker jeg å takke de fem informantene mine som stilte opp og delte raust av sine tanker og faglige erfaringer omkring et så komplisert og følelsesladet tema som seksuelle overgrep. Dere har lært meg mye som ikke har fått plass her.

Jeg vil også takke min kloke og dyktige veileder Anne Kyoung Sook Øfsti som med nennsom hånd har hjulpet meg gjennom ulike stadier i forskerprosessen når det meste virket nokså kaotisk. Med ro og overblikk har hun ledet meg fram til stadig nye innsikter, spesielt om selve skriveprosessen.

Takk til min elskede familie som har gitt meg tid og rom til å skrive og båret over med min frustrasjon samt alt som til tider har gått på litt på halv tolv i heimen. Nå skal det bli normale tilstander igjen!

Takk til Sonja Wiese, Bente Lerø Kongsnes og Cathrine Bakken i den faste veiledningsgruppa vår, som har vært til uvurderlig støtte under hele skriveprosessen - og ikke minst vår faste veileder Siv Merete Myra som har backet opp oss alle sammen og gjort oss vesentlig klokere.

Takk også til sjefen min, Mary-Ann Oshaug, som satte meg på idéen om tema til oppgaven og som daglig viser meg og alle rundt seg at umulig bare er et ord.

Og sist, men ikke minst, takk til alle de sterke, utholdende og modige brukerne ved incestsenteret som hele tiden fyller meg med ny kunnskap og ydmykhet gjennom sin ukuelige optimisme og tro på livets muligheter. Dere er inspirerende hverdagshelter!

Sammendrag

Problemstillingen her lyder: Hvordan møter førstelinjen i hjelpeapparatet seksuelle overgrep hvor overgriper er et søsken til forskjell fra overgrep fra andre overgripergrupper?

Problemstillingen belyses via semistrukturerte intervjuer med fem informanter fra førstelinjen; en ungdomsskolelærer, en helsesøster i ungdomsskolen, en teamleder i barnevernet, en spesialletterforsker i politiet og en familieterapeut ved barnehuset.

Forskningsspørsmålene lyder:

Hva opplever hver yrkesgruppe som de største utfordringene i ulike overgrepssaker med primært fokus på søskenincest og unge overgripere?

Hvordan handler og samhandler de ulike yrkesgruppene i møte med ulike overgrepssaker med primært fokus på søskenincest og unge overgripere?

Hvilke tverretatlige utfordringer møter de ulike etatene relatert til seksuelle overgrepssaker?

Temaet er primært vurdert ut ifra et sosialkonstruksjonistisk grunnsyn, og metoden som er benyttet, er Kirsti Malteruds kondenserte tekstanalyse. For å sikre et relevant sammenligningsgrunnlag på tvers av yrkesgruppene, er intervjuene bygget opp rundt tre fiktive case. Overgriperne i disse casene er en far, en jevnaldrende klassekamerat og en storebror. Utgangspunktet er å søke å lære noe om hvordan yrkesgruppene handler når ulike former for seksuelle overgrepssaker avdekkes samt hvordan etatene da samarbeider.

Studien setter seksuelle overgrep inn i en historisk kontekst og løfter fram hvordan synet på incest og seksuelle overgrep samt barn og barns seksualitet har endret seg opp gjennom årene. Barnet sett som et uskyldig seksuelt offer har stått sterkt de siste tiårene og underbygger det jeg har valgt å kalle ”diskursen om det seksuelt uskyldige barnet”.

Når barn begår overgrep på andre barn, blir denne diskursen utfordret, men også vi som fagpersoner og privatpersoner. Studien løfter fram viktigheten av å våge å nyansere diskursen om det seksuelt uskyldige barnet og å ta utfordringene forbundet med unge overgripere og søskenincest på alvor og å evne å møte dem og deres familier kompetent i disse relasjonelt og faglig svært kompliserte sakene.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	9
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	9
1.2 Relevans for fagfelt og praksisfelt	10
1.3 Kort om gangen i oppgaven	12
2 Presentasjon og utdyping av problemstilling.....	13
2.1 Begrepsavklaringer	14
2.2 Avgrensninger	16
3 Teori.....	19
3.1 Sosialkonstruksjonisme	19
3.2 Seksuelle overgrep i historisk, juridisk og medisinsk kontekst	20
3.2.1 Seksuelle overgrep og religion	21
3.2.2 Seksuelle overgrep og jus	22
3.2.3 Seksuelle overgrep og medisin	23
3.3 Unge som misbruker søsken og andre unge overgripere.....	24
3.3.1 Omfang	24
3.3.2 Mulige risikofaktorer for utvikling av overgrepssatferd	26
3.3.3 Holdninger til søskenincest og ulike konsekvenser	27
3.3.4 Avdekking av seksuelle overgrep foretatt av unge overgripere.....	29
3.4 Tverretattlig samarbeid i seksuelle overgrepssaker.....	31
3.4.1 Tverretattlige aspekter i saker med unge overgripere	32
4 Metode	35
4.1 Epistemologi	35
4.1.1 Sosialkonstruksjonisme	35
4.1.2 Sirkulær kontra lineær årsaksforklaring av seksuelle overgrep	36
4.2 Valg av metode	36
4.2.1 Semistrukturerte intervjuer basert på tre case	38
4.2.2 Strategisk utvalg	38
4.2.3 Presentasjon og drøfting av case.....	39
4.3 Analyseprosessen.....	42
4.4 Forskningsetikk.....	43
4.4.1 Etske hensyn overfor informantene	44
4.4.2 Egen forforståelse	45
5 Analyse av datamaterialet	47

5.1 Tabuer og tabuering	47
5.1.1 Barn som tier – <i>”Ja, det er vel generell erfaring, at barn, de underrapporterer.”</i>	48
5.1.2 Levende tabuer – <i>”Altså det er jo så tabu, det er jo så lukka og...”</i>	49
5.1.3 Unge overgripere – <i>”Grunnsynet mitt er at... det er ganske synd på ham også, da.”</i>	50
5.2 Komplekse relasjoner	52
5.2.1 Barn og foreldre – <i>”Men så er det mor, da. Som ikke tror på det.”</i>	52
5.2.2 Søskenincest – <i>”Men jeg ser.. dilemmaene. De er jo enorme!”</i>	53
5.2.3 Morsperspektivet – <i>”..den gutten, det er jo barnet mitt dét også!”</i>	54
5.3 Konkurrerende ideologier	56
5.3.1 Hva skal til for å agere? <i>”Det er veldig mye vi melder, som bare blir henlagt.”</i>	56
5.3.2 Informasjonsflyten – <i>”Så taushetsplikten er nok litt til hinder. Det vil jeg si.”</i>	58
5.3.3 Jus versus helse – <i>”Skal vi vente, eller skal vi gå ut med én gang?”</i>	59
6. Drøfting	63
6. 1 Mulige konsekvenser av tabuering omkring seksuelle overgrep	63
6.2 Unge overgripere.....	66
6.2.1 Holdninger overfor unge overgripere	66
6. 3 Utfordringer i møte med relasjonell kompleksitet	70
6.3.1 Forklaringer som divergerer	70
6.3.2 Ansvar for sikkerhets- og risikovurdering	71
6.4 Kontekstavhengig perspektiv	73
6.4.1 Utfordringer i møte med diffuse bekymringssaker	73
6.4.2 Virkninger av informasjonsflyten	74
6.4.3 Jus versus helse.....	75
6.4.4 På hver sin tue eller i spann?	77
7 Oppsummering og implikasjoner	79
8 Litteraturliste:	83

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

”*She didn’t say no*” er tittelen på en forskningsartikkel av Mary Jo McVeigh omhandlende søskenincest. (2003:116) Tittelen og temaet koblet sammen skaper umiddelbart et språklig bilde som i noen grad illustrerer den relasjonelle kompleksiteten ved søskenincest. Uttalelsen stammer fra en tolv år gammel gutt i samtale om sine seksuelle handlinger overfor lillesøsteren da han selv var åtte år og hun fire. Ifølge McVeigh uttrykker han dette delvis som en unnskyldning og delvis i undring fordi han mener at: *”It must have hurt her.”* (ibid.) Sitatet kan sette i gang tanker om maktforhold mellom søsken i ulike alder, om forklaringsmodeller og misforståelser. Man utfordres umiddelbart til å gjøre seg opp egne tanker om søskenincest og dilemmaer knyttet til dette.

Søskenincest, men også unge overgripere generelt, er valgt som tema for denne studien. Temaet er svært relevant i min jobb som familieterapeut ved et lokalt incestsenter med over 25 års erfaring med ulike former for seksuelle overgrep. Søskenincest har her alltid vært representert blant sakene, men har primært omfattet søskenincest hvor overgrepene har skjedd mange år tilbake i tid. Først de senere år har det i større grad blitt avdekket søskensaker som fortsatt pågår. Disse har synliggjort at de relasjonelle og følelsesmessige utfordringer er større her enn i andre incestsaker – både for de involverte familiemedlemmene og for oss som profesjonelle. For hvordan skal man som forelder klare å forholde seg til at ett av barna dine kanskje over lang tid har utført grove seksuelle overgrep mot ett annet av barna dine? Hvis du kommer inn på rommet til datteren din på 8 år og ser sønnen din på 14 år i ferd med å ha samleie med henne. Hva gjør du da? Og hvordan kan hjelpeapparatet rådgi og bistå familiene best mulig på veien videre? Og ikke minst – hvordan utfordres hjelperne selv i møte med disse sakene? Dette er spørsmål som har utfordret meg både faglig og følelsesmessig og som har fungert som en drivkraft under hele arbeidet med denne studien.

Litteratursøk etter norsk forskning omkring søskenincest har avdekket at dette er et tema det er forsket svært lite på i Norge, men faktisk også internasjonalt. Derimot fant jeg en hel del internasjonal, men også en del relevant nordisk forskning omkring unge overgripere. Søsken som misbruker søsken er samtidig også unge overgripere, og det at barn seksuelt misbruker andre barn kan oppleves som en stor faglig og følelsesmessig utfordring. Vi er vant til å tenke

på barn som offer i overgrepssaker, men tanken på barn som overgripere kan være mer komplekst å forholde seg til. Ovenstående samt informantenes manglende praktiske erfaring med å møte søskenincest har ført til at jeg underveis har valgt å utvide tematikken til også å omfatte unge overgripere generelt. Som innfallsvinkel for å belyse dette har jeg valgt førstelinjens perspektiv.

Incestsentrene har i alle år samarbeidet med de ulike aktørene i førstelinjen som møter barn og deres pårørende i seksuelle overgrepssaker. Vår erfaring er at vi innbyrdes ikke alltid har tilstrekkelig kunnskap om og forståelse for hverandres arbeidshverdag på tvers av etatene. God kjennskap til arbeidsrammer, muligheter og begrensninger på tvers av etatene må anses som en forutsetning for et mest mulig helhetlig møte med de involverte i alle typer saker. Jeg har derfor funnet det interessant å studere førstelinjens møte med ulike former for seksuelle overgrep og overgripergrupper og har her konsentrert meg om avdekkingsfasen.

Informantene i studien er ulike aktører i førstelinjen i én og samme kommune og arbeider som henholdsvis ungdomsskolelærer, helsesøster i ungdomsskolen, teamleder i barnevernet, politietterforsker i vold- og overgrepssaker og familieterapeut ved det lokale barnehuset. Informantene har helt ulike arbeidsrammer og mandat, og deres arbeidsområder er regulert av ulike lovverk. Samtidig er alle i kontakt med barn og pårørende og må i noen grad samhandle ved avdekking av seksuelle overgrepssaker. For å søke å sikre et relevant sammenligningsgrunnlag på tvers av forskjellene i arbeidskontekst, har alle blitt intervjuet med utgangspunkt i tre fiktive case hvor tre overgripergrupper blir presentert; en far som misbruker en datter, en ungdom som misbruker en jevnaldrende og en storebror som misbruker en lillesøster. Casene og begrunnelse for valgene vil bli ytterligere presentert i metodekapittelet.

1.2 Relevans for fagfelt og praksisfelt

Saker med søskenincest er spesielt kompliserte overgrepssaker idet offer og overgriper deler minst én forelder og kanskje også felles søsken samt øvrig familie. Familien må ta stilling til hvem som skal få kjennskap til overgrepene, og alle involverte vil måtte ta stilling i saken. Man kan se for seg at det lett kan dannes tvil om hva som har skjedd, noe som igjen kan føre til sympatier og antipatier innad i familien. Store følelser kan bli satt i sving, og vanskelige beslutninger må tas. I de fleste overgrepssaker er et av de viktigste tiltakene å skjerme offeret

fra videre kontakt med overgriper i størst mulig grad, både for å sikre offeret mot nye overgrep og for å skjerme overgriper mot å utføre nye overgrep. I tilfeller med søskenincest blir dette et voldsomt dilemma for foreldrene og hjelpeapparatet både på kort og lang sikt. Det er ikke vanskelig å forstå at det kan være fristende for foreldre i en slik situasjon å søke seg til bagatellisering og bortforklaring for å slippe å ta inn over seg situasjonen og alle de mulige konsekvensene. Det er derfor viktig at hjelpeapparatet kan bidra med bred og hensiktsmessig hjelp og behandling til hele familien både i avdekkingsfasen og på lengre sikt. Dette fordrer kunnskap om problematikken, og det er et håp at studien skal kunne gi et lite bidrag til denne kunnskapsutviklingen.

En vesentlig avveining i alle overgrepssaker, og spesielt i incestsaker, er å vurdere risiko for gjentakelse samt å sikre mot at nye overgrep skjer. Kun noen få av de unge overgriperne vil ha behov for en langvarig overgrepsspesifikk behandling, (Søftestad og Andersen 2014:104) men man må evne å avklare hvem disse er. Hvordan informantene forholder seg til behandlings-, sikkerhets- og risikovurderinger og hvilken kjennskap de har til kartleggingsverktøy til dette bruk, er derfor av interesse i denne studien.

Samtidig viser forskning at en tydelig korrigering av unge overgripere kan bidra vesentlig til å stanse overgrepsatferden. (Fanniff og Becker 2005 og Kjellgren 2000 hos Kruse 2011) Derigjennom kan man begrense antall nye ofre og hjelpe unge overgripere ut av overgriperrollen. Utvidet kunnskap om unge overgripere og om hensiktsmessig behandling av denne gruppen, kan derfor gi stor samfunnsmessig gevinst. Denne studien tar primært for seg avdekkingsfasen og vil derfor ikke kunne bringe fram kunnskap om hensiktsmessig behandling. Likevel vil førstelinjens valg omkring oppfølging og henvisning videre kunne være avgjørende for hvilken hjelp som blir tilbudt. Dette er derfor et interessant aspekt i denne studien.

Både litteratur (Søftestad og Andersen 2014, Ingnes og Kleive 2011) og politikere konkluderer med at et tilstrekkelig behandlingstilbud til unge overgripere mangler i Norge. Dette ble senest løftet fram i en artikkelserie i flere av landets største aviser i februar i år. (Dommerud, 2016) Her kommer det fram at det i Norge i dag primært er noen få lokale enheter i henholdsvis Bergen, Trondheim, Tromsø og Kristiansand som besitter spisskompetanse omkring behandling av unge overgripere, og som kan tilby dette lokalt. Det sammenlignes i artikkelserien også med behandlingstilbud som tilbys ved OffClinic i Sverige

og JanusCentret i Danmark. Et behandlingstilbud noe tilsvarende enhetene i Sverige og Danmark har vi foreløpig ikke i Norge. (Dommerud 2016, Søftestad og Andersen 2014) Jeg vil imidlertid ikke gå nærmere inn på behandlingstilbudet her da dette ikke inngår som del i denne studien. Det som derimot er av interesse, er hvilken kunnskap førstelinjen har om det tilgjengelige behandlingstilbudet.

1.3 Kort om gangen i oppgaven

Jeg vil i det videre presentere problemstillingen og forskningsspørsmålene samt utdype noe omkring disse. Her vil jeg også definere og forklare de mest sentrale begrepene samt gjøre rede for og begrunne avgrensninger som er gjort. Deretter følger en presentasjon av relevant teori knyttet til studiens tema og problemstilling samt en kritisk gjennomgang av de mest relevante studiene. I metodekapittelet vil jeg gjøre rede for mitt epistemologiske ståsted, egen forforståelse, etiske betraktninger samt presentere analysemetoden. Jeg vil også gi en nokså grundig beskrivelse av og begrunnelse for metodedesignet som er valgt. Analysen blir framlagt i et eget kapittel og deretter drøftet i et annet. Avslutningsvis vil jeg gjøre en kort, kritisk oppsummering av hovedfunnene i studien, reflektere litt rundt egen forskerprosess samt framlegge tanker om implikasjoner for eventuell framtidig forskning.

2 Presentasjon og utdyping av problemstilling

Min problemstilling lyder: Hvordan møter førstelinjen i hjelpeapparatet seksuelle overgrep hvor overgriper er et søsken til forskjell fra overgrep fra andre overgripergrupper?

Utgangspunktet for problemstillingen har vært et ønske om å framskaffe en økt tverretattlig forståelse for utfordringene som følger i kjølvannet av saker med søskenincest, men også overgrepssaker generelt. Studien vil samtidig belyse de spesielle forhold som gjør seg gjeldende når overgriper er under 18 år. Som tidligere nevnt, trådte aspektene omkring unge overgripere tydeligere fram underveis. Jeg vurderte derfor å utvide problemstillingen til også å spesifisere unge overgripere, men valgte å beholde problemstillingen slik den står. Jeg begrunner dette valget med at søsken samtidig også er unge overgripere samt at unge overgripere innbefattes i ”andre overgripergrupper”.

Utover selve problemstillingen vil jeg samtidig søke å finne svar på følgende forskningsspørsmål:

Hva opplever hver yrkesgruppe som de største utfordringene i ulike overgrepssaker med primært fokus på søskenincest og unge overgripere?

Hvordan handler og samhandler de ulike yrkesgruppene i møte med ulike overgrepssaker med primært fokus på søskenincest og unge overgripere?

Hvilke tverretattlige utfordringer møter de ulike etatene relatert til seksuelle overgrepssaker?

De utarbeidede casene åpner for sammenligninger både mellom hver enkelt yrkesgruppes håndtering av de ulike casene - samt på tvers av etatene. Jeg har vært interessert i å se etter forskjeller og likheter mellom de ulike yrkeskontekstene, men også etter likheter og forskjeller i håndtering de ulike sakene imellom. En viss tverretattlig samhandling vil være helt nødvendig i de framlagte sakene, og hva informantene tenker om sin egen yrkesgruppes og de andres rolle i denne samhandlingen har vært av interesse. Jeg har samtidig vært nysgjerrig på hvilken kunnskap om og erfaring informantene har med seksuelle overgrep.

Bruk av case innebærer både fordeler og ulemper. Fordelen er at man får et relevant sammenligningsgrunnlag. Ulempen er at man mister noe av den spesielle kvaliteten ved

kvalitative studier, nemlig den personlige fortellingen og vinklingen. Kvale og Brinkmann beskriver i sin bok *Det kvalitative forskningsintervju* at man i kvalitativ forskning søker ”å forstå sosiale fenomener ut fra aktørenes egne perspektiver og beskrive verden slik den oppleves av informantene.” (2009:45) Casene styrer i stor grad det informantene kan snakke om og åpner lite for personlige fortellinger. Dog kan informantene bidra med synspunkter fra sitt perspektiv og utvide med personlige erfaringer og betraktninger. Intervjuene blir likevel mer strukturert enn tilfellet hadde vært hvis jeg kun søkte informantenes egne fortellinger. Kvale og Brinkmann bekrefter da også at ”intervjuer som tester hypoteser om gruppeforskjeller, er typisk mer strukturerte.” (ibid.:122) Det er ikke akkurat å teste hypoteser om gruppeforskjeller jeg har vært ute etter, men det dreier seg likevel om en sammenligning mellom grupper. Disse gruppene er til dels svært ulike, og jeg antok på forhånd at det ville divergere nokså mye hvilken erfaring informantene ville ha med temaet. Det syntes derfor helt nødvendig å basere seg på like, fiktive case for å sikre å kunne foreta en meningsfull sammenligning.

For i noen grad å få fram et litt mer personlig perspektiv, la jeg i intervjuene inn et spørsmål hvor jeg ba informantene om å forsøke å ta den pårørendes perspektiv og svare ut ifra dette. Dette viste seg å være ganske virksomt og understreket at det personlige perspektivet åpner for større følelsesmessig engasjement og bredere detaljrikdom. (ibid.) Svarene bidro med en større dynamikk og et bredere perspektiv inn i analysen.

Kvale og Brinkmann løfter også fram viktigheten av å være lydhør og nysgjerrig både til det som sies og det som ikke sies under intervjuene. (ibid.:50) Dette har jeg søkt å være meg bevisst under analysearbeidet. Det som ikke sies kan skyldes forglemmelse, at man regner noe for så selvsagt at det ikke trengs å nevnes eller at man kvier seg for å snakke om temaet. Uansett har det vært interessant å studere det som informantene på tvers ikke sier. Min forforståelse vil naturligvis påvirke hva jeg opplever at de ikke sier, men jeg har forsøkt å ha en bevissthet omkring dette.

2.1 Begrepsavklaringer

Når jeg i oppgaven benytter begrepet **seksuelle overgrep**, omfatter dette alle handlinger som kriminaliseres i straffelovens kapittel 26. Det vil føre for langt å gå inn på alle beskrivelser av

de ulike overgrepskategoriene i lovteksten, men studien omtaler altså kun seksuelle overgrep som er straffbare i henhold til norsk lov.

Med begrepet **barn** menes alle under 18 år.

Unge overgripere er et mer kontroversielt og uoversiktlig begrep. Det er kontroversielt fordi det definerer et ungt menneske i en kategori som noe det *er*, ikke noe det *gjør*. Begrepet diskuteres både hos Ingres og Kleive (2011) og Søftestad og Andersen (2014), men begge velger likevel å benytte begrepet unge overgripere med den presisering at dette må forstås som en atferd, ikke som en identifiserende egenskap. Informanten ved barnehuset nevner at de ved barnehusene bruker betegnelsen ”unge som har krenket”, men sier også at dette er et begrep de ikke er tilfreds med, og at de arbeider med å finne et mer egnet uttrykk. Søftestad og Andersen foreslår ”ungdom som forgriper seg seksuelt på barn”, men innser samtidig at dette er en for lang og lite praktisk formulering. Jeg har her valgt konsekvent å bruke begrepet unge overgripere, men slutter meg samtidig til ovennevnte presisering.

Begrepet **incest** benyttes om seksuelle overgrep der overgriper og offer er i familie. Begrepet **søskenincest** kan omfatte både hel- og halvsøsken, men her omtales kun helsøsken.

Jeg har valgt å fokusere på det jeg kaller **avdekkingsfasen**. Søftestad og Andersen definerer avdekking som *”barnets fortelling om overgrep enten det er i en privat eller profesjonell sammenheng så vel som avsløringer av overgrep som er initiert av andre enn den som er utsatt for overgrep.”* (2014:87) Jeg finner denne definisjonen dekkende og benytter tilsvarende her. Forfatterne problematiserer imidlertid hvorvidt et overgrep er avdekket når et barn forteller om det, når overgriper har tilstått eller når straffelovens kriterier er innfridd. De konkluderer med at synet på dette vil variere med hvilken posisjon man innehar i sakene. (ibid:88) For denne studiens del, holdes imidlertid sitatet ovenfor som gjeldende. Avdekkingsfasen dreier seg da om tidsrommet fra barnet forteller eller initieres til å fortelle og de nærmeste ukene uten noen konkret tidsramme.

Informantene er hentet fra det jeg omtaler som **førstelinjen**. Med dette mener jeg de yrkesgruppene som møter barn og deres pårørende ved avdekking av seksuelle overgrep på barn. I tillegg til informantenes yrkesgrupper kunne lege, tannlege, barnehageansatte, ansatte i

PP-tjenesten og ansatte ved incestsentrene vært aktuelle. Idet jeg har valgt å fokusere primært på ungdommer og avdekkingsfasen, har dette vært styrende for valget av yrkesgrupper.

Noen steder i teksten og i problemstillingen benyttes begrepet ”**hjelpeapparatet**” som bør forstås som førstelinjen som ovenfor beskrevet, samt alle som tilbyr behandling forbundet med seksuelle overgrep.

2.2 Avgrensninger

Informantene representerer førstelinjen og således ikke det man kunne benevne som ”behandlingsapparatet”. Riktignok tilbyr flere av informantene både behandling og støttesamtaler, men beskrivelser av og diskusjon omkring former for behandling er ikke tema for denne studien. Dog er det, som nevnt, aktuelt å studere hvilke tanker informantene har om hvilken behandling som kan være aktuell for de involverte i sakene.

Studien omhandler ikke tvilstilfeller hva angår alvorlighetsgrad. Alle de presenterte sakene omfatter overgrep som klart faller innenfor straffeloven. Samtidig er tvil omkring hvorvidt noe kan defineres som et seksuelt overgrep eller ikke, hvem som snakker sant og hva som konkret har skjedd, svært relevante temaer i møte med seksuelle overgrepssaker. Jeg vil derfor i noen grad belyse dette, men svært begrenset da sakene informantene har blitt forelagt ikke er juridiske tvilstilfeller.

Jeg har også gjennom utarbeidelsen av casene gjort en rekke avgrensninger hva angår former for overgrep, overgripergrupper, alder, kjønn og avdekkings situasjoner. Disse vil det bli redegjort for i metodekapittelet.

En vesentlig avgrensning er også valget av perspektiv. Det meste jeg har funnet av forskning omkring seksuelle overgrep, tar enten behandlerperspektivet eller aktørperspektivet forstått som offer, overgriper og/eller pårørende. Jeg har riktignok funnet studier som tar utgangspunkt hos enkeltgrupper i førstelinjen. Eksempelvis omhandler disse dommeravhør av barn i vold- og overgrepssaker (Bakken 2015) og læreres kunnskap om seksuelle overgrep (Sire 2008). Jeg har imidlertid ikke funnet noen studier som tar et tverretattlig utgangspunkt i førstelinjen. Siri Søftestad har i bok (2005) og artikkel (Søftestad, Bjørtvedt, Haga og Hildén

2007) beskrevet sine erfaringer fra det tverretatlige behandlingstilbudet TVERS i Vest-Agder, men selv om aktørene her inkluderer flere av etatene fra min informantgruppe, omhandler dette arbeidet primært behandling ikke primært avdekking. (ibid. 2007) Jeg vil derfor hevde at min studie representerer en delvis ny synsvinkel. Samtidig anses førstelinjens håndtering av seksuelle overgrep på barn i en avdekkingsfase som relevant og nyttig kunnskapsutvikling innenfor feltet.

Jeg vil av plasshensyn i svært liten grad komme inn på skader, senskader og skadeomfang som følge av seksuelle overgrep. Jeg vil også i liten grad belyse rettsprosessen etter anmeldelse og utredning av sakene.

Ifølge det danske JanusCentrets tiårsrapport har 47% av de unge overgripere senteret har hatt til vurdering (n=246) en IQ på under 85. Herunder ligger 23% i området for psykisk utviklingshemming. (2014) Disse unge overgriperne og problemstillinger forbundet med denne gruppen, blir imidlertid ikke belyst i denne studien.

Til tross for ovennevnte avgrensninger favner studien likevel svært vidt, primært grunnet den faglige bredden innenfor informantgruppa. Jeg er innforstått med at dette innebærer at det blir vanskelig å diskutere noen av temaene i inngående. Spesielt har dette vist seg å gjelde diskusjonen omkring det tverretatlige samarbeidet. Da jeg startet på arbeidet med denne studien, var dette et sentralt fokuspunkt, men underveis stod andre faktorer klarere fram og krevde mer oppmerksomhet. Stoffet omkring det tverretatlige samarbeidet er derfor nokså kortfattet og ligger også i noen grad implisitt i teksten. Jeg vurderte å kutte det helt ut, men fant at da falt hensikten med en tverretatlig informantgruppe litt bort. Mangelen på inngående drøfting av enkelttemaer vil imidlertid kunne anses som en svakhet ved studien. Samtidig anser jeg det tverretatlige perspektivet som så vidt nyttig, at jeg har valgt å stå ved dette valget med de konsekvenser det innebærer. Det er nettopp breddesynet i møte med disse følelsesmessig og faglig vanskelige sakene jeg har ønsket å løfte fram fordi gruppen samlet sett kan være retningsgivende for hvordan disse sakene blir håndtert.

Temaet ble nylig aktualisert gjennom en artikkel presentert i Tidsskrift for Norsk psykologforening nr. 5, 2016 med tittelen ”*Gutter i Norge med skadelig seksuell atferd*” skrevet av psykologspesialistene Monica Jensen, Erling Garbo, Helle Kleive, Øystein Grov og Mari Hysing – de fleste tilknyttet behandlingstilbudet til unge overgripere Betanien BUP,

V27 i Bergen. Artikkelen løfter fram mange av de samme synspunktene som framkommer i denne studien, men med utgangspunkt i journaldata fra 56 unge, mannlige overgripere som ved oppstart av overgrepsspesifikk behandling hadde en gjennomsnittsalder på 14,1 år. Studien er gjort over en tiårsperiode (2004-2013). Siden denne artikkelen nettopp har blitt publisert, har jeg i liten grad rukket å innarbeide resultatene her. Jeg nevner den likevel fordi den understreker at temaet unge overgripere og søskenincest er dagsaktuelt og fordi artikkelen også poengterer viktigheten av en samordnet førstelinje:

”Unge under 15 år som utøver skadelig seksuell atferd, blir under nåværende forhold svært avhengige og sårbare overfor hvordan for eksempel lokalt politi, barnevern, barnehus og BUP tar imot, fanger opp, samhandler og har kompetanse på skadelig seksuell overgrepssproblematikk.” (2016:373)

Jeg vil derfor hevde at min studie er svært relevant og et nyttig bidrag i tilnærmingen mot unge overgripere.

3 Teori

Her vil jeg kort gjøre rede for sosialkonstruksjonismen hva angår relevans for studien samt sette seksuelle overgrep inn i en sosialkonstruksjonistisk forståelsesramme. Deretter vil temaet bli belyst med faglitteratur og forskning relevant for min studie. Den forskningen jeg her vurderer som mest sentral vil bli kritisk gjennomgått primært med tanke på relevans og sammenlignbarhet.

3.1 Sosialkonstruksjonisme

Sosialkonstruksjonisme er en filosofisk retning innen psykologi og samfunnsvitenskap som løfter fram hvordan mennesker gjennom språk og samhandling skaper mening og forståelse i sin verden slik de ser den. Dette innebærer at forståelsen vil være preget av den tid og kultur de lever i, samt kulturens bakenforliggende historie. Andy Lock og Tom Strong beskriver det slik i sin bok *Sosial konstruksjonisme, Teorier og tradisjoner: "Mennesker er sosiale vesener som søker å forstå det de erfarer og opplever ved å gjøre bruk av det som mennesker før og rundt dem har konstruert og ansett som meningsfylt."* (2014:36) Retningen oppstod som en reaksjon mot positivismens entydige fokus på vitenskap og kunnskap som målbar og årsaksforklart og fremmer at mennesker er altfor komplekse til å kunne forklares kun ut ifra positivistisk baserte modeller. (ibid.)

En felles språkutveksling som grunnlag for meningsdannelse står sentralt innen sosialkonstruksjonismen. Det er gjennom språket vi definerer vår virkelighet. All samhandling og språkutveksling foregår samtidig innenfor ulike kontekster, og nettopp språket i kontekst satte filosofen Martin Heidegger spesielt fokus på. Heidegger hevdet at så lenge vi handler innenfor en kjent kontekst, fungerer språket og erfaringskunnskapen vår relativt uproblematisk. Det er i møtet med det ukjente; andre kontekster, annet språk eller språkbruk, at vi utfordres til å utvide vårt repertoar og vår selvforståelse. Heidegger brukte begrepet "forståelseshorisont" om vår etablerte opplevelse av verden. (ibid.)

Denne studien henter data fra informanter med ulik utdanning, arbeidskontekst og mandat. Hver enkelt informant er talerør for sin yrkesgruppes forståelseshorisont i møte med studiens tema. Studien vil derfor ta for seg hvordan disse forståelseshorisontene sammenfaller, utfordrer hverandre og eventuelt utvider hverandre samt hvorledes ulike kontekster påvirker forståelseshorisontene.

Selv om kontekstene til informantene er ulike, uttaler de seg om samme tema. Her vil man kunne forvente at samfunnets mer generelle diskurser omkring seksuelle overgrep vil kunne forene informantene i et mer enhetlig grunnsyn.

3.2 Seksuelle overgrep i historisk, juridisk og medisinsk kontekst

Filosofen Michel Foucault er den som sterkest forbindes med begrepet ”diskurs” som hos Lock og Strong kortfattet oversettes til *”en kulturs virkelighetsoppfatning, slik den etableres gjennom praksis til en spesifikk tid og på et spesifikt sted.”* (ibid.:318) Og nettopp kulturens historiske og samtidige betydning for språkbruk og –forståelse står sentralt hos Foucault. Lover og normer endrer seg over tid og er ulike fra kultur til kultur. Dette setter rammer for hva som til enhver tid anses som passende eller upassende oppførsel innenfor et samfunn eller hva som regnes som ”sant”. Diskursene fungerer altså som språklige overenskomster med utgangspunkt i historie og kultur som samtidig er i kontinuerlig endring. I hverdagen er vi ikke oppmerksom på dette og opptrer som om de gjeldende diskursene er ”sanne” og uomtvistelige. Slik har visse former for atferd og ulike menneskegrupper blitt definert utenfor eller innenfor aksepterte normer opp gjennom historien. Foucault påpeker at diskursene således må anses som en sterk maktfaktor i et samfunn, særlig fordi man ikke er oppmerksom på hvordan de innvirker på vår definisjon av oss selv og andre. (ibid. og Foucault 2006)

Analysen i denne studien søker ikke å få fram diskursene omkring seksuelle overgrep, men Foucaults tanker om diskurser setter likevel studiens tema inn i et historisk og samtidig dynamisk perspektiv.

I sitt trebindsverk *Seksualitetens historie I, II og III* utdyper Foucault ovenstående tanker med spesielt blikk på hvordan man opp gjennom historien har definert og regulert menneskers seksualitet. I bind I tar han for seg historien fra 1700-tallet og frem til i dag, mens bind II og III tar for seg samme tema slik det framstod i antikkens Hellas og Roma. Jeg har her valgt kun å ta for meg bind I, da jeg vurderer at poengene som framsettes i bind I belyser Foucaults syn tilstrekkelig.

Ifølge Foucault har menneskenes seksualitet opp gjennom tiden primært blitt søkt regulert via religiøse, juridiske og medisinske diskurser som samfunnet har tatt opp i seg og holdt for ”sanne”. Ifølge Foucault har nesten all annen seksualitet enn monogamiet fram til de seneste år blitt definert utenfor den aksepterte ramme, som eksempelvis homofili. (1999) Diskursene rundt homofili illustrerer godt Foucaults tanker fordi man her ser en gradvis overgang fra at homofili har vært definert som henholdsvis synd, kriminelt og som en diagnose fram til i dag hvor homofili nærmer seg religiøst akseptert, siden 1972 er legalisert i Norge (straffeloven, Tordsson 2016) og siden 1977 ikke lenger klassifiseres som en diagnose av Norsk Psykiatrisk Forening (Hofgaard 2010) - uten at homofili som erfaring har endret seg særlig. Det er diskursene omkring homofili som har endret seg og gjort homofili mer allment akseptert.

Foucault skriver riktignok om seksualitet generelt og ikke om seksuelle overgrep spesielt. Og når det gjelder seksuelle overgrep, stiller saken seg helt motsatt av homofili. Seksuelle overgrep og spesielt incest har vært og er fortsatt definert som synd, kriminelt og abnormt, men grunngivelsen har skiftet med tiden og er en helt annen i dag enn i tidligere tider. Dette kan indikere at det er noe evolusjonsbiologisk utfordrende ved incest som bidrar til at dette har blitt gitt en negativ valør uansett tid, idet det samme ikke gjelder alle typer seksuelle avvik. Foucault stiller dog ikke spørsmålstegn ved hvorvidt de ulike diskursene er ”riktige” eller ”gale”, men søker en bevisstgjøring rundt språkliggjøring og de samfunnskraftene som bevirker disse holdningene. (1999, 2006)

3.2.1 Seksuelle overgrep og religion

Religiøse tekster har opp gjennom historien omtalt og søkt å regulere incest. Allerede i Bibelens Tredje Mosebok under *”Lover om kjønnslig omgang”*, kap. 18, v. 6-18 instruerer Gud Moses om hvilke seksuelle former som forbys. Gud sier blant annet om søskenincest: *”Du skal ikke ha samleie med din søster, som har samme far eller samme mor som du. Enten hun er født hjemme eller ute, skal du ikke ha samleie med henne.”* (Bibelen 1978/85) De ulike forbudene grunn gir Gud med *”vanære”* og *”skamløs ferd”* og at eksempelvis en svigerinne *”tilhører din bror”* (ibid.) altså primært ut ifra moral og mannens ære. Hele kapittelet omtaler kun hvordan mannen skal opptre i kjønnslig omgang med kvinner. Ingenting sies om hvordan kvinner bør opptre, kun hva menn ikke har rett til å gjøre med dem. At kjønnslig omgang kan være skadelig for barn, er heller ikke tema. Dette var i lang tid heller ikke et juridisk tema.

3.2.2 Seksuelle overgrep og jus

Siri Sjøftestad og Inger Lise Andersen nevner i sin bok *Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming* en rettssak fra USA i 1672 hvor en far ble henrettet for incest mot datteren samtidig som datteren ble straffet som medskyldig med piskeslag. (2014:40) De beskriver også hvordan barn i incestsaker tidligere ble vurdert som medskyldige og rettslig ansvarlige for handlingene. I Danmark ble denne paragrafen endret så sent som i 1967. (ibid.) I Norge kom den første lovreguleringen om overgrep mot barn i kriminalloven av 1842. Hovedsiktemålet var imidlertid ikke å beskytte barn mot overgrep, men å hegne om kvinners ærbarhet, (ibid:40) altså fortsatt moralsk begrunnet.

I gjeldende norsk straffelov grunnis ikke forbudene om incest og ulike andre former for seksuelle overgrep verken moralsk eller helsemessig, men strafferammene reflekterer i noen grad hvilke kriterier lovgiverne har lagt til grunn som eksempelvis grad av tvang, overgrepets form, offerets alder og nærhet i slekt.

Ifølge straffeprosesslovens § 224 er det også slik at selv om en overgriper er under 15 år, kan forholdet fortsatt anmeldes og etterforskes. Hensikten følger av §226 og gjelder blant annet å opplyse saken for barnevernet med tanke på mulige tiltak. Dette er relevant her fordi unge overgripere under 15 år ofte ikke anmeldes til politiet fordi de er under kriminell lavalder. (Ingnes og Kleive 2011, Sjøftestad og Andersen 2014) Ingnes og Kleive problematiserer i sin bok *I møte med unge overgripere* at det kan være å anse som et svik mot både offer og overgriper å ikke anmelde og få etterforsket disse sakene fordi en etterforskning kan gi større avklaring om hva som har skjedd, klarere konsekvenser for overgriper og være viktig for den videre bearbeidelsen av overgrepet for dem begge. (2011:83)

Sjøftestad og Andersen nevner i tillegg kartlegging av risikoatferd og viser til en sak der en snart 15-årig gutt ble anmeldt for overgrep mot en 5-åring. Under etterforskningen kom det fram at det allerede var kjent at som 11-åring hadde tvunget en gutt i klassen til å suge penisen hans, senere blottet seg i nabolaget og i en barnehage, blitt tatt på fersk gjerning under forsøk på analt overgrep mot en 4-åring samt misbrukt sin 4-årige lillesøster analt. Ikke noe av dette hadde blitt anmeldt. (2014:112-113)

Ingnes og Kleive poengterer også at det er et paradoks at vi nokså greit aksepterer at barn som nasker i en butikk automatisk bør bli politianmeldt. Derimot settes det store følelser i sving

når det blir snakk om politianmeldelse av seksuelle overgrep foretatt av en person under 18 år selv om dette er en vesentlig mer alvorlig og skadelig handling. Vi har heller ingen motforestilling mot å kalle en ungdom som stjeler, en butikktyv, mens det er strid om begrepet ung overgriper. (2011:82)

De hevder videre at fagfolk uten tilstrekkelig kompetanse ofte reagerer med sterke følelser og vantro i møte med unge overgripere. (ibid.) Det kan synes som samfunnet og hjelpeapparatet underbygger tabuene omkring seksualitet og seksuelle overgrep i møte med unge overgripere, og at det er vanskelig å ta inn over seg at barn kan utøve handlinger som fordømmes når de utføres av voksne. (Ingnes og Kleive 2011, Søftestad og Andersen 2014) Hvorvidt det forholder seg slik blant mine informanter, søker denne studien å belyse.

3.2.3 Seksuelle overgrep og medisin

Det var psykiateren og psykoanalytikeren Sigmund Freud som løftet fram et nytt syn på barns seksualitet som naturlig og medfødt, og i sine tidligste arbeider hevdet han også at seksuelle overgrep kunne være årsak til psykiske problemer hos pasientene. Dette gikk han dessverre nokså raskt bort ifra, kanskje etter press fra datidens fagmiljø og tidsånd, og omskrev isteden overgrepshistoriene som ødipalkompleks og seksuelle fantasier. (Freud 1972, Søftestad og Andersen 2014)

Seksuelle overgrep på barn ble deretter underkommunisert i flere tiår. Søftestad og Andersen løfter fram hvordan forskning på 1950-tallet blant annet ”dokumenterte” at incest kunne ha positive effekter på barn samt at forekomsten lå på omkring én til en million. (Søftestad og Andersen 2014:43) Slike forskningsresultater bekrefter sosialkonstruksjonistenes påstand om at en forsker går inn med sin forforståelse og finner det vedkommende søker. Samtidig styrker det Foucaults teori om at gjeldende diskurser og forskning går hånd i hånd og at forskningen ”beviser” det diskursen forfekter. Dette aktualiseres også her, idet jeg blant studiene som er foretatt de siste tiårene ikke har funnet noen forskning som vesentlig imøtegår den forskningen som framlegges her. Dog framstår dagens forskning som mer nyansert, noe som må anses som en naturlig utvikling i et forholdsvis nytt forskningsfelt.

Først på 1970-tallet ble seksuelle overgrep på barn for alvor satt inn i en medisinsk kontekst. Man begynte å få kunnskap om hvor skadelig dette var for barna både på kort og lang sikt.

Ansaret ble nå lagt på de voksne alene mens barna ble ansett som uskyldige ofre. (ibid.) Dette synet dominerer også i dag, men ny kunnskap og forskning gir et stadig mer nyansert bilde som utfordrer oss både som privat- og fagpersoner. Spesielt gjelder dette saker hvor overgriper er et barn eller en ungdom. Det kan synes som om diskursen om det seksuelt uskyldige barnet for tiden står så sterkt at det ikke blir rom for noen diskurs om det seksuelt skyldige barnet. McVeigh advarer klart mot dette i sin studie og hevder at unge overgripere, spesielt i søskensaker, bør utredes og tilbys eller til og med pålegges behandling. (2003) Dette underbygges av forskning som viser at overgrepssatferd ikke er like befestet hos unge overgripere som hos voksne og at prognosene for å stoppe atferden bedres ved behandling (Worling og Curwen 2000, Fanniff og Becker 2005) og jo tidligere behandling blir gitt. (Kjellgren 2000 hos Kruse 2011)

Fortune og Lambies oppfølgingsstudie av unge overgripere som mottok ulik grad av behandling, konkluderte med at grad av intervensjon var avgjørende. De som hadde mottatt den mest omfattende behandlingen, var også de med lavest tilbakefallsrate. (2006) I deres studie var tilbakefallsraten 10%, men de viser til andre studier med noe varierende prosenttall. Uansett viser alle de vurderte studiene klart at behandling påvirker tilbakefallsraten drastisk. Ifølge Kjellgren (2009) oppgir samtidig omkring 50% av voksne overgripere at de utførte sitt første overgrep mens de var barn. Når man holder disse funnene opp mot omfangstallene er det tydelig at å korrigere denne atferden tidlig, kan gi stor personlig og samfunnsmessig gevinst.

3.3 Unge som misbruker søsken og andre unge overgripere

Søskenincest og unge overgripere er det primære tema i denne studien. Noen problemstillinger vil være nokså like i saker med unge overgripere uansett overgrepsform, og noen vil være helt forskjellige fra søskensaker. Jeg vil nedenfor presentere en del forskning som delvis er spesifikk for søskenincest og delvis mer generell for unge overgripere.

3.3.1 Omfang

Kvantitativ forskning i flere land har fastslått at søskenincest er mye mer utbredt enn tidligere antatt og kanskje den mest vanlige formen for incest. (Latzman m.fl. 2011, Worling 1995)

Videre viser flere store undersøkelser at minst 30%, kanskje opp mot 50% av alle seksuelle overgrep mot barn begås av barn under 18 år. (Adler og Schutz 1995, Bonner, Walker og Berliner 1990, Mossige og Stefansen 2007) Til tross for dette, har det blitt forsket forholdsvis lite på incest mellom søsken. (Kiselica og Morrill-Richards 2007, Krienert & Walsh 2011)

Den siste store omfangsundersøkelsen som er foretatt i Norge når det gjelder seksuelle overgrep er NOVA Rapport 20/2007 (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) av Mossige og Stefansen. Denne undersøkelsen ble foretatt blant 7033 avgangselever ved 67 videregående skoler i Norge. Den omfatter både vold og seksuelle krenkelser. Her framgår det at ca 5% av de spurte oppgir å ha opplevd incest fra et nært familiemedlem. Søskenincest er ikke spesifisert. Den største overgripergruppen er “venn, bekjent, kjæreste” med 11% av de spurte. Dette underbygger at fokus på unge overgripere er viktig.

Som med all statistikk er det dog grunnlag for å stille spørsmålstegn ved en del av tallmaterialet. For det første er det usikkert om alle ønsker å rapportere åpent om et så sårbart tema, kanskje særlig når det gjelder incest i ulike former. I tillegg kan barn som gjentatte ganger utsettes for seksuelle overgrep fortrenge overgrepene som en forsvars- og overlevelsesmekanisme. Ofte kommer ikke minnene tilbake før i voksen alder. (Søftestad 2005) Noen av de spurte ungdommene kan ha svart benektende på spørsmål om incest av denne grunn. I tillegg påpeker Mossige selv at i undersøkelsen var allmennfag overrepresentert kontra yrkesfag noe som kan ha hatt innvirkning på tallene, samt at det på tredje videregående har vært et visst frafall av elever; kanskje nettopp av elever som kan ha opplevd overgrep. (Mossige og Huang 2010)

Samme rapport viser også at 17% av jentene og 5% av guttene, hadde opplevd en eller annen form for grov seksuell krenkelse. Av de unge mannlige overgriperne mellom 15 og 19 år hadde 94% utøvd overgrep på jenter i alderen 10-19 år. Disse tallene samsvarer godt med andre internasjonale undersøkelser. (Kjellgren og Wassberg 2002, Mossige, Ainsaar og Svedin 2007)

Når det gjelder søskenincest spesielt, gjennomførte Krienert og Walsh en omfattende undersøkelse av 13.000 søskenincestsaker i USA i perioden 2000-2007. Her kom det fram at overgriper var en gutt i 92% av tilfellene og at i kun 11,2% av sakene var overgriper over 16 år. Dette tydeliggjør at fokus på overgripere under kriminell lavalder er viktig. I 83% av tilfellene hadde overgriper tvunget offeret til å utføre oralsex. (2011) I casene er kjønn, alder

og overgrepssform delvis basert på tall fra denne studien.

Det danske JanusCentret ga i 2013 ut en 10-årsrapport hvor det blant annet framgår at blant deres registrerte unge overgripere (n=242) hadde 29% misbrukt hel- eller halvsøsken. Av de registrerte overgrepene ble 26% utført overfor en skolekamerat eller et barn på en felles daginstitusjon. Begge disse tallene er svært relevante for denne studien fordi søskenincest er primært fokus, og fordi informantene blant annet arbeider nettopp ved skoler. Omkring en tredjedel av overgriperne hadde selv vært utsatt for seksuelle overgrep og 75% hadde vært utsatt for en eller annen form for omsorgssvikt. (2014)

Av interesse for denne studien er også en svensk undersøkelse fra 2002 hvor en forespørsel ble rettet til samtlige svenske kommuner om hvorvidt de hadde behandlet saker der det var mistanke om seksuelle overgrep fra utøvere under 18 år. Ca 99% av kommunene svarte på undersøkelsen, og av disse rapporterte 76% å ha hatt én eller flere slike saker.

Gjennomsnittsalderen på overgriperne var her 14 år og 9 måneder. Ca en fjerdedel av kommunene hadde ikke hatt noen slike saker. (Kjellgren og Wassberg 2002) Dette står i skarp kontrast til ovennevnte omfangsundersøkelser samtidig som det understøtter at disse sakene ikke blir innrapportert. Min studie henter data kun fra én kommune i Norge, men det vil likevel kunne være relevant å holde datamaterialet opp mot den svenske undersøkelsen for å se i hvilken grad resultatene sammenfaller.

3.3.2 Mulige risikofaktorer for utvikling av overgrepsatferd

Selv om de prosentvise tallene varierer noe, konkluderer flere studier (Brennan 2005; Caffaro og Conn-Caffaro 2005, DiGiorgio-Miller 1998, Tidefors, Arvidsson, Ingvaldson og Larsson 2010, Worling 1995) med at søskenincest oftest oppstår i utrygge hjem med svak og utrygg tilknytning mellom foreldre og barn, og hvor foreldrene er utydelige omsorgspersoner som ikke evner å sette tydelige grenser. Dette er ofte også familier med et høyt konfliktnivå hvor det ofte utøves fysisk vold eller også seksuelle overgrep. I Adler og Schutz kvalitative studie av 12 mannlige søskenovergripere, oppga 92% å ha vært utsatt for grov vold i hjemmet. I samme studie hadde 60% av mødrene tidligere blitt utsatt for seksuelle overgrep, noe som kan forklare vansker med å sette tydelige intime grenser. (1995) Annen forskning og litteratur indikerer at mellom 30 og 70% av unge overgripere selv har blitt utsatt for seksuelle overgrep. (Ingnes og Kleive 2011, Worling 1995) Her viser to sammenligningsstudier mellom unge overgripere som har misbrukt søsken kontra andre barn som ikke er søsken, at ovennevnte

faktorer er tilstede i sterkere grad hos dem som misbruker søsken. (Tidefors m.fl. 2010, Worling 1995) Begge gruppene scoret imidlertid nokså likt hva angikk nedstemthet, fiendtlighet, popularitet blant jevnaldrende og selvrespekt. Utad framstod både de unge overgriperne og familiene deres nokså like både hva angikk atferd utad, sosial status og utdanningsnivå. (Worling 1995)

I en annen sammenligningsstudie mellom familier hvor det hadde foregått søskenincest kontra foreldreincest, kom det fram at foreldrene i begge tilfeller ofte framstod utad som suksessrike og som "*samfunnspilarer*". (Rudd og Herzberger 1999:918) Dette er også relevant for min studie idet slik kunnskap er nyttig for dem som møter barna i førstelinjen, og fordi det underbygger hvor mye som står på spill når barna eventuelt skal avsløre overgrepene.

Når det gjelder søsken, er tilgjengelighet også en viktig faktor. Søsken bor og sover i samme hus og tilbringer mye tid sammen. Dette innebærer at det er enkelt å utføre hyppige overgrep uten å bli oppdaget. (Brennan 2005, Caffaro og Conn-Caffaro 2005) Samtidig bidrar tilgjengelighet til at overgrepene kan foregå over lang tid (ibid. og Rudd og Herzberger 1999) Den dysfunksjonelle familiesituasjonen kan også bidra til at mindre søsken søker seg til de eldre for omsorg og nærhet. Denne nærheten kan utvikle seg i stadig mer seksuell retning med økende alder og forsterkes av manglende grenser innad i familien. (Adler og Schutz 1995, Brennan 2005) Mine informanter møter barn og foreldre fra alle typer hjem og med behov for hjelp med ulike utfordringer. Kunnskap om hvilke familiefaktorer som kan indikere grobunn for søskenincest og overgrepsatferd regnes derfor som relevant for denne studien. Det er imidlertid viktig å presisere at kun noen få storesøsken blir overgripere i omsorgsrollen ovenfor småsøsken. Samtidig kan et storesøskens kombinerte rolle som både omsorgsgiver og overgriper bli ekstra vanskelig å håndtere for offeret. (Rudd og Herzberger 1999)

Det er også viktig å presisere at de langt fleste som har blitt utsatt for seksuelle overgrep, ikke selv blir overgripere og at heller ikke alle unge overgripere kommer fra dysfunksjonelle hjem. (Kruse 2011) Ytterligere mulige risikofaktorer vil imidlertid ikke bli belyst her da dette ikke er primært tema i studien.

3.3.3 Holdninger til søskenincest og ulike konsekvenser

Søskenincest er et underrapportert og underkommunisert tema. (Kiselica og Morrill-Richards 2007, Krienert & Walsh 2011) Delvis begrunnes dette med tabuering av søskenincest samt at

både hjelpeapparat og foreldre har møtt sakene med bagatellisering eller bortforklaring som naturlig eksperimentering. (Caffaro og Conn-Caffaro 2005) Dette kommer tydelig fram i en kvalitativ studie foretatt av Margareth Rowntree i Australia i 2007. Hun intervjuet 19 voksne kvinner i ulik alder som hadde blitt utsatt for søskenincest fra eldre brødre. Hun spurte dem om deres erfaringer i familiær sammenheng samt hvordan de hadde blitt møtt profesjonelt i hjelpeapparatet og foretok en diskursanalyse av materialet. Følgende seks diskurser viste seg å råde blant kvinnes erfaringer: Søskenincest er naturlig eller normalt. Det er offerets feil. Søskenincest er et familieanliggende. Søskenincest er ikke alvorlig. Søskenincest er tabu som tema. Søskenincest er overgrep. (2007) Det er verdt å merke seg at kun den siste diskursen løfter overgrepsformen fram som en kriminell handling. Spesielt alvorlig er det at hjelpeapparatet i stor grad understøttet de holdninger og synspunkter som tok ansvaret bort fra overgriper. Dette siste er spesielt relevant her siden mine informanter er viktige aktører som retningsgivere for de sakene de kommer i kontakt med. De avgjør hvorvidt det meldes bekymring til barnevernet om bekymringsfull seksuell atferd samt tar stilling til hvorvidt politiet involveres.

Anne Welfare, også fra Australia, foretok en kvalitativ studie av 21 familier hvor det hadde foregått søskenincest. I motsetning til Rowntree, intervjuet hun alle de involverte familiemedlemmene som var villige til å stille opp, altså både offer, overgriper, foreldre og andre søsken. Hennes metode var grounded theory, og det fremkommer derfor ikke like klare diskurser i denne studien. Welfare fant likevel mye av det samme som Rowntree, men ikke like entydig. Ti av familiene tok de avslørte overgrepene på alvor og søkte samtidig å ivareta både offer og overgriper. Nettopp dette viste seg også å være avgjørende for et langsiktig, positivt resultat for hele familiens helbredelse. Samtidig viste en slik framgangsmåte seg å være en hårfin og vanskelig balansegang mellom å ta alvor og skadevirkningene inn over seg, ansvarliggjøre overgriper og gi begge parter tilstrekkelig støtte og kjærlighet. Intervjuene i de øvrige 11 familiene støttet i stor grad Rowntrees funn. (2008)

I motsetning til Welfare og Rowntrees studier, vil min studie ikke ta utgangspunkt i ofrene og deres familier, men det hjelpeapparatet som møter dem når sakene blir avdekket mens ofrene og overgriperne ennå er barn. Dog sier Rowntrees informanter en del om sine møter med hjelpeapparatet, og dette er veldig relevant for min studie. Både Welfare og Rowntrees undersøkelse er foretatt på den andre siden av kloden, og forholdene der kan ikke nødvendigvis overføres til norske forhold. I tillegg er Rowntrees studie fra 2007 og Welfares

fra 2008, og alle informantene var da voksne. Overgrepene de opplevde og reaksjonene de ble møtt med fant for de fleste del sted mange år før 2007. Mye kan derfor ha skjedd med holdninger og kunnskap i mellomtiden. Studiene er likevel interessante som sammenligningsgrunnlag. Deres funn underbygges dessuten i et intervju med en psykologspesialist ved ACSSA (Australian Centre for the Study of Sexual Assault) i 2012, H.Kamboroudis. Hun bekrefter Welfares funn nokså entydig, noe som indikerer at nevnte forskning fortsatt er relevant. (2012)

Når det gjelder Welfares studie, er forskjellene i håndteringen av søskenincesten når den ble avslørt, av spesiell interesse. Viktigheten av å tydelig og entydig ansvarliggjøre overgriperen samt å gripe markert korrigerende inn, støttes av en rekke studier. (Beech 1998, Di Giorgio-Miller 1998, Fanniff og Becker 2005, McVeigh 2003, Stathoupoulos 2012) Dette er viktig både for å stoppe senere overgrepsatferd, fremme et fungerende familiesamhold samt offerets og overgripers psykiske helse. Herunder er det vesentlig å få kartlagt gjentagelsesrisiko og lagt en sikkerhetsplan. (ibid.) Dette underbygges av studier som konkluderer med at søskenincest er minst like skadelig som incest utført av en forelder og kan gi utstrakte og alvorlige senskader. (Cyr, Whright, McDuff og Perron 2002, McVeigh 2003, Rudd og Herzberger 1999) Jeg vil imidlertid ikke gå nærmere inn på de konkrete senskadene her. Jeg vil dog presisere at en viss seksuell nysgjerrighet mellom søsken er naturlig og ikke gir slike senskader. (Ingnes og Kleive 2011, JanusCentret 2015)

3.3.4 Avdekking av seksuelle overgrep foretatt av unge overgripere

Siden søskenovergrep foregår skjult, er det primært opp til offeret å avsløre det. Flere utenlandske studier viser at de sjelden gjør det, i alle fall mens de enda pågår. (Alaggia 2004, Carlson, Maciol og Scheider 2008, Paine og Hansen 2002, Welfare 2010) JanusCentret i Danmark legger i sin tiårsrapport fram tall som taler i motsatt retning selv om disse riktignok ikke gjelder søskenincest spesielt, men alle saker med unge overgripere de hadde hatt fram til 2013 der det var kjent hvem som avslørte overgrepet (n=287). I deres rapport ble overgrep avdekket av offeret selv i 59% av tilfelle. JanusCentret kommenterer selv at dette er overraskende tall hva angår hvor mange unge offer som selv avslører overgrepene. De tar dog høyde for at de saker som henvises til dem kun utgjør et lite utsnitt av de overgrep som utføres av unge og at de fleste nok heller avsløres i voksen alder – eller også aldri. (2014)

London m.fl. foretok i 2005 en sammenligningsstudie av 17 ulike studier av offer for seksuelle overgrep i ulike alder. Her kom det fram at omkring 67% ikke fortalte om overgrepene før i voksen alder. For incest lå tallene enda høyere. Men det kom samtidig fram at når barn ble forespurt ut ifra en konkretisert mistanke, fortalte nærmere 80% av barna om overgrepene under første eller andre intervju. Dette indikerer at mange overgrep kan avdekkes tidligere hvis man våger å konfrontere barn med mistanken samt hvis man ikke slipper mistanken selv om barnet ikke umiddelbart forteller. (London, Bruck, Cesi og Shuman 2005, Søftestad 2005) En ny norsk studie konkluderer med at barna i undersøkelsen bekreftet å ha vært utsatt for vold og seksuelle overgrep i formelle dommeravhør i omkring 65% av sakene. (Bakken 2015)

Barn løper imidlertid en stor risiko ved å fortelle om seksuelle overgrep, og spesielt om incest. De risikerer å ikke bli trodd og at forholdene kan bli enda verre. De kan også oppleve at de blir trodd, men at overgriper nekter og at de av sikkerhetsgrunner blir flyttet ut av hjemmet sitt. I tillegg vil en avsløring av incest i en familie som regel innvirke på alle familiemedlemmene både på kort og lang sikt, og barnet som avslører, risikerer å bli holdt ansvarlig. I tillegg kan barnets avhengighet av og tilknytning til overgriper, slik overgriper har definert den, gjøre det svært vanskelig for barnet og fortelle om overgrepene. (Alaggia 2004, McVeigh 2003, Paine og Hansen 2002) Spesielt komplisert blir det i søksaker hvor offer og overgriper deler én eller begge foreldre. Trusler og bestikkelser samt barnets egen skam- og skyldfølelse, kan også gjøre det svært vanskelig å avsløre familiehommeligheten. (ibid. og Färniss 1991)

I tillegg er det et problem at barn ofte underrapporterer ved avdekking av seksuelle overgrep. I en studie av ti barn hvor overgrepene hadde blitt filmet av en voksen overgriper, kom det fram at barn utelot å fortelle om dokumenterte hendelser eller forsøkte å minimere dem. Noen barn ønsket ikke å fortelle om alt, noen klarte ikke å huske alt og ett barn manglet tilstrekkelig begrepsforståelse til å kunne fortelle om alt. (Sjøberg og Lindblad 2002)

Ved utarbeidelse av case i min studie forteller ofrene selv om overgrepene til tross for at dette ikke er særlig vanlig. Dette er valgt av praktiske grunner, som redegjøres for senere. Tallene fra JanusCentret løfter imidlertid egenrapportering fram som relevant. Men uansett om barna forteller om overgrepene selv eller de avsløres av foreldre eller hjelpeapparat, utløser

avdekkingen vanligvis reaksjoner som involverer alle eller de fleste etatene mine informanter representerer, og dette fordrer samarbeid mellom etatene.

3.4 Tverretatlig samarbeid i seksuelle overgrepssaker

Søftestad nevner tre viktige kriterier for tverretatlig samarbeid. Disse er: En tydelig rolle- og ansvarsfordeling, at alle har *”forenlige ideologier og kvalitetsmessige oppfatninger av hverandre”* samt at man har et konkret mandat som eksempelvis felles planer og/eller prosedyrer. (Søftestad 2005:135) Alle disse tre punktene kan by på utfordringer når etatene er så forskjellige og behovet for samarbeid oppstår akutt, som tilfellet er i denne studien. Kriteriene er likevel nyttige rettesnorer i arbeidet med drøftingen. Ved avdekking av seksuelle overgrep på barn, må etatene informantene representerer samarbeide fordi de hver for seg ikke kan fylle hele oppgaven. Det er således ikke et spørsmål om hvorvidt de skal samarbeide, men i hvilken grad og hvordan. Søftestad poengterer også at selv om man kan diskutere hvordan et samarbeid best bør organiseres, er alt bedre enn at man ikke har noen plan i det hele tatt. (ibid.) Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementets strategiplan *”Barndommen kommer ikke i reprise. Strategiplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom. (2014-2017)”* gir retningslinjer for tverretatlig samarbeid i overgrepssaker. Kommunene er imidlertid ikke pålagt å ha en forpliktende tverretatlig samarbeidsplan og det er derfor litt tilfeldig hvordan dette er organisert i den enkelte kommune. (Jensen m.fl. 2016, Søftestad 2005)

I overgrepssaker hvor barn er involvert, står uansett barnevernet svært sentralt siden alle de øvrige plikter å opplyse dem. Det er også i stor grad barnevernet som styrer hvilke etater som får tilført hvilken informasjon. Imidlertid plikter barnevernet ifølge barnevernslovens § 6-7a å gi en viss tilbakemelding til den som melder bekymring for et barn. Denne plikten er skjerpet i saker som involverer grov omsorgssvikt, som eksempelvis seksuelle overgrep. (ibid.) Anne Lene Tangen belyser i sin masteroppgave om skolens samarbeid med barnevernet at denne paragrafen ikke alltid er kjent eller blir tilstrekkelig praktisert. (2015)

Søftestad peker også på at ulike perspektiver kan komme i konflikt og nevner det omsorgsmessige, det terapeutiske og det strafferettslige perspektivet som sentrale i overgrepssaker. (2005) I denne studien er konflikten mellom det omsorgsmessige og det

strafferettslige perspektivet mest relevant. Politiet skal etterforske og straffeforfølge mens barnevernet skal ivareta barns beste ut ifra et omsorgsperspektiv. Dette er særlig relevant i saker hvor overgriper er en voksen, straffeansvarlig person. Her vil samfunnet ha en interesse av at sakene straffeforfølges mens hensynet til barnet i hver enkelt sak ikke nødvendigvis vil konkludere med det samme. I saker med unge overgripere som i noen tilfeller også er under kriminell lavalder, vil dette kunne stille seg litt annerledes. Her skal politiet primært etterforske saken for å opplyse den overfor barnevernet. (Straffeprosessloven) Man kan da se for seg at perspektivene vil kunne være noe mer sammenfallende idet begge vil kunne ha barnets beste som primær rettesnor. Her vil det derfor være av interesse å fokusere på eventuelle forskjeller i sakene hva angår om eller i hvilken grad perspektivene kan komme i konflikt.

3.4.1 Tverretatlige aspekter i saker med unge overgripere

I enkelte overgrepssaker kan det være vanskelig å trekke grensen for hva som er seksuelle overgrep, utforskning eller lek. Til hjelp i denne sammenheng har JanusCentret i Danmark utarbeidet et *"bekymringsbarometer"* inndelt i tre aldersgrupper. Seksuelt relaterte handlinger er der inndelt under fargene rød, gul og grønn for hver aldersgruppe hvor rødt klart indikerer overgrep, gult gir grunn til bekymring og inngripen, mens grønt tilsvarer normalatferd. (2015) Hvordan man i førstelinjen vurderer bekymrende utsagn og atferd, avgjør hvorvidt man melder bekymring og melder saker til politiet. Dette aspektet er ikke hensyntatt i denne studien da alle casene klart faller innenfor overgrepskategorien. Dette kan dog anses som en svakhet ved studien siden ovenstående er en problemstilling førstelinjen lett kan møte. Både *"bekymringsbarometeret"* (ibid.), lovtekstene (straffeloven) og litteratur (Ingnes og Kleive 2011, Sjøftestad og Andersen 2014) trekker kort forklart grensen for overgrep ved handlinger som er preget av tvang eller manipulasjon. Når handlingene ikke er gjensidige, og den ene part tvinger eller manipulerer den andre til handlinger den andre ikke ønsker, regnes handlingen som et overgrep. Grensedragning mellom "normal" og "abnormal" atferd vil i mange tilfeller likevel kunne være vanskelig.

Når seksuelle overgrep på barn avdekkes eller mistenkes, skal uansett barnevernet kontaktes. Barnevernet vurderer de videre tiltak. I saker hvor politiet blir involvert, innkalles det så til et samrådsmøte. (Straffeprosessloven) I dag foretas slike samrådsmøter primært ved nærmeste barnehus. Oftest deltar barnevern, skole, BUP, politi, lege, foresatte og representanter fra

barnehuset på slike samrådsmøter. På samrådsmøtet planlegges en eventuell aksjonsdag, mulige tiltak samt rollefordeling. Av hensyn til taushetsplikten, deltar ikke nødvendigvis alle, som skolen, på hele møtet (ibid.) I forskrift om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner (tilrettelagte avhør) §§ 7, 8 og 12 settes retningslinjene for gjennomføring av samrådsmøtet samt for- og ettermøter i forbindelse med avhør. (Forskrift om tilrettelagte avhør)

I tillegg til de pålagte møtene kan man ha oppfølgende møter hvor man oppsummerer og sammen diskuterer veien videre. I alt tverretattlig samarbeid er det samtidig viktig å involvere de foresatte. (Ingues og Kleive 2011, Søftestad 2005) Dette støttes også av utenlandsk forskning. (Caffaro og Conn-Caffaro, 2005, McNevin 2010, McVeigh 2003) Hvordan dette fungerer i praksis vil i noen, men svært begrenset grad, bli belyst i denne studien. Herunder kommer vurdering av behandlingsbehov, vurdering av risiko for gjentakelse samt sikkerhetsvurderinger.

Det mest benyttede kartleggingsverktøyet i Norden for å vurdere behandlingsbehovet er ASAP (Adolescent Sexual Abuser Project). ASAP inkluderer ni spørreskjemaer, er beregnet for gutter i alderen 12-18 år og besvares av ungdommen selv. Som ledd i risikovurdering benyttes i tillegg kartleggingsverktøyet ERASOR (Estimate Risk of Adolescent Sexual Offense Recidivism) kombinert med en bred klinisk vurdering. (Søftestad og Andersen 2014) Bruk av disse krever opplæring og er ikke aktuelle for informantene. Derimot er kjennskap til dem klart relevant fordi kjennskap vil kunne innebære at man henviser den unge til kartlegging og videre vurdering. Slik kartlegging krever kompetanse og Ingnes og Kleive problematiserer at kompetansen om unge overgripere ofte er knyttet til enkeltpersoner og lett kan bli *”personavhengig, usikker og tilfeldig.”*, noe de anser som klart uheldig. (2011:74) Det er også vanskelig å bygge kompetanse og erfaring når få saker blir meldt.

Søftestad og Andersen diskuterer de ulike perspektivene omkring tverretattlig samarbeid samt erfaringer fra inn- og utland nokså inngående. Det er det ikke rom for her, men konklusjonen kan være verdt å merke seg. De konkluderer med at *”de ulike perspektivene, også det juridiske, integreres i en framgangsmåte som er tilrettelagt for det enkelte barns spesielle tilfelle”*. (2014:148) Et mål kan da være en tverretattlig plan som inkluderer og ivaretar alle perspektivene, barnets inklusive, slik at alle står rustet til å møte de utfordringene som kan komme.

4 Metode

I denne studien er kvalitativ metode lagt til grunn, nærmere bestemt Malterudmetoden eller systematisk tekstkondensering. Kvalitativ metode legger vekt på menneskelig erfaring (fenomenologi) og fortolkning (hermeneutikk). Kvantitativ metode søker å finne fram til generaliserbare sannheter med utgangspunkt i brede utvalg, kontrollerte betingelser og en så nøytral forskerposisjon som mulig, slik idealet er innenfor positivismen. (Malterud 2011) Denne studien søker å sette lys på ulike yrkesgruppers møte med forskjellige typer seksuelle overgrep med spesielt fokus på søskenincest og unge overgripere, og kvalitativ metode med analyse av semistrukturerte intervjuer syntes mest egnet til å belyse dette. Slike intervjuer gir vesentlig bredere og mer detaljrike beskrivelser enn kvantitative spørreundersøkelser. Samtidig blir funnene ikke like generaliserbare.

Professor i medisin Kirsti Malterud beskriver og forklarer i sin bok *Kvalitative metoder i medisinsk forskning* hvordan hun har videreutviklet Giorgis fenomenologiske analyse til det hun kaller systematisk tekstkondensering. (ibid.) Hvorfor valget falt på denne metoden, redegjørelse for valg av metoddesign samt hvorledes undersøkelsen og analysen er blitt utført, vil bli nærmere belyst i dette kapittelet.

4.1 Epistemologi

4.1.1 Sosialkonstruksjonisme

Oppgaven tar utgangspunkt i et postmodernistisk grunnsyn med hovedvekt på sosialkonstruksjonismen slik tidligere beskrevet. Her står meningsskaping gjennom relasjonell samhandling og språkutveksling sentralt.

Alle relasjonelle møter finner sted i en kontekst, og alle mennesker deltar i en rekke ulike kontekster som hver påvirker språkføringen, samhandlingen og fortolkningen av erfaringene. Informantene forholder seg således til oppgavens tema ut ifra sin kontekst. Hvorledes kontekst påvirker hvordan man forholder seg i møte med mitt tema, står derfor sentralt her uten at jeg vil gå inn i selve kontektsbegrepet.

Samtidig er det for meg viktig å påpeke at selv om sosialkonstruksjonistene hevder at det ikke finnes noen endelige sannheter om verden, betyr ikke dette at alle standpunkter er like

gyldige. Den dominerende diskurs innenfor ulike kontekster setter rammer for hva som regnes for gyldig til enhver tid. Som nevnt, har de aller fleste kulturer historisk satt restriktive rammer for incest og seksuelle overgrep, og det er i denne studien et grunnleggende utgangspunkt at seksuelle overgrep primært er en kriminell handling og ikke en konstruksjon frambragt i samhandling. Samtidig er samfunnets lover og regler også konstruksjoner under stadig endring, og hva som regnes som kriminelt kan endres over tid. Jeg legger likevel til grunn at grove seksuelle overgrep, som de som omhandles her og i særlig grad incest, er kriminelle handlinger.

4.1.2 Sirkulær kontra lineær årsaksforklaring av seksuelle overgrep

Overgrep på barn rammes altså inn av samfunnets og de ulike konteksters diskurser med basis i historie og kultur og skjer i en samhandling mellom overgriperen og barnet. Dog skjer dette i en samhandling som er *"iscenesatt og vedlikeholdt av overgriperen"*. (Søftestad 2005:37). Relasjonelle sirkulære samspill står sentralt innen sosialkonstruksjonismen, og ble spesielt løftet fram av antroposofen Gregory Bateson. (Jensen og Ulleberg 2011) Feministene har imidlertid tatt til motmæle når det gjelder sirkulær årsaksforklaring omkring grov maktbruk, vold og seksuelle overgrep. (Boscolo og Bertrando 1996) Jeg stiller meg på linje med feministene når de hevder at det er helt urimelig og uetisk å forklare seksuelle overgrep mellom en voksen og et lite barn sirkulært.

Jeg finner det samtidig relevant å løfte fram Foucaults tanker om makt og maktbruk. Foucault hevder at makt kan fungere både som en kreativ og produktiv kraft, og som en negativ, begrensende og undertrykkende kraft. (ibid:103) Jeg støtter dette synet og anser at grove seksuelle overgrep primært må kunne forklares lineært, samt at de oftest foregår ved en negativ bruk av makt. Samtidig er begrepet seksuelle overgrep også en konstruksjon hvor grensene for hva som faller innenfor og utenfor vil kunne være utydelige samt person- og kulturavhengige. Her står samfunnets diskurser omkring seksualitet sentralt, noe som også er et underliggende tema i denne studien.

4.2 Valg av metode

Den opprinnelige problemstillingen hadde fokus på holdninger til ulike former for seksuelle overgrep blant aktørene i førstelinjen, og til å belyse dette syntes diskursanalyse mest egnet.

I sin bok *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse* definerer Iver B. Neumann diskurs som:

”Et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner”.
(2001:18)

Diskurser er slik en språklig konstruksjon og en samfunnsmessig praksis som rammer inn visse kontekster og temaer og setter grenser for hva som er den til enhver tid aksepterte og allment gjeldende mening i ulike sammenhenger. Foucault presiserte at diskurser ikke bare framkommer gjennom det som faktisk blir uttalt og utført, men også via det som *ikke* blir sagt og gjort, enten fordi det regnes som selvsagt eller fordi det faller utenfor den gjeldende diskurs. Foucault mente derfor til en større språklig bevissthet om de rådende diskurser. Han hevdet at ved å bli bevisst at de faktisk er konstruksjoner, kan man lettere utfordre dem, dekonstruere dem og åpne for nye, litt endrede diskurser. (Lock og Strong 2014) Hva informantene ikke sier kan derfor være av interesse.

Tanken var å analysere datamaterialet for å søke å finne fram til diskurser som ga uttrykk for de rådende holdningene til ulike former for seksuelle overgrep generelt og søskenincest spesielt innenfor og på tvers av hver yrkeskontekst. Ved gjennomgang av datamaterialet viste det seg imidlertid mer egnet å sette fokus på hvordan informantene forholdt seg til ulike temaer forbundet med seksuelle overgrep. Problemstillingen dreide mer i retning av hvordan aktørene møter seksuelle overgrep i praksis, enn av holdningene til dem. Det ville selvsagt vært mulig å finne fram til noen dominerende diskurser, men bredden i materialet syntes å bli bedre belyst ved å fokusere på de ulike temaene som kom opp under intervjuene. Lengre ut i analysearbeidet ble holdninger likevel et sentralt tema, noe som på ny åpnet for å vurdere diskursanalyse. Valget falt imidlertid på Malteruds systematiske tekstkondensering fordi denne analysemetoden på en oversiktlig og lettfattelig måte kan bringe fram nye *”beskrivelser, begreper eller modeller eller kombinasjoner av disse”*. (2011:82), hvor nye beskrivelser har vært det primære mål i denne studien. Samtidig har jeg også bragt fram ett nytt begrep.

4.2.1 Semistrukturerte intervjuer basert på tre case

Jeg har søkt å gjennomføre intervjuene slik det beskrives i boken *Det kvalitative forskningsintervju* av Kvale og Brinkmann (2009). Fordi informantene representerer vidt forskjellige yrkesgrupper, har spørsmålene måttet divergere nokså mye, men for likevel å få et egnet sammenligningsgrunnlag, har jeg bygget opp intervjuene rundt tre identiske, fiktive case som binder intervjuene sammen på tvers av profesjonene.

4.2.2 Strategisk utvalg

Jeg har valgt å studere førstelinjens møte med seksuelle overgrep med hovedvekt på avdekkingsfasen. Mine informanter ble intervjuet i følgende rekkefølge med én fra hver yrkesgruppe: Ungdomsskolelærer, helsesøster i ungdomsskolen, saksbehandler i barnevernet, politietterforsker innen volds- og sedelighetssaker samt en familieterapeut ved det lokale barnehuset. Dette fordi det normalt er i denne rekkefølgen barna og de pårørende møter aktørene i hjelpeapparatet. Med denne rekkefølgen kunne hvert enkelt intervju dessuten bygge på kunnskap fra det forrige. Dette ble imidlertid lite aktuelt idet intervjuene i stor grad fulgte den opprinnelige intervjuguiden (vedlegg 1), dog tilpasset den enkeltes arbeidskontekst og med oppfølgingsspørsmål basert på svarene fra hver enkelt.

Alle informantene arbeider i samme kommune. Dette er valgt for å gi et best mulig sammenligningsgrunnlag siden det er grunn til å anta at de ulike aktørene i én og samme kommune jobber etter noenlunde de samme retningslinjene. Dette valget gjør det også lettere for andre kommuner å holde funnene i studien opp mot egne rammer og rutiner og kunne gjøre relevante sammenligninger.

Invitasjonen til informantene gikk, med unntak av politietterforskeren, ut til lederne av de ulike arbeidsplassene. Tre ungdomsskoler ble tilskrevet, men kun én responderte positivt. Der plukket rektor ut sosiallæreren som informant. Denne sosiallæreren har også i en årrekke jobbet som kontaktlærer og er fortsatt faglærer i tillegg. I studien ble hun bedt om å basere sine svar på rollen som kontakt- og faglærer.

De øvrige lederne satte meg i kontakt med den de mente var den mest aktuelle informanten basert på personlig engasjement samt kunnskap om temaet. Slik sett er det grunn til å anta at informantene besitter større kompetanse om seksuelle overgrep enn gjennomsnittet innenfor

sin yrkesgruppe. Dette kan anses både som en styrke og en svakhet ved studien. God kompetanse og bred erfaring kan gi rikere data, men blir ikke nødvendigvis representativt for yrkesgruppen som helhet.

Politietterforskeren har spesialutdanning i avhør av barn i volds- og overgrepssaker. Dette kjente jeg til på forhånd og kontaktet derfor henne direkte. Det er nå et krav at avhør av barn i vold- og overgrepssaker skal skje som ”tilrettelagt avhør” (straffeprosessloven), og det anses derfor som representativt å velge en etterforsker med slik spesialkompetanse. I løpet av dette intervjuet besluttet jeg å innta ytterligere én informant i studien; en familieterapeut ansatt ved det lokale barnehuset. Dette fordi jeg ønsket sakene belyst av en ansatt ved barnehuset med utdanning innen helse og omsorg, ikke jus. Helsearbeiderne ved barnehuset representerer samtidig et viktig bindeledd mellom barnevernet og politiet i disse sakene.

Alle informantene er kvinner, noe som også kan ha påvirket svarene og funnene. Dette har ikke vært et bevisst valg, men kommer nokså naturlig idet alle de valgte yrkesgruppene er typiske kvinneyrker. Politietterforsker er ikke et typisk kvinneyrke, men det er klart flest kvinner som har spesialisert seg på tilrettelagte avhør. Utvalget anses derfor å være representativt kjønnsmessig. Det at alle er samme kjønn, kan også bidra til å gi et godt sammenligningsgrunnlag. Samtidig faller det mannlige perspektivet helt bort, noe man kan vurdere som en mangel. Dog er det grunn til å anta at alle ansatte innenfor samme arbeidsplass uavhengig av kjønn vil følge de samme rutiner og ha de samme arbeidsrammer. Denne mangelen anses derfor ikke som vesentlig. Man kan innvende at siden omkring 90% av alle seksuelle overgripere statistisk er menn (Søftestad og Andersen 2014), kan menn ha en litt annen grunnholdning i møte med seksuelle overgrep enn kvinner. Jeg vil imidlertid ikke gå nærmere inn på dette.

Alle informantene ble etter eget ønske intervjuet på sin egen arbeidsplass. Det er grunn til å tro at dette kan ha styrket den faglige tryggheten og anses derfor som velegnet.

4.2.3 Presentasjon og drøfting av case

Utarbeidelsen av case innebar mange avgjørende valg både med hensyn til valg av overgripergrupper, kjønn på overgriper og offer, alder og form for overgrep. Jeg valgte kun tre overgripergrupper; forelder, søsken og ung overgriper utenfor familien. Flere ville gitt enda mindre mulighet for å utdype svarene rundt hvert case.

Jeg valgte også konstellasjonen mannlige overgripere og kvinnelige ofre. Det er statistisk helt klart flest mannlige overgripere og flest kvinnelige ofre både blant voksne og unge, (Mossige og Stefansen 2007, Stathopoulos 2012, Søftestad og Andersen 2014) samtidig som kvinnelige overgripere og mannlige ofre antas å være underrapportert i statistikkene. (Stathopoulos 2012, Søftestad og Andersen 2014) Det kunne således vært interessant å undersøke holdningene omkring så vel kvinnelige overgripere som mannlige ofre, men flere store variabler ville kunne påvirket sammenligningsgrunnlaget mellom de ulike casene negativt. Idet jeg ønsket at overgripergruppen skulle være den primære variabelen, var det et mål å utarbeide case som ivaretok dette.

Case nr. 1

En jente på 8.trinn (13-14 år) har blitt seksuelt misbrukt av sin biologiske far fra ca 6 års alder. Overgrepene pågår fortsatt og har utviklet seg gradvis fra seksuell berøring fram til gjennomført samleie. Jenta bor sammen med begge sine biologiske foreldre. Hun forteller på eget initiativ lærer/helsesøster om overgrepene.

Case nr. 2

En jente på 9.trinn (14-15 år) får hjelp av to venninner til å ta kontakt med lærer/helsesøster. Hun forteller at en navngitt gutt i klassen samme dag har lokket henne med seg bak skolen. Der har han lagt henne i bakken, revet av henne klærne på overkroppen, tatt kvelertak på henne og tvunget henne til oralsex. Han har samtidig tatt bilder med mobilen, og disse har han truet med å legge ut på internett dersom hun sladrer.

Case nr. 3

En jente på 5.trinn (10-11 år) har på sin barneskole fortalt om overgrep over flere år fra sin biologiske storebror . Overgrepene har utviklet seg til gradvis grovere misbruk. Det groveste som har kommet fram, er oralsex. Rektor på jentas skole tar kontakt med rektor på ungdomsskolen samme dag som avdekkingen skjer, fordi storebroren går der på 10.trinn (15-16 år) samtidig som en annen søster går der på 8.trinn. Henne har ingen snakket med om overgrepene, så ingen vet hva hun eventuelt har sett eller har vært utsatt for. Alle tre søsknene bor sammen med begge sine biologiske foreldre.

I minst ett case kunne det vært aktuelt å velge at de biologiske foreldrene ikke bodde sammen eller ikke hadde utelukkende felles barn. Dette ble også valgt bort for å unngå unødige mange variabler. Dette er imidlertid valg som helt klart kan ha hatt innvirkning på svarene fordi noen situasjoner i så tilfelle delvis ville forholdt seg annerledes.

Informantene ble gitt relativt få detaljopplysninger om overgrepens form og omfang. Ved avdekking er dette erfaringsmessig også vanlig. Som nevnt underrapporterer ofre ofte hva de har vært utsatt for slik at de rapporterte overgrepene kun bør danne et foreløpig utgangspunkt for hver enkelts vurdering. (London m.fl. 2006, Søftestad 2005)

I begge incestsakene beskriver ofrene en gradvis utvikling mot stadig grovere former for overgrep. Dette er svært vanlig i incestsaker. (Carlson m.fl., 2006, Stathopoulos 2012)

Felles for alle situasjonene, er at de krever relativt omgående inngripen. Begge incestsakene pågår fortsatt, og overgrepet fra den jevnaldrende niendeklassingen har skjedd samme dag. Dette er ikke typisk ved avdekking av overgrepssaker. De fleste overgrepsofre kvier seg veldig for å fortelle om overgrepene og de blir derfor som regel avslørt først lenge etter at de har skjedd. (Alaggia 2004, Carlson m.fl. 2008, Søftestad 2005, Welfare 2008) Alle situasjonene representerer imidlertid vanlige former for seksuelle overgrep, og det er derfor sannsynlig at informantene vil kunne møte tilsvarende situasjoner i sin arbeidshverdag.

Når det gjelder valg av form for overgrep, er alle grove overgrep i det øvre straffesjiktet (straffeloven), og for de unge overgriperne er den groveste handlingen identisk; oralsex. Oralsex er også en svært vanlig overgrepsform overfor barn. (Krienert og Walsh 2011) Dog er graden av tvang tydeligere beskrevet i situasjonen med de jevnaldrende, mens aldersforskjell og biologisk opphav er skjerpene faktorer i saken med søskenincest.

I ettertid har jeg vurdert om språkbruken i intervjuene og de manglende detaljene kan ha bidratt til hvordan informantene har forholdt seg til overgrepene. ”Orale overgrep på en fem år yngre lillesøster over flere år” lyder kanskje mindre alvorlig og mer distanserende enn ”å ha tvunget lillesøster til sædavgang i munnen i årevis”? Den siste formuleringen er et mer malende språkbilde som kan sette i gang litt andre og sterkere følelser hos informantene. Dette til tross for at ”orale overgrep” er mer vidtfavnende fordi det kan innebære både å måtte utføre en oral seksuell handling og å bli utsatt for en. Samtidig har jeg vært bevisst på å ikke

bruke et særlig følelsesladet språk nettopp for å unngå å virke førende. Alle valg kan imidlertid være førende hver på sitt vis og jeg har her valgt en nokså nøktern språkbruk under intervjuene og i presentasjonen av casene. Hvilken effekt dette kan ha hatt, kan jeg bare spekulere rundt, men min erfaring er at malende språkbilder engasjerer følelsene, og her har jeg primært vært ute etter hvordan informantene handler samt i noen grad etter holdninger.

Ganske tidlig i arbeidet med analysen, både gjennom det informantene sa og det de ikke sa, ble jeg opptatt av det jeg har valgt å kalle ”diskursen om det seksuelt uskyldige barnet”. Dette er min egen konstruksjon, og hva jeg og andre vil legge i begrepet vil dermed være personavhengig. Det er heller ikke sikkert at alle vil gi sin tilslutning til et slikt begrep. Det har uansett vært en nyttig og interessant innfallsvinkel til stoffet, særlig fordi dette ikke var et fokus jeg hadde innledningsvis.

4.3 Analyseprosessen

Intervjuene ble tatt opp med digital diktafon og transkribert som direkte talespråk. Tonefall og kroppsspråk falt da dessverre bort. Lyder som tung pust og pauser valgte jeg imidlertid å notere ned, og hvert sekunds pause ble notert med et punktum. Et eksempel følger vedlagt. (Vedlegg 2) I det videre analysearbeidet fulgte jeg de fire trinnene Malterud gjør rede for i sin beskrivelse av systematisk tekstkondensering som metode og som følger av nedenstående beskrivelse. (2011)

Etter transkriberingen leste jeg gjennom hele datamaterialet flere ganger for å gjøre meg bedre kjent med det. Deretter leste jeg gjennom hvert enkelt intervju i den rekkefølgen de ble foretatt med det for øye å få et inntrykk av hvilke foreløpige temaer som stod fram. Jeg endte da i første omgang opp med seks temaer som deretter ble redusert til tre kodegrupper.

Med utgangspunkt i de tre valgte kodene, leste jeg deretter gjennom hvert intervju i samme rekkefølge på leting etter det Malterud kaller ”meningsbærende enheter”; tekstenheter som kan knyttes opp mot ett eller flere av de valgte temaene. Temaene ga retning for hvilke deler av materialet som ble vurdert som relevante og hvilke som var mer irrelevante. Innledningsvis ble noen sitater lagt inn under flere av kodene. Ifølge Malterud er det ikke noe i veien for å

gjøre dette, men hvis det skjer i utstrakt grad, kan det tyde på at kodene ikke er presise nok. (2011:103)

Dette ble tydelig i neste trinn hvor de meningsbærende enhetene ble gruppert i subgrupper under hver kodegruppe. De sitatene som hadde blitt benyttet flere ganger i den innledende sorteringen falt nå mer naturlig inn under én subgruppe og ble fjernet i en annen. Dette ble en bekreftelse på at jeg nå hadde kommet opp med kodegrupper og subgrupper som hver for seg var presise nok og tilstrekkelig differensierte. Subgruppene ble gitt midlertidige arbeidstitler, og jeg utarbeidet i tråd med Malterud kondensater; kunstige sitater i jeg-form som sammenfattet sitatene under hver subgruppe. Jeg valgte også ut "*gullsitater*" – faktiske sitater som illustrerte sammenfatningen i kondensatet. (2011:107) Kodegruppene jeg opprettet ble etter en del justeringer hetende:

Tabuer

Komplekse relasjoner

Konkurrerende ideologier

Jeg opererte innledningsvis også med en kodegruppe kalt "å trekke i spann", som omhandlet de områdene der den tverretatlige samhandlingen fungerte godt, men valgte å trekke denne inn i gruppen "konkurrerende ideologier". Dette valget medførte at jeg unngikk en del gjentakelser, og teksten ble strammere. Forøvrig har jeg valgt å ikke komme nærmere inn på bakgrunnen for valg av kodegrupper og subgrupper, men kodene framstod etter hvert som de mest egnede for å belyse problemstillingen og de aktuelle temaene.

I løpet av analysearbeidet framstod skillet mellom de ulike kode- og subgruppene enda klarere. Noen sitater ble luket ut som uvesentlige og noen ble flyttet. Det ble også nødvendig å justere navnet på et par av subgruppene slik at de best mulig beskrev essensen i gruppene.

4.4 Forskningsetikk

Hva etiske hensyn i forskningsprosessen angår, har jeg primært tatt utgangspunkt i Kvale og Brinkmanns etiske retningslinjer og søkt å ta stilling til alt jeg der har funnet vesentlig for denne studien. (2009)

4.4.1 Etiske hensyn overfor informantene

Innledningsvis ble NSD tilskrevet med presentasjon av prosjektet og søknad om godkjenning. Godkjenning følger vedlagt. (Vedlegg 3) Intervjupersonenes informerte samtykke ble innhentet via vedlagte skjema. (Vedlegg 4) Dette ble tilsendt, gjennomgått og undertegnet før intervjuet fant sted.

Informantene har blitt anonymisert og uttaler seg som yrkespersoner, kun unntaksvis som privatpersoner. Jeg anser derfor at anonymiseringen er tilstrekkelig ivarettatt. Siden fiktive case har blitt benyttet, har anonymisering av disse sakene heller ikke vært noe problem.

Fagmiljøet i den valgte kommunen er relativt lite, noe som innebærer at informantene i noen grad vil kunne identifisere hverandre. Idet alle primært uttaler seg om sin profesjon, anses heller ikke dette å være en betydelig etisk utfordring. Jeg antar også at det er de som føler at de står trygt faglig, som har latt seg intervjuet. Samtidig kan svarene naturligvis være noe påvirket av at informantene ikke ønsker å uttale seg kritisk om samarbeidspartnere hvis de tror at kritikken kan skade framtidig samarbeid.

For deltagerne vil en konsekvens av deltagelsen kunne være at intervjuet i seg selv fører til større bevissthet omkring temaene som tas opp. Spørsmålet som utfordret informantene til å ta klientens perspektiv som pårørende, kan også ha utvidet deres forståelse for klientenes utfordringer.

Hva studiens reliabilitet og validitet angår, har jeg lagt til grunn Thagaards beskrivelser i boken *Systematikk og innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*. (2013) Jeg vil hevde at jeg i dette kapittelet samt i drøftingskapittelet og oppsummeringen har redegjort tilstrekkelig for dette.

Utformingen av spørsmålene og valg av fokusområder både i intervjuene og i analysen av dem, vil være påvirket av min forforståelse og mitt engasjement noe jeg har søkt å være meg bevisst.

4.4.2 Egen forforståelse

Malterud beskriver forforståelse som en ryggsekk man som forsker bringer med seg inn i forskningsprosessen, hvor innholdet i sekken gjennom hele forskningsprosessen påvirker hvordan man samler inn, leser og tolker sitt datamateriale. (2011:100) Det er derfor svært viktig å hele veien være bevisst hvordan ens egen erfaring, kunnskap og engasjement kan innvirke på utformingen av forskningsprosjektet samt hvilke funn man legger vekt på i datamaterialet.

For egen del har jeg jobbet med seksuelle overgrep i over 20 år ved et døgnåpent incestsenter og har der hatt terapisamtaler med ofre og deres pårørende, men i liten grad med overgripere. Jeg har hørt ofrenes historier og sett resultat av overgrepene i form av til dels massive senskader. Da er det fort gjort å alliere seg med ofrene og snu seg mot overgriperne. Jeg har forsøkt å være spesielt oppmerksom på dette, men det kan likevel i noen grad ha påvirket analysen av datamaterialet. Som leser kan det være nyttig å være oppmerksom på dette aspektet. Som informantene stiller med sin forståelseshorisont, stiller også jeg med min og hver enkelt leser med sin, men det stilles et ekstra ansvar overfor den som skal bringe fram og analysere andres uttalelser.

Siden jeg i en årrekke har arbeidet utelukkende med seksuelle overgrep, kan dette også ha medført en slags nærsynthet og engasjement for akkurat denne typen saker og lukket for at informantene primært jobber med andre typer saker og har andre ansvarsområder og arbeidsfelt. Det kan også lede informantene til å tenke at jeg besitter en spisskompetanse de selv ikke i samme grad innehar og derfor gjøre dem litt usikre og redd for å svare ”feil”. Jeg uttrykte klart under intervjuene ved flere anledninger at jeg ikke på noen måte satt på noen fasit omkring disse sakene når jeg opplevde at en slik usikkerhet kom til uttrykk. En fasit finnes da heller ikke. Og som studien viser, endrer en eventuell fasit seg med tiden, med diskursene og med økt kunnskap og erfaring.

I de senere årene har det stadig oftere blitt avdekket søskenincestsaker som fortsatt pågår. I disse sakene har det framkommet kunnskapsmangler i alle ledd av førstelinjen og behandlingssystemet, spesielt hva angår behandling av unge overgripere. (Ingnes og Kleive 2011, Jensen m.fl. 2016, Søftestad og Andersen 2014) Jeg har derfor hatt en forforståelse om at det kan være en generell mangel på kunnskap innenfor dette feltet, at saker med søskenincest vanligvis ikke avdekkes mens de pågår og at behandlingstilbudet til unge

overgripere og familier hvor søskenincest avdekkes mens de pågår, er begrenset og mangelfullt.

Jeg har også hatt en hypotese om at søskenincest kan bli bagatellisert og bortforklart og i liten grad anmeldt av de aktuelle familiene. Denne hypotesen kan studien imidlertid verken bekrefte eller avkrefte idet mine informanter ikke er familiært involvert i sakene. Dog er det i intervjuene lagt inn et spørsmål som kan bidra til å belyse denne hypotesen i noen grad gjennom analyse og drøfting.

5 Analyse av datamaterialet

Informantene berører mange utfordringer knyttet til seksuelle overgrep på barn, og disse bidrar til å belyse problemstillingen: Hvordan møter førstelinjen i hjelpeapparatet seksuelle overgrep hvor overgriper er et søsken til forskjell fra overgrep fra andre overgripergrupper?. Ikke alle momentene de tar opp får plass i denne studien, og mange perspektiver mellom de involverte i incestsaker må også utelates idet perspektivet primært er informantenes, altså hjelperperspektivet.

Alle informantene har blitt forelagt de samme fiktive casene, og jeg vil her primært ta utgangspunkt i disse selv om jeg er klar over at incest forekommer i mange ulike familierelasjoner og tar mange former. Jeg vil i det videre av praktiske grunner benevne informantene som følger: Ungdomsskolelærer = L, Helsesøster = H, Saksbehandler i Barnevernet = B, Politietterforsker = P og Familieterapeut ved barnehuset = F.

Videre vil jeg presentere funnene for hvert enkelt tema og deretter foreta en samlet drøfting av funnene i et eget kapittel.

5.1 Tabuer og tabuering

Søftestad definerer tabuering som ”et sosialt forbud mot å synliggjøre eller fortelle.” (2005:25) Hun hevder at tabuer kan virke både forebyggende og ugyldiggjørende og at tabuering kan føre til at både private og profesjonelle kan få problemer med å tro på fortellinger om seksuelle overgrep. Samtidig kan de som forteller eller bringer fortellingen videre føle at de på ulikt vis blir straffet ved å fortelle, enten via avvisning i rettsapparatet, ved å bli møtt med kraftig motstand eller ved bortforklaring. (ibid.)

Seksuelle overgrep har opp gjennom årene vært et tabutema både i omtale og i praksis. De senere årene har disse sakene imidlertid blitt løftet kraftig fram blant annet i media, film og litteratur, og det har blitt forsket vesentlig mer enn tidligere omkring temaet. (Søftestad og Andersen 2014) Men at noe omtales i det offentlige rom, er ikke nødvendigvis ensbetydende med at det ikke fortsatt er et tabutema privat eller i møte mellom det private og det profesjonelle. Jeg har derfor søkt å finne ut om seksuelle overgrep fortsatt blir oppfattet som tabu og således fortsatt vanskelig å snakke om samt hvilken erfaring informantene har med

ulike overgrepssaker. Er det som yrkesutøver vanskelig å bringe fram en mistanke, og hvordan blir man eventuelt møtt? Tør barn i dag å fortelle om overgrepshistoriene sine? Og ikke minst – blir de i tilfelle trodd?

5.1.1 Barn som tier – ”Ja, det er vel generell erfaring, at barn, de underrapporterer.”

Som sitatet ovenfor indikerer, har informantene erfaring med at det sitter langt inne hos barn å fortelle om seksuelle overgrep. Dette underbygges av at informantene heller ikke har så mye erfaring med barn som forteller om dette. L har primært hatt erfaring med én voldtektssak mellom to ungdommer. H har også primært erfaring med voldtektssaker mellom ungdommer knyttet til fest og alkoholbruk. B har naturlig nok mer erfaring, men også B hevder at det er nokså sjelden barnevernet har saker hvor barn selv forteller om overgrep. P og F har mer erfaring med incestsaker siden de arbeider spesifikt med overgreps- og voldssaker, men også disse bekrefter at barn nødig forteller samt at de ofte underrapporterer i avhør. Kun P og F har erfaring med søskenincest, men svært begrenset.

Informantene uttrykker frustrasjon og bekymring over alle barna de møter som viser en atferd som tilsier at noe er galt. Noen barn viser også mer konkret seksualisert atferd som er unormal for alderen, og som kan være indikasjon på at barnet opplever eller har opplevd en eller annen form for seksuelt overgrep. Barna gir imidlertid ikke verbalt uttrykk for at noe er galt, selv når de blir spurt direkte om det.

B: ”Det jeg opplever.. Altså, én ting er når det er uttalt.. og når det er på en måte konkret. Dette har barnet sagt.. Eh.. Det aller vanskeligste, de største utfordringene opplever jeg, er små barn, som har en atferd som tilsier at han eller hun kan være utsatt for seksuelle overgrep, men.. vi har ikke noe mer enn det. Vi har ingen uttalelse fra barnet.. og vi har ingen mistenkt. Det er.. Det syns jeg er det mest utfordrende. Og vi har noen sånne saker. Da snakker vi 4-5-åringene.”

Uten en tydelig uttalelse og en konkret mistenkt, kan politiet vanligvis ikke gripe inn, noe B forstår, men finner frustrerende siden det da ikke kommer noen avklaring i saken. I noen saker blir barn imidlertid bragt inn til avhør på grunnlag av bekymringsmelding og mistanke om straffbare forhold. Da bruker både politiet og de helsefaglig ansatte ved barnehuset så god tid som mulig på å oppnå tillit og en god relasjon til barnet fordi de vet at dette er det både risikabelt og vanskelig for barnet å snakke om. I mange tilfeller forteller barna lite eller

ingenting i avhørene og blir sendt hjem igjen sammen med foreldrene sine. Som F sier: *”Det er jo et dilemma det der, at det ikke fører til noe, fordi det er for lite.. De har for lite i saken til å gå videre på en måte. Det er ikke noe allright, dét.”* Andre ganger kan legeundersøkelsen på barnehuset åpne for at barna forteller mer, eller når de har blitt midlertidig plassert og trygget i et beredskapshjem. I slikt tilfeller kan det bli foretatt oppfølgingsavhør av barna.

I noen saker hvor barna ikke forteller noe konkret, men barnevernet observerer grenseoverskridende atferd fra foreldrene, kan de sette inn tiltak i hjemmet hvor det jobbes i forhold til intimgrenser i familien. Men som B sier: *”Det er et vanskelig minefelt å jobbe i.”*

Her bekrefter barna gjennom sin taushet at tabuene lever. Dette kan imidlertid også skyldes manglende språk og forståelse for seksualitet, frykt for konsekvenser samt skam- og skyldfølelse. (Søftestad og Andersen 2014) Ifølge Foucault (1999) er det heller ikke barna, men samfunnets voksne aktører som definerer hva som blir tabubelagt. Så i hvilken grad opplever informantene en fortsatt tabuering rundt seksuelle overgrep?

5.1.2 Levende tabuer – *”Altså det er jo så tabu, det er jo så lukka og...”*

Når noe omtales som et *”minefelt”*, kan det indikere både tabuering og kompleksitet.

Informantene uttrykker hver på sitt vis at seksuelle overgrep fortsatt er et tabubelagt tema i større grad enn eksempelvis familievold. Alle har erfaring med familievoldssaker, men flere hevder som B at: *”Jeg opplever at seksuelle overgrep er enda mer tabubelagt enn.. enn den fysiske andre volden.”* De konkretiserer ikke dette ytterligere, men flere gir uttrykk for at de har vesentlig mer erfaring med voldssaker enn med seksuelle overgrepssaker, noe som kan være et indirekte uttrykk for at tabuene omkring seksuelle overgrep på barn fortsatt lever.

Krevende arbeidsoppgaver oppleves mindre krevende hvis informantene er trygge på det de gjør, har tilstrekkelig kunnskap og erfaring innenfor feltet samt etablerte rutiner. Når det gjelder dette, divergerer informantene en del. L føler seg naturlig nok minst trygg på dette. Oppfølging av seksuelle overgrep ligger utenfor hennes utdannelsesområde og primære ansvarsområde. Hun diskuterer bekymringer med H og melder de fleste bekymringer videre til barnevernet. P har god oversikt over de juridiske aspektene, men overlater helseansvaret til barnevernet og barnehuset. Felles for alle de helsefaglige informantene er at de føler at de har en del kunnskap om og erfaring med seksuelle overgrep mellom voksne og barn, men at de

mangler både kunnskap, erfaring og rutiner når det gjelder unge overgripere generelt og søskenincest spesielt. Ingen har erfaring med barn som forteller om overgrep fra søsken til tross for at omfangstallene tilsier at dette er den vanligste formen for incest. Dette siste kan tolkes som at temaet søskenincest og kanskje også unge overgripere, er enda mer tabubelagt enn andre seksuelle overgrepstemaer.

Det har vært interessant å studere hvordan informantene uttrykker seg om unge overgripere som overgripergruppe. For hvordan forholder de seg til at barn misbruker andre barn, og hvordan berører det dem?

5.1.3 Unge overgripere - *"Grunnsynet mitt er at... det er ganske synd på ham også, da."*

Sitatet ovenfor er betegnende for det jeg finner i datamaterialet. Mens informantene er klare og konsise i sin omtale av voksne overgripere, framstår de vagere og gir uttrykk for en større ambivalens når det kommer til unge overgripere, som sitatet nedenfor i noen grad illustrerer:

"Jeg kan ikke... Hvis dette er snakk om gjentatte overgrep, Jeg kan ikke helt se for meg at.. Jeg vet jo sånn statistisk sett på voksne, så er det ganske dårlig prognose på behandling på de som gjør seksuelle overgrep. Men jeg ville jo stilt meg veldig det spørsmålet: Hva har skjedd med han? Ehm.. Og hva annet.. Er det mer i det hjemmet? Jeg ville jo virkelig tenkt at barnevernet skal undersøke det, eh. Hvis han forgriper seg på søster, er det noen voksne som forgriper seg på han? Altså.. . Jeg tenker jo at man må ta noen runder her. Kanskje veien må bli litt til.. Han kan jo like gjerne være et offer, han."

Alle informantene er opptatt av at unge overgripere er barn og at de samtidig som de er overgripere, også kan være potensielle ofre for omsorgssvikt av ett eller annet slag. Selv om alle overgrepene i sakene er grove overgrep med i utgangspunktet høye strafferammer, uttrykker alle i stor grad sympati både med offer og overgriper. Alle ser alvoret i sakene og prøver ikke å bagatellisere dem på noen måte, men fokuset på at overgriper like gjerne må vurderes som et offer, er påfallende. Alle er naturlig nok også svært opptatt av at den unge overgriperen må få hjelp. Ingen har imidlertid noen klar formening om hvilken hjelp som eventuelt kan tilbys. Alle forstår også at dette er en så kompleks problematikk at behandling vil være tidkrevende og ligger utenfor deres ansvars- og kompetanseområde. Men hva vet de om hvilken hjelp som er tilgjengelig? De fleste foreslår henvisning til BUPA, men F forteller at også BUPA hevder å ha for liten kunnskap til å kunne behandle denne gruppen.

Behandling er ett aspekt, eventuell anmeldelse er et annet. Alle informantene hevder i litt ulik grad at begge tilfellene med unge overgripere bør bli anmeldt. Hvorvidt dette ville skjedd i praksis, er de imidlertid mer usikre på. P er av flere grunner tydelig på at begge disse sakene er politisaker, også den med de to jevnaldrende hvor overgriper er under kriminell lavalder. For det første plikter politiet å opplyse barnevernet i slike saker. (Straffeprosessloven) For det andre er det et poeng at vedkommende blir registrert med en overgrepsmistanke hos politiet med tanke på eventuelle senere saker som kan komme opp. Fordi vedkommende er under kriminell lavalder, vil ikke noe bli notert på politiattesten, men det vil likevel ligge en søkbar historikk på vedkommende hos politiet.

I saken med de jevnaldrende hevder B at barnevernet nok ville latt jenta og hennes foreldre vurdere om de ønsket en anmeldelse. I søskensaken ville de på bakgrunn av framkommet informasjon, gjort en egen vurdering av hvorvidt de ville anmeldt eller anbefalt anmeldelse av saken. L og H tenker også i retning anmeldelse, men ville ikke selv uten pålegg fra barnevernet anmeldt sakene til politiet.

L er i saken med de jevnaldrende opptatt av å statuere et eksempel og ”sende et signal” om at denne type atferd ikke er akseptabel og derfor bør bli anmeldt selv om overgriper er under femten år. P sier at politiet er avhengig av en anmeldelse for å bli aktuell i sakene, og at de håper og forventer at barnevernet ikke unnlater å anmelde seksuelle overgrep.

”Hvis han gjør noe når han er 15 år. Det er jo det som er viktig, å begrense skadene eller sann for han også. Det er kjempeviktig! Ja, jeg vil jo tenke at barnevernet ikke tør å.. heh.. å la den bare passere. Å sitte med det ansvaret. Det håper jeg ikke de tør.”

Men P har erfaring både for at barnevernsansatte synes samtaler med barn om seksuelle overgrep er vanskelig og at de vegrer seg mot å anmelde sakene. Politiet har også erfaring med at rutinene for hvem som har ansvar for å anmelde sakene varierer fra kommune til kommune. Alle disse faktorene kan etter min mening være med på å underbygge at det å måtte forholde seg til at barn utfører overgrep, oppleves som tabubelagt og vanskelig for mange både faglig og følelsesmessig.

5.2 Komplekse relasjoner

Jeg har vært opptatt av den relasjonelle kompleksiteten i incestsaker og spesielt i saker med søskenincest da jeg anser disse som de mest komplekse både på kort og lang sikt. Jeg har fokusert på hvordan man i førstelinjen opplever å møte ulike incestsaker samt hvordan informantene opplever at familien settes på prøve når overgrep skjer internt i familien; når, som her, en far misbruker sin egen datter eller en bror misbruker sin lillesøster. Hvordan reagerer familiene i slike kritiske situasjoner? Og hvordan møter informantene dem?

5.2.1 Barn og foreldre – *”Men så er det mor, da. Som ikke tror på det.”*

Informantene legger vekt på at i saker der barn forteller om seksuelle overgrep hvor en av eller begge foreldrene er overgriper, er det viktig at barnevernet og politiet får snakket med barna før de snakker med foreldrene, for som P sier: *”Når de har snakka med foreldrene, så har de ofte munnkurv..”* - eller de endrer forklaring.

Flere av informantene har erfaring med at foreldre kan reagere svært ulikt når barn forteller at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep. I saker hvor far er overgriper og mor bor sammen med far, kan mor ha vanskelig for å forholde seg til at den mannen hun elsker og lever sammen med, kan ha misbrukt deres felles barn. I disse sakene forsøker man å appellere til mor om å tro på barnet sitt og flytte fra mannen sin. Noen ganger får mor en utdypet forståelse etter at avhørene har vært gjennomført og det første sjokket har lagt seg, mens andre ganger får hun seg fortsatt ikke til å tro på barnets overgrepshistorie. Dette kan gjelde tilsvarende i søskensaker. I disse tilfellene opplyser B at barnet vanligvis blir sendt i beredskapshjem for senere eventuell permanent plassering utenfor hjemmet.

F vektlegger at det uansett er avgjørende for barna hvordan familien og nettverket rundt håndterer saken videre:

” Det er viktig for unger som opplever sånne type ting, hvordan nettverket på en måte klarer å håndtere dette her også. Eh.. For en ting er liksom det at ungen har opplevd det ungen har opplevd. En annen ting er det hvis det skal på en måte hele tida gå å være redd.. bekymra for det at ”nå vet mamma og pappa det” eller ”nå vet..” Ja, ikke sant? Det er kjempeviktig hvordan de på en måte håndterer de opplysningene som har kommet fram og hvordan de håndterer barnet etterpå.”

B og F forteller at barnevernet og barnehuset tilbyr hjelp til familier med oppfølgingssamtaler og andre tiltak. Noen takker ja til all hjelp de kan få, spesielt i den første fasen, mens andre takker nei. Det er etter barnevernlovens § 4-4 delvis frivillig for foreldrene om de vil motta hjelp eller ikke. I de tilfellene der foreldrene takker nei, oppgir B at barnevernet må vurdere enten å flytte barnet ut av hjemmet eller akseptere at foreldrene takker nei til hjelpetiltak og stille seg åpne for at de kan søke hjelp når de eventuelt føler seg klar for det. Det siste opplever imidlertid B til tider som vanskelig fordi de ikke vet hva som skjer med barna i hjemmet.

5.2.2 Søskenincest – ”Men jeg ser.. dilemmaene. De er jo enorme!”

Når det kommer til søskenincest, er alle informantene enige om at en slik situasjon innebærer en ”veldig krise” for familien. For hvordan skal man kunne ta noe slikt inn over seg? Som en av informantene sier:

” Når sånne ting blir.. ehm.. avslørt, da, eller når sånne ting kommer for dagen, så vil jeg jo tenke at det er både tvil og tro og sinne og.. fortvilelse. Alt med seg, som rører seg i en sånn familie. Så de vil jo ha akutt hjelp. Det er jo en veldig krise!”

Og med akutt hjelp mener alle informantene at barnevernet, som er de som får bekymringsmeldingen, må kalle inn alle familiemedlemmene til samtale; barnet som har fortalt først og deretter hvert enkelt familiemedlem, om hvordan de forholder seg til situasjonen og hva de eventuelt vet eller har mistenkt. Flere av informantene er opptatt av hvordan overgrep mellom søsken kan ha pågått i flere år uten at foreldrene har oppdaget det og hva dette sier om familiestrukturen og grensene innad i familien?

Alle har primært fokus på sikkerheten til den yngste søsteren som har fortalt om overgrepene, og hvordan foreldrene tenker seg at det er mulig å sikre denne jenta og storesøsteren hennes. Informantene er tydelige på at det er foreldrene som må ta grep i forhold til dette og at hvis foreldrene ikke sørger for å sikre jentene, må de flyttes ut av hjemmet, i hvert fall midlertidig. Flere legger vekt på at hjemmet skal være en trygg base og at dette har den yngste jenta manglet, kanskje begge. Det er også viktig å sikre at storebroren for egen del blir sikret fra å begå nye overgrep på søstrene. Hvordan dette kan løses i praksis er mer åpent. Noen foreslår at foreldrene kan dele seg hvis de har fysisk og økonomisk mulighet til det, eventuelt at storebroren flyttes ut av hjemmet til et beredskapshjem eller en institusjon. Ingen av

informantene har imidlertid på eget initiativ tanker om hvordan allmennheten bør sikres mot at disse unge overgriperne eventuelt kan gjøre overgrep på andre barn.

Alle informantene er også opptatt av at lillesøsteren må få behandling og av at den mellomste søsteren blir hørt, sett og ivaretatt. Har hun selv blitt utsatt for overgrep? Hva vet hun? Hvordan opplever hun at familien plutselig er i full oppløsning? Svarene fra hvert enkelt familiemedlem vil i noen grad angi veien videre. Som F uttrykker det:

"....Altså, man må jo.. eh.. holde disse barna fra hverandre. Altså de.. jentene må sikres. Og denne gutten må.. Jeg ville anbefalt det, at det var han som på en måte ble flytta bort, og med vanlig samvær, da, med foreldre. Ikke med jentene. De må være klar først. Det er jentene som på en måte.. eller spesielt henne på 10 år, da, som må på en måte, si noe om når tida er inne for å kunne møte broren sin igjen. Om ho får det til, det vet jeg ikke. Det er, det er forskjellig. Noen ganger får de det ikke til engang. Og familien er jo på en måte ødelagt, og det er det jo ikke jenta som har gjort. Dette her er det jo gutten som på en måte har gjort, eh, og så kan du si at det har, har begynt på ett eller annet, kanskje noe som han har mistet kontrollen på, da. Så her må det jo.. Han må jo jobbes mye med. Og den familien må jobbes mye med. Det jobbes familieterapeutisk med den familien. Eh.. men mye.. individualbehandling også."

Men ingen vet altså riktig hvem som skal stå for denne behandlingen.

Kompleksiteten og følelseskaoset i incestsaker ville antagelig kommet tydeligere fram dersom jeg hadde intervjuet ulike familiemedlemmer slik Welfare gjør i sin studie. Her er imidlertid perspektivet førstelinjens. For likevel å forsøke å få fram familieperspektivet i noen grad, valgte jeg å be informantene forsøke å forestille seg at de selv var mor i de to framlagte incestsakene. Jeg var opptatt av hvorvidt og eventuelt hvordan informantene ville forholde seg annerledes både praktisk og følelsesmessig når de inntok brukerens perspektiv.

5.2.3 Morsperspektivet – *"..den gutten, det er jo barnet mitt dét også!"*

Alle var da umiddelbart tydelig på at på dette punktet svarte de utenfor profesjonen, noe som jo også var hele poenget. Og da kom følelsene virkelig i kok! Kroppsspråket endret seg, de ble urolige, pustet tungt, og alle benyttet stadig ord som *"krise"* og *"en helt umulig situasjon"*.

"Å herregud, så vanskelig! Ehm.. Nei, vet du hva? ...Ehm.... Jeg tror jeg måtte.. Ja, vet du, jeg tror jeg måtte trudd på barna mine altså. Det.. men jeg vet at foreldre gjør

så mye rart, og det er sikkert kjempevanskelig å stå i den situasjonen eh.. fordi uansett hva du gjør, så mister du noen du er glad i.”

Informantene var relativt unisone under dette punktet, men vi ser av sitatet ovenfor at H uttrykker en viss grad av tvil. L gir i litt større grad uttrykk for dette selv om alle informantene konkluderer med at de måtte trodd på barna sine og støttet fortellingen deres. Alle gir også klart uttrykk for at hvis mannen deres misbrakte deres felles barn, ville de kastet ham ut. De ville anmeldt ham og forventet at han ble straffet og fikk behandling. Samtidig innser de og uttrykker at dette nok er lettere å si i teorien enn å gjennomføre i virkeligheten, noe sitatet ovenfor klart indikerer. Likevel framkommer det her et tydelig skille i reaksjon overfor en voksen kontra en ung overgriper.

Dette blir tydelig når de skal se for seg at ett av barna deres misbruker et annet av barna. Da blir det straks mye vanskeligere. Flere av informantene ville spurt seg hvordan misbruk mellom søsken under samme tak hadde kunnet foregå i årevis uten at de hadde mistenkt det. Og hva gjør du? Begge er barna dine og du er like glad i begge. Samtidig kan de ikke lenger fungere sammen som en kjernefamilie, for jentene må sikres fra storebror. Skal han flytte ut? Og i tilfelle hvor? Og hvordan skal de kunne ivareta begge barna samtidig? Hvordan kan de fungere som familie på sikt? Informantene stiller nesten flere spørsmål enn de svarer på dem. Ingen nevner institusjon, men flere nevner fosterhjem, men som F sier:

”Det er sånn at jeg tenker at den som har utført handlingen, må bort, men jeg ville jo, vi ville jo fortsette å ha samvær med den, det barnet, men på en annen måte. Og så ville jeg jo sørge for at det barnet hadde det godt der hvor det var. Eh, i beredskapshjem eller fosterhjem. Det er jo.. Det er jo en sorg så du kan bli helt.. Du kan nesten ikke sette deg inn i det.”

Informantene uttrykker en følelse av å stå i en situasjon hvor de må velge mellom barna sine, noe de naturlig nok finner helt umulig. Begge må ivaretas, men hvordan skal man løse det?

Og hvis de oppdaget det selv, ville de anmeldt sønnen sin da? Dette spørsmålet fikk ikke alle informantene konkret, men alle innså litt mellom linjene at sønnen nok ville blitt anmeldt, om ikke av dem selv, så av andre. For som P sier:

”Ja. Ja, men det, det, det er, jeg måtte jo ha gjort det. Jeg måtte jo det for å få det hjelpetiltaket, for å få den hjelpen, så må vi liksom, og for de barna. Jeg kunne jo

ikke.. Det er, det er et kjempe.. dilemma, men jeg måtte jo ha gjort det. Herlighet. Eller så rakner jo alt jeg tror på!”

P mener nemlig at alle seksuelle overgrep bør anmeldes. Om ikke foreldrene gjør det, bør hjelpeapparatet gjøre det, og alle informantene er enige om at her trengs det massiv hjelp. Og som P sier: *”De får jo ikke fengsel.”* Alle ville gått med brede armer inn i hjelpeapparatet for å skaffe både seg selv og barna profesjonell hjelp. De ville hatt kontakt med og omsorg for alle barna uansett og håpet at terapien på sikt ville gjort det mulig for familien å kunne være samlet etter en stund. Alle sier med ulike ord det samme som F: *”Sønnen min må jo ha hjelp! Han kan jo ikke fortsette sånn!”*

Denne konteksten, som jeg har valgt å kalle ”morsperspektivet” forener alle informantene i en felles kontekst. Den blir selvsagt fiktiv, men berører dem samtidig åpenbart. Alle har da også barn de kan se for seg i rollene. Profesjonelt representerer de imidlertid til dels svært forskjellige yrkeskontekster og jeg har i denne anledning funnet det interessant å studere hvordan informantene handler og samhandler ved avdekking av seksuelle overgrep og i hvilken grad kontekstene da kan komme i konflikt.

5.3 Konkurrerende ideologier

Barnevernet er i en nøkkelposisjon som den som skal motta bekymringsmelding, den som primært er satt til å ivareta barn beste og den som har krav på tilflyt av all informasjon. Derfor står da også forholdet til barnevernet sentralt hos informantene. Flere av informantene kommer inn på hvordan de forholder seg når de melder bekymring generelt, ikke seksuelle overgrep spesielt. Jeg har likevel valgt å legge vekt på dette da jeg anser det som relevant i forhold til tidligere framlagte mulige risikofaktorer som kan bidra til at barn kan bli unge overgripere. For hva opplever informantene eventuelt som utfordrende når de melder bekymring, og hvordan blir de som melder møtt?

5.3.1 Hva skal til for å agere? *”Det er veldig mye vi melder, som bare blir henlagt.”*

L og H er de av informantene som i det daglige møter barns avvikende atferd og som i størst grad melder bekymring til barnevernet. Begge opplever at bekymringsmeldinger altfor ofte ikke blir tatt på alvor eller fører til noen endring. Noen ganger settes det inn tiltak i inntil seks

måneder, andre ganger takker familien nei til tiltakene og atter andre ganger gjøres det kun en undersøkelse uten at tiltak tilbys eller settes inn. Dette kan skape mye frustrasjon for dem som ser at barna fortsatt sliter. Som H sier:

”Og jeg tenker noen ganger at.. Men dere kan vel ikke la dette her gå!/? Dere må vel gjøre noe!/? [...] Men går det ikke an å finne på en mellomløsning her? Kan man liksom få til noe samarbeid altså.. Men da trekker de seg ut, for da er saken avslutta, og de vil ikke ha hjelpetiltak eller det de har å tilby og sånn. De har ikke noen mulighet til å gå inn med noen særlig tvang, men noen ganger så.. kunne man kanskje bare stått i saken.”

Da må de isteden melde på nytt, og tiden går.

Flere av informantene nevner at samarbeidet med barnevernet er personavhengig, spesielt i forhold til fleksibilitet og tilgjengelighet. P opplever at reaksjonene også kan være kommuneavhengig og stusser på at kommuner som er regulert gjennom samme lovverk kan agere så forskjellig. På dette planet synes hun det trengs en ”renselse” i barnevernet.

Samtidig er alle oppmerksom på at dette med tiltak er vanskelig og kanskje særlig i møte med en ung overgriper. For som B sier: ”Hva har vi for en 16-åring? Institusjon?” I mange bekymringssaker innser også flere av informantene at fosterhjemsplassering i noen situasjoner vil være litt som å skyte spurv med kanoner og kunne gi barna en opplevelse av å gå fra vondt til verre.

L opplever noen ganger å komme i en slags skvis mellom eleven og barnevernet og har opplevd å få ”kjefte” av barnevernet for uprofesjonell håndtering av saker. Hun opplever at det kan være liten forståelse for forskjellen i posisjonene mellom lærerne som sitter med elevens reaksjoner hver eneste dag, og barnevernet som kanskje kun drar på et varslet hjemmebesøk eller avholder et månedlig møte med familien.

Flere av informantene har også erfaring med vanskelig samarbeid med BUPA, men dét faller utenfor denne studien. De kommer også inn på dilemmaer knyttet til taushetsplikten. Hvorvidt taushetsplikten faktisk alltid virker til barns beste er noe som har opptatt meg både i egen praksis og under arbeidet med denne studien. Opplever informantenes at taushetsplikten alltid tjener barns beste?

5.3.2 Informasjonsflyten – *”Så taushetsplikten er nok litt til hinder. Det vil jeg si.”*

Alle informantene berører hvem som bør få vite hva i saker vedrørende seksuelle overgrep spesielt og omsorgssvikt generelt. Både opplysningsplikt, meldeplikt og taushetsplikt er lovregulert både i opplæringslova, helsepersonelloven og barnevernloven, og dette er alle informantene svært oppmerksom på. De fleste informantene etterlyser likevel noe mer informasjon fra barnevernet for å kunne utføre en bedre jobb og ivareta barna best mulig, spesielt lærerne.

Alle informantene forstår at barnevernet er underlagt strenge regler, har begrensede ressurser, at taushetsplikten er viktig og at de ikke skal eller bør ha all informasjon i sakene. Samtidig sier flere av informantene at det er personavhengig hvilken informasjon de får av barnevernet til tross for at alle barnevernansatte er underlagt det samme regelverket. Dét synes de er underlig. Kan dette indikere at ansatte i barnevernet tolker barnevernlovens bestemmelse om at taushetsplikten ikke skal være til hinder for ivaretagelse av barns beste forskjellig?

P føler at barnehageansatte, lærere og helsesøstre som følger barnet til de tilrettede avhørene, med fordel kunne fått litt mer informasjon om hva som skjer videre for å kunne ivareta barna best mulig. Samtidig nevner P at også politiet i noen grad savner informasjon fra barnevernet. Som eksempel nevner hun at i saken med de to jevnaldrende elevene kan et mulig scenario være:

”at det har vært veldig mye, da, i den guttens oppvekst, som har gjort at han kanskje har kommet dit han har gjort, så er det ikke dermed sagt at vi får vite alt det som de har trøbla med med den familien i alle år.”

Da må de først spørre foreldrene til gutten om samtykke til å innhente informasjon, og får de det, gir barnevernet ut informasjonen, ellers ikke.

Flere av informantene nevner at foreldrene regulerer hva de får og ikke får vite ved eventuelt å gi samtykke til deling av informasjon. I sakene med de unge overgriperne er det herunder et poeng hvor mye informasjon en eventuell ny skole ville fått om den tidligere overgrepsatferden hvis overgriperen ble flyttet. H opplyser at foreldrene kan holde tilbake helseopplysninger når barnet flyttes ut av kommunen, men innenfor kommunen er dette ikke et problem.

Ingen av informantene har noe klart svar på om noen av de unge overgriperne i casene ville måtte bytte skole eller hvilken informasjon som da ville bli gitt den nye skolen. Alle blir imidlertid ikke spurt direkte om akkurat dette. De tar det heller ikke opp selv. Både i saken i niende klasse og søskensaken kommer alle informantene inn på at overgriper kanskje bør bytte klasse eller skole for å skjerme og sikre offeret. Alle er samtidig usikre på i hvilken grad man vil kunne kreve dette dersom foreldrene ikke ønsker det. Flere har erfaring for, som i mobbesaker, at det ofte er offeret som må bytte. F reiser spørsmålet om vi voksne ville funnet oss i å møte vår kollegiale voldtektsmann i samme kantine hver dag og konkluderer:

”Nei, nei, nei. Det er jo traume på traume på traume. Å utvikle redsel og angst og depresjon og hva nå enn.. alt mulig. Nei, jeg tenker jo at.. Det må gjøres noen tiltak for at det skal fungere videre for både den ene og den andre.”

Også her framkommer det en forskjell mellom voksne og barn. Barna må på skolen, og reglene rundt skolebytte er strenge. Det samme framkommer indirekte ved at informantene heller ikke uttaler at de vurderer de unge overgriperne som en sikkerhetsrisiko på skolen overfor de andre elevene.

Også barnevernet er naturlig nok opptatt av informasjonsflyten og må hele tiden foreta avveininger om hvem som skal informeres om hva. *”Vi skal også ha barnets beste i tankene når vi vurderer det. Er.. Altså.. Går taushetsplikten på tvers av barnets beste.., så må det gjøres en vurdering på det.”*

Her kan man se for seg at det barnevernet vurderer som barns beste ikke nødvendigvis sammenfaller med hva eksempelvis L vil kunne hevde er til barns beste. Dette vil alltid i noen grad være kontekstavhengig til tross for at barna er de samme uavhengig av kontekst. Forskjellen i ideologi kommer imidlertid tydeligst til uttrykk i skjæringspunktet mellom jus og helse. Når overgrep avdekkes, må det handles raskt, og i hvilken grad kan ideologiene da komme i konflikt?

5.3.3 Jus versus helse – *”Skal vi vente, eller skal vi gå ut med én gang?”*

Intervjuene ble foretatt i september 2015. Den nye straffeloven med tilhørende forskrifter trådte i kraft 01.10.2015, og både B, P og F er svært opptatt av dette og de positive virkningene de håper og tror dette vil medføre. Studien kan altså ikke si noe om erfaringer

med den nye lovteksten, men si noe om intensjoner og potensiale. Den helt klart mest relevante lovendringen for denne studien er at avhør av barn ikke lenger skal foretas av en rettsdommer, men av en spesialutdannet etterforsker fra politiet. Avhørene skal derfor ikke lenger hete dommeravhør, men tilrettelagt avhør. I tillegg er fristen for å avhøre barn i overgrepssaker endret fra to til én uke fra saken blir gjort kjent for politiet. (Straffeloven) Riktignok ser ikke P for seg at de foreløpig vil klare å holde seg innenfor lovens krav til én uke slik de heller ikke tidligere har klart å holde seg innenfor kravet til to uker, ”*men vi kommer kanskje under fjorten dager, da, om ikke annet, og det er jo noe.*”

Dette siste har vært og vil nok i noen grad fortsatt være en utfordring i det tverretatlige samarbeidet. For barnevernet skal hele tiden vurdere hva som er til barnas beste, og hvor lenge kan de vente på politiet da? Dette berører alle informantene som en stor utfordring. Tidligere har den største tidsmessige flaskehalsen i systemet vært å vente på en ledig rettsdommer. Nå har politijuristen dette ansvaret. Alle forventer da en bedring i ventetid. For det er et vesentlig poeng at barnevern og politi kan agere samordnet i overgrepssaker og at de kan agere raskt.

Når man har måttet vente i ukesvis på en ledig dommer, har ikke barnevernet lovmessig kunnet forsvare å vente på politiet med å aksjonere. Alle informantene er imidlertid enige om at det beste for barna er å kun måtte forklare seg én gang.

Både B og P har i saker hvor barnevernet ikke har kunnet vente på politiet, erfaring med at familien mister tillit til barnevernet når politiet plutselig går til aksjon flere uker etter at barnevernet har opprettet sak. Av hensyn til eventuell bevissikring, varsler ikke barnevernet familien om at politiet er koblet inn i saken, og når politiet uanmeldt går til aksjon, kan familien føle seg lur av barnevernet. B opplyser at i noen tilfeller har samarbeidet mellom familien og barnevernet da røket, noe ingen er tjent med.

En samordnet aksjon er også helt avgjørende for å sikre bevis i saken, spesielt når et familiemedlem er overgriper. For som P sier:

”Bevisene forsvinner jo. De tilpasser forklaringene sine. De pynter på sannheten. Jenta kanskje trekker seg. ”Nei, det var ikke helt sånn, liksom” kan være det verste scenarioet. Vi har jo sett det mange ganger. Andre ganger så holder hun på sitt liksom, hvis de blir flytta eller gjort sånt no, men vi mister helt den derre

kontrollen, da. Samtidig som barnevernet må jo ta saken på alvor, så det samarbeidet er kjempeviktig!”

Elektroniske bevis er ofte avgjørende i disse sakene. Hvis over griper får anledning til å slette alt som eventuelt finnes av elektroniske spor, kan det bli vanskelig å få en sak fremmet for retten. P forteller at de har opplevd at barnevernet har vært en stund inne i saken før politiet i det hele tatt har blitt kontaktet. Barnevernet har snakket med familien og forelagt dem mistanken. I slike tilfeller er saken ”nærmest død for politiet.”

Men barnevernet må hele tiden vurdere det akutte i saken og hva som er til barnets beste. Her er informantene unisone om at en rask aksjon er avgjørende og at det er viktig å innhente mest mulig informasjon fra alle som kan bringe nyttig informasjon i saken – som lærer og helsesøster. Hvor redd er jenta for å gå hjem? Hvordan vurderes faren for liv og helse? Kan lærer eller helsesøster motivere jenta til å dra hjem og avvente til en aksjon kan iverksettes? Hvilke konsekvenser kan det innebære å avvente politiaksjonen? Dette føles svært utfordrende for både L, H og B samtidig som de ser nytten i det.

P poengterer at barnets forklaring er bevis i saken, og da er det avgjørende at barnet avhøres mest mulig korrekt i forhold til bevisførsel i en eventuell rettssak, samt at barnets forklaring ikke på forhånd blir påvirket av andre aktører som foreldre, lærere, helsesøster og barnevern. Alle har en viktig rolle, men den innledende fasen er ofte kritisk for utfallet av en rettsavgjørelse. Politiet må derfor planlegge aksjonen grundig i samarbeid med alle involverte samarbeidspartnere.

Incestofre har ofte vært utsatt for overgrep over lang tid, ofte i årevis. P mener barnevernet bør ha dette i bakhodet når de vurderer hvilken risiko det er for barnet å vente på politiets aksjon.

”Noen ganger så tenker jeg at det hadde ikke gjort noe om du hadde venta tre dager til. Det spiller ingen rolle for den ungen på en måte, for dette er hverdagen dens, det har det levd med i så mange år, eh. tre dager til en uke, det går fint. Det dør ikke den ungen av... faktisk. Mhm. Å få den forståelsen for dét da.”

Barnevernet sitter med ansvaret og mandatet er forskjellig. For som B sier: ”Politiet skal

straffe, mens vi skal hjelpe.” Her kan man kanskje innvende at politiet ikke nødvendigvis skal straffe, men utrede saken så korrekt som mulig, spesielt i saker med unge overgripere, noe P da også presiserer.

Både i saken med de to jevnaldrende og i søskensaken sier B at de ikke vil vente på politiet. Her vil de rykke ut umiddelbart. De vil oversende bekymringssaken til politiet slik at de kan gjøre en egen vurdering av den, men ikke avvente politiets aksjon.

H nevner i tillegg at rettsprosessen ofte kan være en stor belastning for ofrene og at overgrepssaker altfor ofte resulterer i enten henleggelse eller frifinnelse. Dette kan påføre ofrene skyldfølelse og en opplevelse av å ikke bli trodd. *”Er det da til barns beste å anmelde saken?”* spør flere av informantene. Alle informantene har dog som utgangspunkt at de tror på barns overgrepshistorier. Den som i størst grad setter ord på en eventuell tvil er L: *”for det kan jo også være at det ikke er sant, og hva da? Hvordan kan man egentlig vite det?”* I saker med seksuelle overgrep står ofte påstand mot påstand. Ofte er det elektroniske bevis som blir fellende, men i saken med de to jevnaldrende er det kun P som påpeker viktigheten av å beslaglegge overgriperers mobil for å hindre sletting av bevis og spredning av bildene. Sikring av bevis i søskensaken, sier ingen av informantene noe konkret om. Dette finner jeg interessant idet alle casene representerer saker med høye strafferammer og potensielt lange fengselsstraffer for en voksen overgriper. Igjen framkommer det forskjell i reaksjon overfor en voksen kontra en ung overgriper.

6. Drøfting

Som det blant annet framkommer av tallene fra JanusCentret, er det ofte i førstelinjen seksuelle overgrep mot barn først mistenkes eller avdekkes. (2014) Utsagn og atferd som fanges opp eller blir mer direkte formulert, danner grunnlag for hvorvidt de ansatte her melder bekymring videre. Hvorledes bekymringsmeldingen blir håndtert, kan få store konsekvenser for de involverte fordi det gir retning for den videre behandling av saken. Dette kan gjelde eventuell hjelp til og sikring av barn, anmeldelse og sikring av bevis samt det videre samarbeidsklimaet mellom hjelpeapparatet og familiene, men også familiemedlemmene imellom.

Jeg vil i den følgende drøftingen primært fokusere på de funnene i datamaterialet som relaterer seg til avdekkingsfasen da denne fasen er mest relevant for førstelinjen. Herunder vil jeg konsentrere meg om hvordan de ulike yrkesgruppene handler og samhandler i møte med utfordringer relatert til unge overgripere samt i møte med kompleksiteten i incestsaker. Jeg vil innledningsvis også diskutere eventuelle konsekvenser av tabuering og avslutningsvis komme inn på i hvilken grad de ulike yrkesperspektivene kan komme i konflikt.

Ikke alle presenterte funn vil bli drøftet. Noen vil kun tjene som bakgrunnsinformasjon egnet til å belyse og underbygge de funn som drøftes. Dette har jeg valgt for å i større grad kunne gå litt i detalj rundt noen få temaer, og fordi jeg opplever at drøfting av alle funn ikke ville bidratt med en utvidelse, snarere blitt en begrensning.

Funnene vil bli drøftet opp mot relevant teori. Som det framgår av teorikapittelet, har jeg i liten grad funnet teori som i vesentlig grad motsier mine funn. Forskning på området er nokså unison i sine resultater, noe drøftingen derfor bærer preg av. Dette kan kanskje skyldes at forskningsfeltet er forholdsvis nytt, men også at diskursene innenfor feltet er såpass entydige at de preger hva man velger å forske etter. Dette har jeg imidlertid valgt å ikke gå nærmere inn på.

6. 1 Mulige konsekvenser av tabuering omkring seksuelle overgrep

Som tidligere framlagt, er det et stort sprik mellom omfanget av innmeldte saker med unge overgripere (Kjellgren og Wassberg 2002) og omfanget av slike saker ut fra anonyme

spørreundersøkelser. (Mossige m.fl. 2007, Mossige og Stefansen 2007) Erfaring med og kunnskap om dette feltet, og søskenincest spesielt, er derfor også nokså begrenset. Dette bekreftes av informantene. Ingen av informantene føler at de har tilstrekkelig kunnskap om unge overgripere. De gir heller ikke uttrykk for at det finnes noen kommunal plan for hvordan disse sakene bør håndteres slik det anbefales i Barne- og likestillingsdepartementets strategiplan. (2013)

Man kan bare spekulere om hvorfor så få saker med unge overgripere blir innmeldt. Informantene hevder at de opplever at seksuelle overgrep generelt fortsatt er et tabubelagt tema forbundet med sterke følelser, og søskenincest kanskje spesielt. Dette kan medføre at barn kvier seg for å fortelle om overgrep, men også at hjelpeapparatet kvier seg for å spørre barn og voksne om temaet. I Kjellgren og Wassbergs studie oppgir ca 25% av kommunene å ikke ha hatt noen saker med unge overgripere. (2002) F oppgir i tillegg at man ved barnehuset erfarer at noen kommuner aldri melder seksuelle overgrepssaker, noe de ansatte ved barnehuset stiller seg skeptisk og undrende til. Det er liten grunn til å tro at det ikke foregår seksuelle overgrep i disse kommunene, men saker innmeldes likevel ikke. Det er således mye som tyder på at tabuene fortsatt lever. En mulig konsekvens av dette kan være at hjelperne i førstelinjen blir litt usikre i møte med problemstillingene fordi de mangler faste rutiner og i noen grad også kunnskap. Når i tillegg sterke følelser er involvert slik Innes og Kleive antyder (2011:73), kan den eventuelle faglige usikkerheten kombinert med redselen for å ta eller gjøre feil, bli så sterk at man kvier seg for å spørre barn direkte om mulige seksuelle overgrep.

Her er London m.fl.s sammenligningsstudie av spesiell interesse. De fant, som nevnt, at 60-70% av ofrene ikke fortalte om overgrepene før i voksen alder. Men de fant også at når barn ble konfrontert med en tydelig konkretisert mistanke, fortalte 80% av barna om overgrep i første eller annet intervju. (2005) Dette indikerer at de som intervjuer barna om en mistanke, har stor grad av påvirkningskraft når det gjelder å skape tillit hos et barn for at fortellingen deres kan bli trodd på og gyldiggjort. Alle informantene oppgir at det å skape tillit hos et barn er helt avgjørende for at barnet skal tørre å fortelle. Samtidig erfarer de at barna likevel ikke forteller. De er uvisse på om dette kan ha å gjøre med tilgjengelig tid til å skape tillit, barnets frykt for konsekvensene, skam- og skyldfølelse, lojalitet til overgriper og familien eller en kombinasjon av disse. Etter min vurdering skaper Londons studie uansett håp om at når

voksne tør å spørre og tydelig konkretisere en mistanke, kan dette åpne for at barn tør å avdekke overgrep.

At barn underrapporterer står i datamaterialet fram som en annen utfordring og støttes av Sjøberg og Lindblads forskning. (2002) Poenget i deres studie forsterkes idet barna som der underrapporterte, faktisk ble filmet under overgrepene. De stod således ikke i fare for ikke å bli trodd, men manglet delvis begrepsforståelse, vilje og evne til å fortelle.

Alle informantene nevner saker hvor de med en dårlig følelse må sende barn hjem til en uoversiktlig hjemssituasjon fordi barna ikke forteller tilstrekkelig i avhør eller samtale til at man kan gå videre med saken. Dette kan av barnet oppleves som et svik. F nevner flere tilfeller hvor barnet forteller mer når det har blitt trygget. Det er således en fare for at overgrep kan fortsette i saker hvor barn underrapporterer eller benekter at noe alvorlig har skjedd. Samtidig må man selvsagt også være åpen for å vurdere hvorvidt barnet snakker sant for som L sier: *”for det kan jo også være at det ikke er sant, og hva da? Hvordan kan man egentlig vite det?”* Uten håndfaste bevis kan tvilen få rom, og overgrepstabuene kan avholde den som barnet avdekker til, fra å utdype historien tilstrekkelig.

Det er også en fare for at det barn forteller kan bli vurdert som så lite alvorlig at det klassifiseres som lek og naturlig kroppslig utforskning mellom barn eller som svake intimgrenser i familien. Derfor er det viktig å vite litt om hva som anses som naturlig utforskning og hvor grensen for overgrep går slik at man ikke verken overreagerer i møte med barns utsagn eller unnlater å reagere. Denne avveiningen er vanskelig – og viktig. Som barnas hjelper må man foreta en vurdering om hvorvidt et barns sikkerhet står i fare eller om man snarere selv står i fare for å definere et annet barn som en overgriper. Hvor grensen går for hva som oppleves som naturlig og gjensidig eller som tvang og manipulasjon kan i noen grad variere og derfor være utfordrende å gjøre seg til doms over. Konsekvensene av førstelinjens vurdering kan bli store for alle de involverte. Tabueringen omkring seksuelle overgrep kan her virke forsterkende fordi sterke følelser settes i sving. Faren for å ta feil vil alltid være tilstede, men barns utsagn bør likevel alltid tas alvorlig, og man må våge å utforske dem.

Her kan JanusCentrets ”bekymringsbarometer” (2015) være til hjelp. Her er, som nevnt, barns seksuelle atferd inndelt i fargekodene grønn, gul og rød samt inndelt i tre alderskategorier. Ingen av informantene opplyser at de kjenner til dette eller tilsvarende, men de blir heller ikke

direkte spurt om det. Derimot oppgir de litt mellom linjene at tvang og manipulasjon kan være utslagsgivende for deres vurdering. De snakker om graden av tvang under jevnalderovergrepet som alvorlig, og i søskensaken anser de aldersforskjellen som en vesentlig faktor. Når frivillighet og gjensidighet ikke lenger er tilstede, anses handlingene som overgrep.

Jeg finner det nærliggende å tenke at man både som foreldre og som hjelpere kan være fristet til å bagatellisere og forklare seksuelle handlinger som lek og naturlig utforskning selv når alvorlighetsgraden tilsier noe annet. Slik unngår man der og da å håndtere saken videre med de praktiske og følelsesmessige utfordringene dette vil kunne medføre. Samtidig risikerer man da å svikte barn ved ikke å bringe dem ut av så vel offer- som overgriperrollen. Dette kan gi store negative både samfunnsmessige og personlige konsekvenser. Disse poengene støttes av McVeigh (2003) og Welfare (2008). Welfares studie konkluderer klart med at når hele familien får hjelp over tid og tydelig plasserer alt ansvar hos utøveren samtidig som de søker å ivareta begge barna med omsorg og kjærlighet, har de størst mulighet for å bevare en samlet familierelasjon på lang sikt. Hun beskriver dog dette som en vanskelig balansegang, (ibid.) og da har man behov for kompetent hjelp over tid.

6.2 Unge overgripere

Ett hovedfokus har vært hvordan informantene forholder seg til de unge kontra voksne overgriperne samt mulige årsaker til og konsekvenser av dette. Jeg vil nedenfor ta for meg ulike aspekter omkring temaet. Idet barn som misbruker søsken samtidig også er unge overgripere, vil de poeng som belyses, også gjelde for dem.

6.2.1 Holdninger overfor unge overgripere

I en intervjusituasjon hvor fiktive case framlegges med få detaljer over kort tid, er det grunn til å anta at man forholder seg litt annerledes enn man ville gjort i en faktisk situasjon. Man er mindre følelsesmessig engasjert og har ingen mulighet for å utdype sakene eller konferere med kolleger eller andre før man svarer. Man er også presset på tid og må svare nokså raskt på mange komplekse problemstillinger. Likevel indikerer svarene en viss grunnholdning, og det interessante her er at den er nokså lik hos alle informantene. Når overgriper er et barn, tar

alle umiddelbart overgriper i et visst forsvar, søker å finne formildende årsaksforklaringer og ser ikke på vedkommende som en sikkerhetsrisiko mot andre barn i samme grad som når overgriper er en voksen. Dette styrker etter min oppfatning teorien om at diskursen om det seksuelt uskyldige barnet står så sterkt i samfunnet i dag at man vegrer seg mot å tenke på unge overgripere som kriminelle. Dette til tross for at de utøver grove seksuelle overgrep som kan være svært skadelige for ofrene både på kort og lang sikt. (Rudd og Herzberger 1999, Cyr m.fl. 2002, Søftestad 2005) En slik holdning kan imidlertid være risikabel.

Saken som Søftestad og Andersen løfter fram, om gutten som hadde begått en rekke overgrep fra han var 11 år og fram til han ble anmeldt til politiet noen uker før han fylte 15 år, illustrerer etter mitt syn dette poenget godt. (2014:112-113) Dersom politiet hadde blitt kontaktet i forbindelse med at 11-åringen tvang en gutt i klassen til å suge penis hans, kunne de etterforsket saken med det for øye å opplyse den for barnevernet i henhold til straffeprosesslovens §§ 224 og 226. Dersom dette ikke hadde utløst korrigerende tiltak utover selve anmeldelsen, ville en ny anmeldelse av neste alvorlige forhold med større sannsynlighet gjort det. Gutten var da 12 år og kunne blitt kartlagt for behandlingsbehov og risiko for gjentakelse. Han og familien kunne blitt tilbudt behandling og kanskje unngått at han senere begikk et analt overgrep på sin 4-årige lillesøster. Han kunne også unngått en ytterligere befestning av sin overgriperatferd. Som det fremgår av forskningen til Fortune og Lambie, er tidlig behandling og grad av intervensjon overfor unge overgripere avgjørende for tilbakefallsraten. (2006) Dersom unge overgripere ikke anmeldes eller følges opp av behandlingssystemet, antyder Inges og Kleive at dette må anses som et svik mot overgriperne. (2011) Dette støttes klart av McVeigh (2003) og Långström (2001)

I sakene som ble framlagt for informantene, er de unge overgriperne rett over og under kriminell lavalder. Alle informantene vurderer sakene som potensielle politisaker, men hvorvidt de ville blitt anmeldt og av hvem, framstår likevel litt uklart. Flere av informantene hevder at de sannsynligvis ville latt foreldrene til jenta i niendeklasse, som var blitt misbrukt av en klassekamerat, vurdere en eventuell anmeldelse. B ville informert politiet om søskensaken, men er usikker på om barnevernet ville anmeldt den selv. Det samme gjelder L og H. Således bekrefter datamaterialet at man kunne kommet i en tilsvarende situasjon som ovenfor skissert, også i de framlagte sakene. Dette understøtter Søftestad og Andersens påstand om at altfor få saker anmeldes til politiet og at dette utgjør en reell fare for at nye overgrep kan skje. (2014) Og hvem bærer da ansvaret for dette? Som P sier angående

barnevernet: *"Å sitte med det ansvaret. Det håper jeg ikke de tør."* Men hvilke forhold som bør anmeldes, er ikke avklart eller tydelig lovregulert. Hvem som har ansvaret for manglende anmeldelse, er derfor også uklart. P er opptatt av at politiet i alle overgrepssaker bør kobles inn slik at de uansett kan opplyse saken for barnevernet etter straffeprosessloven, og dette kan etter min oppfatning synes hensiktsmessig.

Samtidig nevner flere av informantene, spesielt H, at belastningen med å anmelde seksuelle overgrepssaker kan være så stor at belastningen ikke står i forhold til gevinsten. Dette forsterkes av at få av sakene fører til domfellelse – heller ikke når overgriper er en voksen grunnet de strenge beviskravene straffeloven stiller. (Søftestad og Andersen 2014) Det kan av samfunnsmessige årsaker være viktig at flest mulig overgrepssaker anmeldes, men det er hvert enkelt offer og deres pårørende som må ta denne belastningen. Man kan derfor ha forståelse for at noen velger ikke å anmelde likevel.

Et poeng som kun kort vil bli belyst her da det faller utenfor studien og informantene heller ikke nevner det, er at det er en forutsetning for å kunne søke voldsoffererstatning at saken har blitt anmeldt. (Voldsoffererstatningsloven). Konsekvensene av overgrep melder seg ofte som senskader flere år senere og således også grunnlaget for voldsoffererstatning. Da kan det være en fordel å ha anmeldt saken innledningsvis siden det kan innebære stor belastning å melde en sak mange år etterpå. Samtidig er sannsynligheten for en domfellelse da også svært liten grunnet ytterligere vansker med bevisførsel.

Sakene i studien er såpass alvorlige at informantene uansett ønsker å koble inn behandlingsapparatet. Behandlingstilbudet er ikke et tema her, men jeg nevner det likevel fordi datamaterialet viser at alle informantene, med unntak av F, har tillit til at et behandlingstilbud til unge overgripere finnes og vil bli tilbudt ved henvisning videre. Men dette er altså i liten grad tilfelle samt både person- og geografisk avhengig. (Ingnes og Kleive 2011:74) Det er grunn til å anta at det manglende behandlingstilbudet kan ha en sammenheng med tabueringen omkring unge overgripere og søskenincest. Her er det et behov for en nasjonal, målrettet innsats med hensyn til kompetansebygging og behandlingstilbud, noe Ingnes og Kleive (2011) Jensen m.fl. (2016) og Søftestad og Andersen (2014) poengterer svært tydelig.

Det er naturligvis viktig å ha hovedfokus på hjelp og endring av overgrepshandlingene til de unge overgripere, men et for ensidig fokus på at de må anses som ofre, kan føre til at de lettere kan fraskrive seg ansvaret og unnskyldte handlingene. Dette konkluderer flere studier med som klart uheldig, spesielt i søksmålssaker, både fordi det øker faren for nye overgrep og fordi man ikke tydelig fratar offeret ansvar og skyld. (McVeigh 2003, Welfare 2008, Ingnes og Kleive 2011, Sjøftestad og Andersen 2014) Informantene nevner i liten grad en tydelig ansvarliggjøring. Holdningene hjelpeapparatet har til unge kontra voksne overgripere, vil også kunne fanges opp av ofrene, og man kan tenke seg at det kan virke uheldig inn på dem hvis de opplever at overgripere primært blir vurdert som ofre.

Alle informantene uttrykker sympati for de unge overgripere i de fremlagte sakene og nærmest forutsetter at de må ha opplevd noe traumatisk selv for å kunne utføre så grove seksuelle overgrep. En rekke studier (Adler og Schutz 1995, Brennan 2005, Caffaro- og Conn-Caffaro 2005, Jensen m.fl. 2016, Tidefors m.fl. 2010, Worling 1995) konkluderer da også med at ulike former for omsorgssvikt er klare risikofaktorer for utvikling av overgrepshandling. Samtidig blir på ingen måte alle som opplever omsorgssvikt, vold eller seksuelle overgrep, overgripere. (Kruse 2011, Worling og Curwen 2001)

Ingen av informantene nevner slike formildende faktorer når far er overgriper, til tross for at risikofaktorer bak ung overgriperatferd nødvendigvis også må gjelde voksne. Men når snur denne sympatien? Når omdefineres det seksuelt uskyldige barnet til en seksuelt skyldig voksen? Skjer dette på attenårsdagen? Og hvorfor strever vi så med å ta de unges overgriperatferd inn over oss som kriminell til tross for alvorlighetsgraden? (Ingnes og Kleive 2011:82) Kanskje må diskursen om det seksuelt uskyldige barnet nyanseres noe og i noen grad endres, slik Foucault skisserer at diskurser hele tiden er i endring? (1999 og 2006) Kanskje må vi i større grad tåle å ta inn over oss ubehaget det skaper i oss at barn kan misbruke andre barn? Kanskje må vi trosse tabuene og tørre å snakke åpent om dette – ikke bare innen hjelpeapparatet, men også i samfunnet generelt? Når omfangstallene viser at 30-50% av seksuelle overgrep begås av unge overgripere (Mossige og Stefansen 2007), er temaet uansett aktuelt for debatt.

6.3 utfordringer i møte med relasjonell kompleksitet

Til tross for at studiens primære tema er søskenincest og unge overgripere, gir datamaterialet bredest informasjon omkring saken hvor far er overgriper. Dette kan anses som en svakhet ved studien, men samtidig kan informasjonen i saken med far tjene som sammenligningsgrunnlag overfor de andre casene hva angår kunnskap, erfaring, rutiner og holdninger. Ubalansen kan også vurderes som et funn i seg selv siden dette sier noe om hvilke saker man har størst kunnskap om og hvor rutinene er mest klargjort og gjennomarbeidet. Det er også interessant sett i forhold til at flere studier konkluderer med at søskenincest er mer utbredt enn incest mellom foreldre og barn. (Latzman m.fl. 2011, Worling 1995). Alle casene reiser uansett relasjonelle problemstillinger som utfordrer informantene.

6.3.1 Forklaringer som divergerer

De fleste informantene har i noen saker erfaring med at mor ikke tror barnet når det forteller at det blir misbrukt av far. Hvorvidt det kan forholde seg slik også når det gjelder søsken, kan ikke denne studien si noe om siden erfaring med søskensaker mangler. Rowntrees studie indikerer dog at det kan forholde seg slik også i søskensaker. Hun fant at det ikke bare var mor som stilte spørsmål ved offerets troverdighet, men hele familien og også hjelpeapparatet. Flere av informantene i Rowntrees studie hadde erfaring med bortforklaring og bagatellisering fra hjelpeapparatet samt at fagpersoner ikke trodde på dem. (2007)

Informantene i denne studien bekrefter ikke Rowntrees funn når det gjelder hjelpeapparatets manglende tro på og bortforklaring av barns uttalelser om søskenovergrep eller overgrep generelt, siden alle hevder at de ville trodd barna og sett alvorret. Dette kan ha sammenheng med at det i mellomtiden har kommet ny kunnskap om incest som gir et annet vurderingsgrunnlag enn tilfellet var da Rowntrees informanter avdekket sine overgrep. Det kan også være påvirket av at alle sakene gjelder grove overgrep samt selve intervjusituasjonen. Under et intervju vil man gjerne svare "riktig" og er ikke følelsesmessig engasjert på samme måte som i en akutt, reell situasjon.

Jeg finner imidlertid grunn til å tro at det har skjedd en endring på kunnskapsfronten innenfor temaet incest og seksuelle overgrep de siste årene og at informantenes holdning er representativ i dag. At man bør ha tillit til barns overgrepshistorier støttes også av forskning omkring barns troverdighet som vitner, både hva angår barns sannferdighet (Cesi og Bruck

1993) og evne til å gjengi korrekte detaljer (Langballe 2007, Orbach og Lamb 1999) Samtidig viser forskning at barns utsagn kan påvirkes av voksne i ulike retninger (Ceci og Bruck 1995, Langballe 2007). Voksne kan bidra til å trygge barn til å fortelle sannferdig og i detalj, men også påvirke til å holde informasjon tilbake eller gi feilinformasjon. (ibid. og Eisen, Goodman, Divis og Quin 1999). I de framlagte casene tar barna selv kontakt for å fortelle uten en voksens bistand. I slike tilfeller er det all grunn til å ta barnas utsagn på alvor slik informantene da også gjør. Det må imidlertid alltid foretas en vanskelig avveining for som F sier: *"Det fins jo andre også, som på en måte ikke forteller det som er sant, men vi har som utgangspunkt at vi tror på det barn sier."*

I de tilfeller der barnevernet er tilstrekkelig sikre på at overgrep har funnet sted og de foresatte ikke tror på barnets utsagn, velger barnevernet som regel å flytte barnet ut av hjemmet midlertidig eller permanent. Barnet kan imidlertid oppleve det som en straff for å ha fortalt, at det blir fjernet fra sin biologiske familie. Tiltaket sikrer barnet mot ytterligere overgrep, men kan samtidig innebære at barnet blir ekskludert fra sin biologiske familie - også som voksen. Barnevernet plikter å sikre barnet, (barnevernloven) men må samtidig vurdere konsekvensene nøye. Flytting av barnet kan gjøre det mulig for familien å definere barnet som fantasifullt og som problemet og sikre at lite endrer seg i og rundt familien. En uavklart overgrepshistorie i en familie kan imidlertid skape stor framtidig splid i familien samt fare for at nye overgrep skjer mot eksempelvis barnebarn. Den som har satt ord på det ingen greier å forholde seg til, ender imidlertid ofte selv opp med å bli definert som problemet. Dette kan bidra til å forsterke eventuelle senskader som skam- og skyldfølelse, ensomhet og depresjon. (Søftestad 2005)

6.3.2 Ansvar for sikkerhets- og risikovurdering

Ingen av informantene nevner på eget initiativ risiko- og sikkerhetsvurdering i forhold til andre enn søstrene i søskensaken og at én av de jevnaldrende kanskje bør bytte klasse. Ingen nevner heller at de kjenner til noen kartleggingsverktøy som ASAP og ERASOR. Disse krever det opplæring å benytte, og førstelinjen er ikke aktuell her, men det er likevel viktig at man i førstelinjen kjenner til at slike fins. Søftestad og Andersens eksempel med gutten som først som 15-åring ble anmeldt etter å ha begått ulike overgrep i en årrekke, viser at unge overgripere som ikke tydelig korrigeres, kan være potensielle overgripere mot nye barn, noe også forskning bekrefter. (Bendiksby 2008, Långström 2001) Likevel har informantene få tanker om sikkerhet når overgriperne er elever på en ungdomsskole. Søftestad og Andersen

holder riktignok fram at kun et fåtall har behov for intensiv behandling og korrigering, (2014) men da bør man vel søke å kartlegge hvem disse er?

Foucault hevder at diskurser underbygges også av det som *ikke* sies fordi det enten er for tabu eller regnes som underforstått. (Foucault 1999 og 2006, Lock og Strong 2014) Også Kvale og Brinkmann (2009) og Malterud (2011) løfter fram viktigheten av det som ikke sies. Jeg opplever at datamaterialet har flere slike ”hull” som delvis kan skyldes kunnskapsmangel og delvis en ubevisst grunnholdning. Forskjellen i sikkerhets- og risikovurderingen mellom unge og voksne overgripere er ett eksempel på dette.

Det kreves politiattest for å få tillatelse til å jobbe med barn, eksempelvis som lærer. (Helsepersonelloven, opplæringslova) Det samme kan naturlig nok ikke gjelde for en elev, men det ville vel være naturlig å vurdere sikkerhet og risiko likevel? For hvem bærer ansvaret hvis nye overgrep skjer på en skole hvor man allerede kjenner til tidligere overgrepssatferd? Samtidig er det også svært viktig å ivareta taushetsplikten omkring barna, unngå å stigmatisere barn som overgripere og alltid være oppmerksom på at dette er en atferd ikke en egenskap. (Søftestad og Andersen 2014) Også her står førstelinjen overfor vanskelige avveininger.

Hvem som skal ha ansvaret for å sikre barn mot nye overgrep og overgriper fra å gjøre nye overgrep, er ulikt fra sak til sak. I saken med far forventer informantene at mor ivaretar sikkerheten og sørger for at far flytter ut. I søskensaken forventer de at foreldrene tar dette ansvaret sammen. De har ulike forslag til hvordan dette kan foregå, men ser helt klart hvor komplisert det kan være, for som F sier: *”Familien er jo på en måte ødelagt.”* Ødelagt er kanskje et for sterkt ord, men familien er utvilsomt i krise og i behov av hjelp. Søftestad og Andersen problematiserer dette i sin bok og stiller en rekke spørsmål om hvordan foreldrene skal klare å ivareta alle barna under samme tak, når de ikke har klart det tidligere. Og hvis man skal dele familien, hvordan skal dette fungere praktisk over tid? De poengterer at dette er en nærmest umulig oppgave og at hjelpetiltak mangler. (2014)

Noen av informantene foreslår fosterhjem eller institusjon samtidig som det skjærer dem i hjertet, for som F sier: *.. Det er jo en sorg så du kan bli helt.. Du kan nesten ikke sette deg inn i det.”* Men også her kommer risikovurderingen inn i bildet. Man kan ikke plassere en overgriper vurdert med stor gjentakelsesfare, på en barnevernsinstitusjon eller i et fosterhjem

med andre barn. Etter min oppfatning kan man ikke med åpne øyne sette sikkerheten til noen barn på spill i arbeidet for å hjelpe andre. Egne behandlingsenheter for ovennevnte overgripergruppe er derfor helt avgjørende og bør kunne tilbys. (Ingues og Kleive 2011, Jensen m.fl. 2016)

6.4 Kontekstavhengig perspektiv

Innledningsvis var fokus på hvordan etatene samhandler og hvordan dette er organisert, men underveis ble jeg mer opptatt av utfordringene etatene imellom i møte med overgrepssakene. Jeg anser det relevant å fokusere primært på dette, da man gjennom å bli oppmerksom på utfordringene, kan søke å utvikle samarbeidet i stadig mer positiv retning.

6.4.1 Utfordringer i møte med diffuse bekymringssaker

Både L og H gir klart uttrykk for frustrasjon over hvor mye som skal til før barnevernet kan gripe inn i saker hvor de melder bekymring over barns atferd og uttalelser. L oppgir at hun i noen tilfeller må foreta en vurdering om hvorvidt hun skal risikere å sette foreldresamarbeidet på spill ved å melde bekymring holdt opp mot sin erfaring med at bekymringssaker henlegges eller avsluttes uten at synlig endring skjer. Hvis lærerne kvier seg for å melde fordi de opplever at det ikke nytter fordi saken antagelig ikke vil føre fram, vurderer jeg dette som risikabelt. Samtidig setter barnevernets begrensede ressurser og handlingsrammer begrensninger for hvilke saker man kan gå inn i.

Når forskning viser at dysfunksjonelle familiesituasjoner kan skape grobunn for at overgrep skjer både mellom foreldre og barn samt mellom søsken, er det etter min mening grunn til å ha tanker også om dette i hjelpeapparatets møter med disse familiene. Naturligvis er det bare i et fåtall familier hvor det meldes om bekymringsfulle forhold i hjemmet at overgrep skjer eller at barn utvikler overgrepsatferd. Samtidig er det viktig å ha kunnskap om at manglende tilknytning, manglende grenser, manglende omsorg og vold er faktorer som kan utløse overgrepsatferd hos unge mennesker. (Brennan 2005, Caffaro og Conn-Caffaro, 2005, Tidefors m.fl. 2010) Selv om informantene antar at unge overgripere kan ha vært utsatt for noe alvorlig som har utløst overgrepsatferden, er de i bekymringssaker primært opptatt av å søke å finne ut hva barna utsettes for og å få endret dette. Det kan da være en fare for at man ikke tar opp til vurdering om noen barn samtidig kan ha utviklet eller stå i fare for å utvikle overgrepsatferd som følge av familiesituasjonen og derfor mister muligheten til å forebygge og motvirke dette. Samtidig kan en samlet vurdering også med rette konkludere med at det

ikke synes å være noe faglig grunnlag for bekymring. Denne studien setter kun fokus på en bevisstgjøring omkring sammenhengen mellom hjemssituasjonen og at barn kan utvikle overgrepssatferd.

Her opplever jeg at L og Hs stemmer kan gi verdifulle bidrag i en eventuell diskusjon omkring bekymring for et barn. Som Søftestad påpeker (2005), er bidrag fra alle barnets arenaer verdifulle i en samlet vurdering. Men når barn og familier skal diskuteres tverretattlig, kommer taushetsplikten umiddelbart i betraktning.

6.4.2 Virkninger av informasjonsflyten

Når det gjelder saker hvor det meldes bekymring til barnevernet, er spesielt L og H litt frustrert over hvor lite informasjon barnevernet gir om hva som eventuelt blir gjort i saken. De føler behov for et minimum av informasjon for å kunne ivareta elevene på skolen så godt som mulig. L nevner at noen elever kunne fått skolehverdagen bedre tilrettelagt hvis lærerne hadde hatt bakgrunnsinformasjon som i noen grad forklarte elevens atferd og utfordringer. Både L og H kan melde saker og tro at barnevernet følger sakene videre, mens barnevernet i realiteten har henlagt dem etter å ha foretatt en undersøkelse. I disse tilfellene kan det da ta lang tid før L eller H melder bekymring på nytt.

Både L og H opplever i for liten grad å bli hørt og inkludert av barnevernet. Lærerne og også i noen grad helsesøster ser barna hver dag og kan ha svært mye nyttig informasjon om barnas hverdagsfungering. Det kan også være dem barna forventer at kan gripe inn og hjelpe dem. Da bør det vel være til barns beste å åpne for noe mer dialog mellom etatene uten at taushetsplikten brytes?

B er naturlig nok også opptatt av at taushetsplikten ikke skal være til hinder for ivaretagelse av barns beste. Hun hevder at de alltid gjør en vurdering i forhold til dette. Anne Lene Tangen setter i sin studie fokus på samarbeidet mellom barnevern og skole og løfter spesielt fram håndheving av barnevernlovens § 6-7a tredje ledd. Denne pålegger barnevernet å gi melder etter § 6-4 (om mistanke om ulike former for grov omsorgssvikt) tilbakemelding om når undersøkelse er gjennomført og hvorvidt saken er henlagt eller får videre oppfølging. (Barnevernloven) Tangens informanter kjente ikke til denne paragrafen og hadde også liten erfaring med at den ble håndhevet. Tangen undrer seg over dette, men er ikke ute etter å

fordele skyld om hvorfor. Derimot spør hun om man ikke ville kunne se positiv endring hos et barn hvis læreren hadde tilstrekkelig kunnskap om hvordan barnet best burde møtes. (Tangen 2015:85) Disse tankene understøttes av flere av informantene, spesielt hva L og H angår, men også av P. Det kan derfor være grunnlag for en større bevissthet rundt de muligheter for alle parter som ligger i en mer rutinemessig håndhevelse av denne lovparagrafen og en informasjonsutveksling til barnets beste innenfor rammene av taushetsplikten.

Også P etterlyser mer informasjon fra barnevernet. Dersom politiet melder bekymring etter § 6-4, har de krav på dette, men ellers ikke. Da må de først innhente foreldrenes samtykke. (Barnevernloven) Søftestad og Andersens eksempel med gutten som ble anmeldt etter å ha utført gjentatte seksuelle overgrep i en årrekke, er her et eksempel. (2014)

Barnevernet og politiet vil ofte være avhengig av et ganske tett samarbeid i flere overgrepssaker, men også her peker informantene på noen interessante utfordringer.

6.4.3 Jus versus helse

Fram til den seneste endringen i straffeloven 01.10.2015, har ventetiden på en ledig rettsdommer gjort det etisk og lovmessig vanskelig for barnevernet å vente med å gripe inn i saken i påvente av en politiaksjon. Her forventes en bedring i ventetid, men utfordringen består. For hva kan konsekvensene bli? På den ene side kan et barns liv og helse stå i fare. På den annen side, kan en for tidlig inngripen fra barnevernet ødelegge politisaken. Informantene hevder samtidig at det er best for barna å kun måtte forklare seg én gang, eventuelt med et oppfølgingsavhør. Dette bekreftes delvis også av litteratur og forskning. (Stefansen, Gundersen og Bakketeig 2012, Søftestad og Andersen 2014) Stefansen m.fl. skiller dog i sin evaluering av barnehusene mellom å fortelle til én person og å fortelle flere ganger. Avhørerne hevder her at de har god erfaring med å forhøre barn flere ganger fordi de da ofte blir tryggere, husker flere detaljer og tør og fortelle mer. (2012) Fordeler og ulemper må veies opp mot hverandre, og barnevernet sitter med ansvaret for valget. Velger de å ikke vente på politiet, kan det oppstå friksjon mellom etatene.

Etter min oppfatning har P et poeng når hun hevder at for et barn som har vært misbrukt i årevis, spiller et par uker fra eller til ikke så stor rolle. Samtidig er det sannsynlig at det kan

oppleves som veldig vanskelig for barnet å fungere som normalt i hjemmet, samtidig som det vet at det har fortalt hemmeligheten og frykter konsekvensene samt at noen hjemme skal forstå at noe er endret. Da kan to uker bli veldig lange. Hvis overgriper i tillegg forstår at barnet har fortalt, kan dette i verste fall være svært farlig for barnet. Da kan utfallet bli negativt både for politi- og barnevernssaken.

I sakene med de unge overgriperne, vil B uansett ikke vente på politiet. Når det er et barn som er overgriper, vurderes en rask ivaretagelse av de involverte barna som viktigere enn å søke å sikre en god politisak. Også P er i disse sakene primært opptatt av at sakene blir anmeldt, ikke av å sikre bevis eller av en solid straffesak. Naturlig nok er det kun P som har de juridiske aspektene fremst i hodet, men som Inges og Kleive sier: ”Vi må ha to tanker i hodet samtidig.” (2011:46) De poengterer at hjelpeapparatet må møte unge overgripere både med tydelighet i forhold til skyld og ansvar, men samtidig med omtanke. (ibid.)

Ett eksempel her er niendeklassingens mobil. Det siste som opplyses i denne saken er at han har tatt bilder av overgrepene som han truer med å legge ut på internett, og overgrepene har skjedd samme dag som de avdekkes. Likevel er det kun P som nevner beslag av mobilen for å sikre bevis og sikre at bildene ikke spres på nettet. Skal man være sikker på dét, må mobilen beslaglegges med én gang, og det kan ikke politiet besørge siden de i denne saken kanskje ikke blir koblet inn i det hele tatt. Det er primært skolen eller også H eller B som kan besørge dette, men ingen nevner det med ett ord. Dette finner jeg både urovekkende og interessant. Det kan være en forglemmelse i en presset intervjusituasjon eller en vegring mot å måtte forholde seg til en så malende dokumentasjon av handlingen, men for jenta som har blitt voldtatt, kan det oppleves som katastrofalt om disse bildene spres. De kan enkelt lastes ned på en minnebrikke og spres på et senere tidspunkt. Det er derfor helt avgjørende at mobilen blir beslaglagt umiddelbart, men altså ut ifra datamaterialet svært uklart om så ville skjedd. Bildene er også bevis i saken selv om en sak mot en mindreårig ikke fører til domfellelse. Også i dette tilfellet er det grunn til å tro at man ville reagert annerledes dersom bildene hadde blitt tatt og brukt som trussel av en voksen, men det kan studien ikke bekrefte. Jeg finner det likevel interessant å løfte spørsmålet fram.

I en profesjonell rolle foretar man rasjonelle, faglig begrunnede valg i overgrepssaker, men hva hvis du er mor og ett av barna dine forteller at han eller hun i flere år hadde blitt grovt misbrukt av ett av de andre barna dine? Dét spørsmålet setter informantene i en privat og

felles kontekst som på en helt annen måte utfordrer dem følelsesmessig. Som profesjonelle har de en kunnskap og erfaring som tilsier hvordan de bør svare og forholde seg. Men selv for P er det en utfordring å se for seg at man skal anmelde sin egen sønn. P sitt svar på dette spørsmålet gir etter min oppfatning et godt bilde av litt av dilemmaet rundt søskenincest. Som politi har hun en klar overbevisning om at slike saker må anmeldes, men å anmelde sin egen sønn er likevel en tung avgjørelse. Hun sier: ”..men jeg måtte jo ha gjort det. Herlighet. Eller så rakner jo alt jeg tror på!” Men selv for P er det altså en utfordring å se for seg dette. Man kan derfor tenke seg at for privatpersoner med mindre kunnskap og yrkesmessig overbevisning kan dette vippe i begge retninger og kanskje lettest i motsatt retning, noe det ut fra omfangstallene da også gjør.

6.4.4 På hver sin tue eller i spann?

Informantene oppgir litt ulike erfaringer med tverretattlig samarbeid, men alle gir uttrykk for at samarbeidet alltid fungerer best når de har jevnlige samarbeidsmøter og det er en tydelig avklart oppgave- og ansvarsfordeling. Både Tangen og Søftestad påpeker at en jevnbyrdighet mellom samarbeidspartnerne er viktig for at samarbeidet skal fungere. (Tangen 2015, Søftestad 2005) Barnevernet står i en særstilling når det gjelder tilfang av informasjon, siden alle de andre etatene plikter å opplyse barnevernet om viktig forhold som vedrører barns liv og helse. Dette kan gi grunnlag for en ubalanse i samarbeidet og i opplevelsen av jevnbyrdighet. Men slik behøver det ikke bli hvis alle har gjensidig respekt for hverandres viktige roller i barns hverdag. H påpeker at mens barnevernet i noen grad er begrenset av barnevernloven når det gjelder tidsbegrensede tiltak i hjemmet, har skolen og helsesøstertjenesten mulighet for jevnlig kontakt med barna i flere år. Her ligger det etter min oppfatning et potensiale for en viss informasjonsutveksling innenfor rammene av taushetsplikten, som kanskje nettopp vil kunne fremme barns beste. Skole og helsesøster kan ha informasjon om et barns daglige fungering, som kan være til stor nytte for barnevernet. Men dette fordrer dialog, ikke utelukkende meldeskjemaer og standardbrev.

Slik jeg forstår informantene, er det i denne kommunen ikke noen helhetlig plan for hvordan man skal gå fram i seksuelle overgrepssaker, i hvert fall ikke som de kjenner til eller har opplyst om i intervjuene. Samtidig har de etablert en del rutiner i møte med akuttsaker. Det framstår imidlertid som om rutinene er klarere i saker hvor overgriper er en voksen enn når

det gjelder et barn. I saker med en voksen overgriper, er det også et klarere skille mellom det strafferettslige og det omsorgsmessige perspektivet. (Søftestad 2005)

Samrådsmøtet i forbindelse med avhør av barn, har vært pålagt en stund og er i den nye forskrift om tilrettelagte avhør utvidet ytterligere. Men dette gjelder kun i de tilfeller der barn skal avhøres, ikke ved mistanke eller meldt bekymring. Alle etatene har begrenset tid og ressurser samt lovverk som setter grenser for grad av samarbeid. Samtidig er det i den statlige strategiplanen (2013) lagt tydelig vekt på at taushetsplikten ikke må bli et hinder i arbeidet for barns beste. Dette opplever jeg at er et vesentlig poeng som ofte blir underkommunisert og mistolket.

En utvidet kjennskap til og forståelse for utfordringene og mulighetene innenfor hverandres profesjoner, vil kunne åpne for en utvidet forståelseshorisont hos alle parter. Hvordan dette samarbeidet kan organiseres vil jeg ikke komme nærmere inn på, kun konkludere med at et velfungerende tverretatlig samarbeid er en forutsetning for å ivareta barns beste i seksuelle overgrepssaker.

7 Oppsummering og implikasjoner

Jeg skisserte innledningsvis de valg jeg har gjort med hensyn til bredden på temaet og informantgruppen og at dette har vært et bevisst valg hvor det allerede fra begynnelsen i forskningsprosessen var åpenbart at bredden ville gå på bekostning av detaljnivået. Dette kan anses som en svakhet ved studien, men er et valg jeg fortsatt forsvarer. Temaer som informasjonsflyten i førstelinjen, kompleksiteten i søskensaker og sikkerhetsvurdering omkring unge overgripere med høy gjentakelsesfare kunne vært gjort til gjenstand for studier hver for seg og blitt belyst vesentlig grundigere enn tilfellet er her. Jeg kunne også valgt flere informanter fra én yrkesgruppe og fått fram deres perspektiv tydeligere. Ved å belyse hver enkelt aktør i førstelinjen som fem separate og samtidig én samlet stemme, håper jeg imidlertid å ha fått belyst et tema det finnes lite forskning på i Norge, nemlig søskeningest og unge overgripere sett med førstelinjens breddeperspektiv.

Jeg har ønsket å løfte fram dette perspektivet fordi flere i førstelinjen er viktige aktører i barns hverdag, og alle er viktige når mistanker oppstår eller overgrep avdekkes. Lærerne og helsesøstrene er tett på barna i flere år og er de nærmeste til å se endringer i atferd, problematferd og til å oppdage at barn av ulike grunner sliter i sine liv. Når de melder bekymring eller avdekker overgrep, trår ansatte i barnevernet, politiet og ved barnehusene til som viktige rettledere på den videre veien i hjelpeapparatet. Da er det viktig at deres stemmer blir hørt, at de kan handle på et kompetent grunnlag og at de samtidig kan samarbeide på tvers av etatene til barnas og felles beste.

Den opprinnelige problemstillingen hadde hovedfokus på søskeningest, ikke unge overgripere. Imidlertid viste det seg at informantene i enda mindre grad enn jeg på forhånd forventet, hadde noen erfaring med søskeningest. Jeg valgte derfor å utvide fokuset og forskningsspørsmålene til også å omfatte unge overgripere. Forskning og litteratur belyser da også begge gruppene nokså parallelt. Imidlertid økte dette bredden på temaet ytterligere. Jeg valgte derfor å holde meg nokså stramt til hjelperperspektivet og til avdekkingsfasen. Behandlingsaspektet samt perspektivet til ofre, overgripere og deres pårørende falt dermed nesten helt bort. I saker med søskeningest er både behandlingsaspektet og det familiære perspektivet svært relevant og også svært komplekst og interessant, men i denne studien er det altså primært førstelinjens stemme som kommer til orde.

Innledningsvis var det kompleksiteten i de familiære relasjonene på kort og lang sikt i saker med søskenincest som opptok meg. Jeg ønsket å finne ut litt om hvordan hjelpeapparatet kan bistå disse familiene slik at familiebåndene og –relasjonene kan bestå gjennom en så kritisk situasjon. Samtidig ble det tydelig at for førstelinjens del er det primært i avdekkingsfasen de kan bistå med dette. Jeg håper å ha fått belyst utfordringene forbundet med dette i noen grad.

Underveis ble jeg imidlertid stadig mer opptatt av ulikheten i informantenes holdning overfor unge kontra voksne overgripere samt det jeg har valgt å kalle ”diskursen om det seksuelt uskyldige barnet”. Det er da også dette jeg indirekte har valgt å ha hovedfokus på. Dette er ikke et nytt poeng. Inges og Kleive setter lupen på det i sin sammenligning mellom samfunnets holdning til unge butikktyster og unge overgripere. (2011) Det å sette dette inn i en diskursiv og historisk sammenheng, opplever jeg imidlertid som en litt ny innfallsvinkel som denne studien løfter fram. For det er interessant at man i Danmark, som nevnt innledningsvis, helt fram til 1967 kunne bli dømt som medskyldig som offer i incestsaker, (Søftestad og Andersen 2011:40) mens man i dag kun 50 år senere strever med å vurdere en mindreårig som skyldig selv i grove seksuelle overgrep. (Inges og Kleive 2011) Jeg vil hevde at denne studien i noen grad utfordrer diskursen om det seksuelt uskyldige barnet og åpner for en nyansering av denne. Dette en diskurs jeg har formulert med utgangspunkt i forskning, litteratur og datamateriale. Det er derfor også en diskurs som både kan kritiseres, utfordres, omformes og nyanseres slik tilfellet er for alle diskurser idet de er i stadig endring.

Denne studien er kun et øyeblikksbilde. Den sier kun noe om hva akkurat disse informantene fra denne kommunen svarer på mine spørsmål om dette temaet i den formen jeg har valgt. En tilsvarende studie i en annen kommune og med andre informanter, ville kunne gi helt andre svar. Samtidig kan den tjene som sammenligningsgrunnlag for andre noe tilsvarende eller beslektede studier, hvilket kan være av interesse i seg selv. Den kan også ses på som et innlegg i en debatt om hvordan vi i dag forholder oss og for framtiden velger å forholde oss til unge overgripere og søskenincest. Hvis det stemmer at diskursen om det seksuelt uskyldige barnet står så sterkt i dag i at vi vegrer oss for å forholde oss til alvoret i saker med unge overgripere, hvilke konsekvenser kan dette da gi?

I denne studien dreier det seg om grove og potensielt svært skadelige handlinger. Det er også i slike saker utfordringene er størst slik jeg ser det. Senskadene etter incest og seksuelle overgrep kommer gjerne når både offer og overgriper er blitt voksne. Da kan eksempelvis og

erfaringsmessig situasjonen være den at offeret sliter psykisk, strever med å stå i jobb og med å stifte egen familie, mens overgriper som regel klarer seg vesentlig bedre på alle disse punktene. I en søskenflokk spesielt, kan disse utslagene være vanskelige å takle både for den enkelte og for hele familien, og offeret kan bli vurdert som den som holder problemet levende, mens alle helst vil glemme det og gå videre. Det er derfor etter min oppfatning en forutsetning at familien allerede fra avdekkingsfasen og videre i bearbeidelsesprosessen får profesjonell hjelp til å håndtere dette hensiktsmessig slik blant annet Welfare beskriver i sin studie. (2008) En forutsetning er da at hjelpeapparatet stiller kompetent hjelp tilgjengelig og at denne hjelpen innebærer å ha det Inges og Kleive kaller *"to tanker i hodet samtidig [...]* med tydelighet når det gjelder skyld og ansvar, men også med omtanke." (2011:46)

Mitt håp er at man i Norge så snart som mulig opparbeider en bredere kompetanse i alle ledd om en så komplisert og samfunnsmessig utfordrende gruppe som unge overgripere, herunder også dem som misbruker søsken. I tillegg er det et åpenbart behov for et tilrettelagt behandlingstilbud for unge overgripere basert på kartlegging av den enkelte overgriper hva angår personlig bakgrunn, overgrepshistorikk og gjentakelsesfare. Mange vil kun trenge en tydelig korrigering og relativt kortvarig oppfølging. Andre mer alvorlige tilfeller vil kunne kreve langsiktige løsninger hvor sikkerhet settes i høysetet. Dette vedrører både å sikre allmennheten mot nye overgrep, overgriper mot å gjøre nye overgrep og at de ikke selv utsettes for overgrep ved en eventuell behandlingsinstitusjon.

Denne studien er i et lite format og således med klare begrensninger. Samtidig kan den åpne for nye, større kvantitative studier hva angår kartlegging av omfang i Norge av søskenincest og overgrep utført av unge overgripere. Dette omfanget kan holdes opp mot antall saker meldt inn til hjelpeapparatet og antall politianmeldte saker. Samtidig kan det være nyttig å gjøre kvalitative studier med utgangspunkt i både overgripere, offer og pårørende samt innenfor ulike profesjoner innen hjelpeapparatet noe tilsvarende studiene til Rowntree (2007) og Welfare (2008). Sammenligningsstudier omkring behandlingstilbud i Norden; hva som har vært forsøkt og erfaringer med dette, kan også være aktuelt.

Artikkelen til Jensen m.fl. understøtter flere av synspunktene i min studie og konkluderer med et behov for økt bevissthet og kunnskap om unge overgripere og:

”å samordne hjelpeapparatets ansvar, forståelse og tiltak rundt utøver, å øke fokus på arbeid med familie/nettverk og ikke minst, å kartlegge, forstå og intervensere på sammenhengen mellom problematikken rundt ungdom med skadelig seksuell atferd og andre mer ”vanlige tema” i barnevernet og BUP, som fysisk og seksuell vold, emosjonell omsorgssvikt, tilknytningsvansker, familiebelastninger, sosiale vansker, svake kognitive evner og alvorlige atferdsproblemer.” (2016)

Denne studien gir sitt bidrag til å sette fokus på ovenstående og andre aspekter omkring søskenincest og unge overgripere. Jeg håper samtidig også å ha løftet fram aktørene i førstelinjen og deres svært viktige bidrag i barns og deres pårørendes hverdag.

8 Litteraturliste:

- Adler, N. A. og Schutz, J. (1995). Sibling Incest Offenders. *Child Abuse & Neglect*, 19, nr. 7 s. 811-819
- Alaggia, R. (2004) Many ways of telling: Expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure, *Child Abuse & Neglect*, nr. 28, s. 1213-1227
- Bakken, A. (2015) *Vold og seksuelle overgrep mot barn – I hvilken grad forteller barn om slike erfaringer i dommeravhør, og hvilke faktorer er assosiert med dette*, Hovedoppgave for graden Cand. Psychol. Institutt for Psykologi – Det helsevitenskapelige fakultet UiT – Norges arktiske universitet
- Barnevernloven. *Lov av 17.juli 1992, nr. 100 om barneverntjenester*
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). *Strategiplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom 2014-2017. Barndommen kommer ikke i reprise*. Oslo
- Beech, A. (1998) Reconstituting Families after Sexual Abuse: The Offender's Perspective, *Child Abuse Review* Vol. 7, s. 420-434
- Bendiksby, O. H. (2008) Å forstå unge overgripere: Tilknytningsstrategier og utviklingshistorie. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45, nr. 6, s. 735-738
- Bibelen (1972/1985) Oslo: Verbum forlag
- Bonner, B. L., Walker, C. E. og Berliner, L. (1990) *Children with Sexual Behavior Problems: Assessment and Treatment*, Final Report, Grant No.90-CA-1469, National Center on Child Abuse and Neglect Administration for Children, Youth and Families, U.S. Department of Health and Human Services
- Boscolo, L. og Bertrando P. (1996), *Systemic Therapy with Individuals*, 1.utg., London: Karnac Books
- Brennan, S. (2005) Sibling incest within violent families. Children under 12 seeking nurture. *Health Sociology Review* (2006) nr. 15, s. 287–292
- Caffaro, J. V. og Conn-Caffaro, A. (2005) Treating sibling abuse families. *Aggression and*

Violent Behavior nr. 10 s. 604–623

Carlson, B. E., Maciol, K., & Scheider, J. (2006). Sibling incest: Reports from forty-one survivors. *Journal of Child Sexual Abuse*, Vol. 15, nr. 4

Ceci, S. J. og Bruck, M. (1993) The suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, nr. 113, s. 403-439

Ceci, S. J. og Bruck, M. (1995) *Jeopardy in the courtroom: A scientific analyses of children`s testimony*. Washington, DC: American Psychological Association

Cyr, M., Whright, J., McDuff, P. og Perron, A. (2002) Intrafamilial sexual abuse: Brother-sister incest does not differ from father-daughter and stepfather-stepdaughter incest. *Child Abuse & Neglect*. Nr. 26 s. 957-973

DiGiorgio-Miller, J. (1998) Sibling Incest: Treatment of the Family and the Offender *Child Welfare* • Vol. 77, 3, s.335-346

Dommerud, T. (2016) Hvert tredje seksuelle overgrep mot barn begås av et annet barn, *Aftenposten*, 22.02.16 Hentet 25.02.2016 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Hvert-tredje-seksuelle-overgrep-mot-barn-begas-av-et-annet-barn-8362909.html>

Dommerud, T. (2016) Stortinget reagerer – Barna trenger behandling *Aftenposten*, 23.02.16, Hentet 25.02.16 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Stortinget-reagerer-Barna-trenger-behandling-8368712.html>

Eisen, M. L., Goodman, G. S., Davis, S. L. og Quin, J. (1999) Individual differences in maltreated children`s memory and suggestibility. *Trauma and memory*. Williams & Banyard

Fanniff, A. M. og Becker, J. V. (2005) Specialized assessment and treatment of adolescent sex offenders, *Aggression and Violent Behavior*, nr. 11 s. 265–282

Foucault, Michel (1999) *Seksualitetens historie I, Viljen til viten*, Oslo, Pax Forlag

Foucault, Michel (2006) *Tingenes orden*, Oslo, Spartacus Forlag AS

Fortune C. A. og Lambie, I. (2006) Sexually abusive youth: A review of recidivism studies and methodological issues for future research. *Clinical Psychology Review*, nr. 26, s. 1078-1095

Freud, S. (1972) *Psykoanalysen: Som den var – og som den ble*, Oslo, Cappelen forlag

Fürniss, T. (1991) *The multiprofessional handbook of child sexual abuse – integrated management, therapy and legal intervention*. London: Routledge

Helsepersonelloven, *Lov av 2.juli 1999 nr. 64 om helsepersonell*

Hofgaard, T. L. (2010) Diagnosenes definisjonsmakt *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* Vol. 47, nr. 8, s. 763

Inges, E. K. og Kleive, H. (2010) *I møte med unge overgripere*, Oslo, Gyldendal Akademisk

JanusCentret (2015) *Bekymringsbarometer* Hentet 05.02.2016 fra http://januscentret.dk/wp-content/uploads/Januscentret_bekymringsbarometer_online.pdf

JanusCentret (2014) *JanusCentrets 10 års Jubilæumsstatusrapport 2003-2013* Hentet 23.02.2015 fra <http://januscentret.dk/wp-content/uploads/Jubilæumsstatusrapport1.pdf>

Jensen, M., Garbo, E., Kleive, H., Grov, Ø. og Hysing, M. (2016) Gutter i Norge med skadelig seksuell atferd, *Tidsskrift for psykologforening*, Vol. 53, nr. 5, s. 366-375

Jensen, P. og Ulleberg, I. (2011) *Mellom ordene, Kommunikasjon i profesjonell praksis*, Oslo, Gyldendal Akademisk

Kambouridis, H. (2012). *Working with sibling sexual abuse (Gatehouse Centre)* [intervju ved Cindy Tarczon], ACSSA Working with Series, Hentet 03.03.16 fra www.aifs.gov.au/acssa/pubs/workingwith/gatehouse.html.

Kiselica, M. S. og Morrill-Richards, M. (2007) Sibling Maltreatment: The Forgotten Abuse.

Journal of Counseling & Development, nr. 85 s. 148-160

Kjellgren, C. (2009) *Adolescent sexual offending Prevalence, risk factors and outcome*, Lund University, Faculty of Medicine, Doctoral Dissertation Series

Kjellgren, C. og Wassberg, A. (2002) *Unga förövare och unga offer – en kartläggning av sexuella övergrepp*, Socialstyrelsen Artikelnr. 2002-123-42

Krienert, J. L. og Walsh, J. A. (2011) Characteristics and Perceptions of Child Sexual Abuse, Sibling Sexual Abuse: An Empirical Analysis of Offender, Victim, and Event Characteristics in National Incident-Based Reporting System (NIBRS) Data, 2000–2007 *Journal of Child Sexual Abuse*, nr. 20, s. 353–372

Kruse, A.E. (2011). *Unge som begår seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)

Kvale S. og Brinkmann S. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*, 2.utg., Oslo: Gyldendal Akademisk

Langballe, Å. (2007) Forholdet mellom frie og spontane beretninger fra barn i dommeravhør, og påliteligheten i barnets utsagn, *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Vol 44, nummer 7, s. 868-877

Latzman, N. E., Viljoen, J. L., Scalora, M. J. og Ullmann, D. (2011) Research on Offenders and Survivors, Sexual Offending in Adolescence: A Comparison of Sibling Offenders and Nonsibling Offenders across Domains of Risk and Treatment Need. *Journal of Child Sexual Abuse* nr. 20 s. 245-263

Lock, A. og Strong, T. (2014) *Sosial konstruksjonisme, Teorier og tradisjoner*. Bergen: Fagbokforlaget

London, K., Bruck, M. Ceci, S. J. og Shuman, D. W. (2005) Disclosure of child sexual abuse: What does the research tell us about the ways that children tell? *Psychology, public policy and law*, Vol. 11 nr.1, s. 194

Långström, N (2001) *Young Sex Offenders: A research overview*. Ekspert rapport. Stockholm: Socialstyrelsen

Malterud, Kirsti (2011) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning, En innføring*, 3.utg., Oslo, Universitetsforlaget

McNevin, E. (2010) Applied Restorative Justice as a Complement to Systemic Family Therapy: Theory and Practice Implications for Families Experiencing Intra-Familial Adolescent Sibling Incest, *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy* Vol. 31 Number 1, pp. 60-72

Mc Veigh, M. J. (2003) 'But she didn't say no': an exploration of sibling sexual abuse, *Australian Social Work*, June 2003, Vol. 56, nr. 2 s. 116-126

Mossige S. og Huang L. (2010) Omfanget av seksuelle krenkelser og overgrep i en norsk ungdomsbefolkning, *Norsk Epidemiologi* Vol. 20, nr. 1, s. 53-62

Mossige S. og Stefansen, K. (red.). (2007) *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporderingsstudie blant avgangselever i videregående skole*. NOVA-rapport 20/07. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring

Mossige, S., Ainsaar, M. og Svendin C.G. (2007). *The Baltic Sea Regional Study on Adolescent's Sexuality*. Oslo: NOVA-Rapport 18/07

Neumann, I. B. (2001) *Mening, materialitet og makt, En innføring i diskursanalyse*. 3.utg. Bergen: Fagbokforlaget

Opplæringslova, *Lov av 17.juli, nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa*

Orbach Y. og Lamb M. E. (1999) Assessing the Accuracy of a Child's Account of sexual Abuse: A Case Study *Child Abuse & Neglect*, Vol. 23, nr. 1, s. 91-98

Paine, M. L. og Hansen, D. J. (2002) Factors influencing children to self-disclose sexual abuse, *Clinical Psychology Review*, nr. 22, s. 271-295

Rowntree, M. (2007). Responses to Sibling Sexual Abuse: Are They as Harmful as the Abuse? *Australian Social Work* Vol. 60, nr. 3 s. 347-361

Rudd, J. M. og Herzberger, S. D., Brother-Sister Incest – Father-Daughter Incest: A Comparison of Characteristics and Consequences (1999) *Child Abuse & Neglect* Vol. 23, nr. 9, s. 915-928

Sire, K. (2008) *Oppdag meg! En undersøkelse om læreres kunnskap om seksuelle overgrep mot barn*. Masteroppgave i pedagogikk. Universitetet i Agder, Kristiansand

Sjøberg, R. L., og Lindblad, F. (2002). Limited disclosure of sexual abuse in children whose experiences were documented by videotape. *American Journal of Psychiatry*, Vol. 159 nr. 2, s. 312-314

Stathopoulos, M. (2012) *Sibling sexual abuse*. Australian Centre for the Study of Sexual Assault

Stefansen, K., Gundersen, T. og Bakketeig, E. (2012) *Barnehusevalueringen 2012. Delrapport 2. En undersøkelse blant barn og pårørende, jurister og politifolk samt ledere og ansatte*. NOVA-rapport 9/2012. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring

Straffeloven. *Lov av 20.mai 2005, nr. 28 om straff*

Straffeprosessloven. *Lov av 22.mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker*

Søftestad, S. (2005) *Seksuelle overgrep, Fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft*, Oslo, Universitetsforlaget

Søftestad, S. og Andersen, I. L. (red.) (2014) *Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming*, Oslo, Universitetsforlaget

Søftestad, S., Bjørtvedt, M., Haga, J. H. og Hildén, K. (2007) Unge overgripere i familiebehandling – Erfaringer fra det tverretatlige behandlingstilbudet TVERS i Vest Agder. *Fokus på familien*, nr. 1, s. 5-19

Tangen, A. L. (2015) "*Mind the Gap*" *Om skolens samarbeid med barnevernet*.
Masteroppgave ved Diakonhjemmet Høgskole, Oslo

Tidefors, I., Arvidsson, H., Ingvaldson, S. og Larsson, M. (2010) Sibling incest: A literature review and a clinical study. *Journal of Sexual Aggression*, Vol. 16, nr. 3, s. 347-360

Thagaard, T. (2013) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*, 4.utg.,
Bergen: Fagbokforlaget

Tilrettelagte avhør, *Forskrift av 24.september 2015, nr. 1098 om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner*, Justis- og beredskapsdepartementet

Tordsson, Lina (2016) *44 år med lovlig kjærlighet*, Landsforeningen for lesbiske og homofile,
Hentet 24.04.2016 fra <https://llh.no/artikler/44-år-med-lovlig-kjærlighet>

Voldsoffererstatningsloven. *Lov av 20.april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m.*

Welfare, A. (2008) How Qualitative Research Can Inform Clinical Interventions in Families Recovering from Sibling Sexual Abuse. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 29 (3) s.139-147

Worling, J. R. (1995). Adolescent Sibling-Incest Offenders: Differences in Family and Individual functioning when compared to adolescent nonsibling Sex Offenders. *Child Abuse & Neglect* 19 (5) s.633-643

Worling J.R. og Curwen T. (2000) Adolescent sexual offender recidivism: Success of specialized treatment and implications for risk prediction. *Child Abuse & Neglect*, Vol. 24, nr.7, s. 965–982

Vedlegg 1

Intervjuguide

Fire informanter.

Rekkefølge: Lærer i ungdomsskolen, Helsesøster v/ungdomsskole, saksbehandler i Barnevernet og politietterforsker v/Barnas Hus i Sandefjord.

Innlede med å informere om studien, om retten til å trekke seg og en kort, praktisk informasjon om hvordan intervjuet vil foregå.

Alle intervjuene vil bli basert på 3 case:

Alle med mannlig overgriper: Forelder, søsken og skole”kamerat”

Alle med kvinnelig offer: Datter, lillesøster og to år yngre medelev

Alle med ca samme typen overgrep: Gjensidig beføling, orale overgrep, blitt tatt seksuelle bilder av.

Læreren får historien fra datteren, søsteren og medeleven, men har også begge overgriperne i fag på skolen

Helsesøster får historien fra datteren, søsteren og medeleven, men har også kontakt med overgriperne på skolen.

Barnevernet får melding fra skolen (lærer/helsesøster) om alle overgrepene.

Politiet får melding fra Barnevernet om alle overgrepene.

Grunnleggende spørsmål til hver enkelt:

Hvilke tanker gjør du deg om dette tilfellet?

Hvilke utfordringer ser du for deg?

Hva gjør du?

Har du vært borti en slik sak i forbindelse med jobben din? Eventuelt ellers?

Hvilke tanker gjør du deg om hvordan du forholder deg på lengre sikt overfor de involverte?

Generelle avsluttende spørsmål:

Hvilke erfaringer har du mht tverrfaglig samarbeid i overgrepssaker?

Føler du at du har tilstrekkelig kunnskap i møte med disse sakene?

Intervjuene avsluttes med å gjøre oppmerksom på utfordringene forbundet med å bli sitert i talespråk kontra skriftspråk samt å takke for deltagelsen og gjenta kontaklinformasjonen.

Samtidig gis informantene muligheten til å få studien tilsendt ved avsluttet prosjekt om ønskelig.

Vedlegg 2

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr. 985 321 884

Anne Øfsti
Diakonhjemmet Høgskole
Postboks 184 Vinderen
0319 OSLO

Vår dato: 25.06.2015

Vår ref: 43827 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 22.06.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

43827	<i>Seksuelle overgrep - en tverrfaglig utfordring?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Diakonhjemmet Høgskole AS, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Anne Øfsti</i>
Student	<i>Sissel Marny Melkild</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Vedlegg 3

Intervju med familieterapeut

1. I: Ehm. Nei, det jeg har gjort er at jeg har snakket med en lærer, en helsesøster og en barnevernsarbeider og en politietterforsker, og da har det vært litt forskjellig hvordan hver av dem har kommet i kontakt med saken, for det at de, det må jo nødvendig være at de kommer til læreren eller til helsesøsteren, så det har jo ikke vært likt. Ehm. Og så har barnevernet da fått melding fra for eksempel en lærer og en helsesøster eller sånne ting. Ehm. Og politiet har fått alle henvendelsene fra barnevernet, har vært utgangspunktet. Eh, så det som jeg forstår på deg, er at hvis dere får en henvendelse, så er det fra politiet først og fremst.
2. IO: Mhm.
3. I: Fordi det må være anmeldt?
4. IO: Ja, det må være anmeldt, og det er koordinator som sitter både i Vestfoldpolitiet og i Telemark, som har den jobben med å koordinere dommeravhør.
5. I: Så en må ta en forutsetning i disse casene for at det blir politianmeldt, da, som ikke nødvendigvis er selvsagt, fordi det jo dreier seg om barn i stor grad.
6. IO: Mhm.
7. I: Mhm. Eh, men da legger jeg bare fram det første, jeg, og så ser vi hvordan det går.
8. IO: Ja.
9. I: For den første er rett og slett en åttendeklassejente som kommer, si enten til lærer eller helsesøster, da, og forteller at hun er under overgrep av far, og har vært det siden hun var rundt 6, og er litt vag i hva hun forteller, men det ligger liksom i korta at det er fullt samleie nå, men at det har vært en gradvis endring, da. Ehm, så skolen står med dette og varsler barnevernet. Ehm. Og det er utgangspunktet mitt, da. Så har vel barnevernet i dette tilfellet varslet politiet.
10. IO: Det håper jeg!
11. I: Ja. (Begge ler litt) Ja, ja åpenbart. Det er ikke, det er helt tydelig ikke alltid, ja når det gjelder en far er det visst...
12. IO: Jeg trur det er ganske åpenbart at de kontakter politiet når det er så åpenbare saker, da.
13. I: Og når det er en far som er, en voksen.
14. IO: Ja, voksen, og når barnet forteller om såpass grove ting som samleie, så er det klart at da er det jo, det er jo politianmeldelse.
15. I: Ja. Mhm. Så da tenker jeg, hva skjer da her? Og hvilke tanker gjør du deg i forhold til en sånn sak sånn umiddelbart?
16. IO: ...Tja. Altså, det, det ehm. Vi får da beskjed om at det kommer en sak. Og nå er det jo sånne frister eh.. vi også skal forholde oss til, og på en sånn alvorlig sak, så tenker jeg det er.., bør skje innen en uke. Eh, en samtale her på barnehuset. Og da er det sånn at vi får forespørselen inn og vi fordeler sakene på noe som heter MP, morraparolen som det heter i politiet. Og så. Vi er jo en del av politiet. Vi er politiet, selv om vi er sosialfaglige ansatte i politiet. Så fordeler vi saken og da er det på en måte, i det øyeblikket jeg får den saken, så tar jeg kontakt med, med dommeravhører, eller nå heter det jo tilrettelagte avhører.
17. I: Ja, men med den politi..
18. IO: Ja. Med den som skal gjøre jobben, med å snakke med barnet, og.. avtaler samrådsmøte, først og fremst med vedkommende som skal gjøre den jobben. Og så kontakter jeg både påtaler i saken og etterforsker, eh, og så blir det også sånn, da er det ofte sånn at barnevernet som da har anmeldt saken, også blir kalt inn til det samrådsmøtet. Ehm. Noen ganger vet barnevernet mye om saken og andre

Vedlegg 4

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

Seksuelle overgrep – en tverrfaglig utfordring?

Bakgrunn og formål

I forbindelse med min masteroppgave ved Diakonhjemmet høyskole, ønsker jeg å gjøre en kvalitativ studie omkring seksuelle overgrep med primært fokus på hvordan ulike yrkesgrupper møter ulike former for seksuelle overgrep. Jeg utfører studien alene kun i samarbeid med veileder og noen få medstudenter ved Diakonhjemmet høyskole.

Jeg vil forske på hvilke faktorer som vektlegges og hvilke rutiner som følges blant de ulike yrkesgruppene i førstelinjen i møte med avdekking av ulike seksuelle overgrep. Herunder vil fokuset være på hvilke holdninger og kunnskap hver enkelt yrkesutøver har om temaet og hvilket forhold til og erfaring de har med tverrfaglig samarbeid.

Innsamling av data vil skje gjennom semistrukturerte intervjuer med én fra hver av følgende yrkesgrupper: Ungdomsskolelærer, helsesøster i ungdomsskolen, saksbehandler i Barnevernet og politietterforsker ved Barnas Hus. For å få et mest mulig relevant sammenligningsgrunnlag på tvers av yrkesgruppene, ønsker jeg primært å innhente informanter fra én kommune. Jeg vil derfor søke informanter fra Sandefjord kommune, idet det for meg nærmeste Barnas Hus, ligger der.

Ut fra mine data vil jeg forsøke å finne fram til hvilke diskurser som preger hjelpeapparatets holdning til ulike seksuelle overgrep fra ulike overgripergrupper, og dette er derfor min foreløpige problemstilling.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Hvert intervju antas å ville vare i drøyt en klokke. Intervjuene vil bli tatt opp med diktafon og deretter transkribert på egen datamaskin.

Jeg vil søke å finne svar på følgende forskningsspørsmål:

Hva opplever hver yrkesgruppe som de største utfordringene i ulike overgrepssaker?

Hvordan samhandler de ulike yrkesgruppene tverrfaglig i møte med ulike overgrepssaker?

Hvilket forhold har de ulike yrkesgruppene til tverrfaglig samarbeid?

Intervjuene vil baseres på tre fiktive case. Alle yrkesgruppene vil få spørsmål om de samme case, men spørsmålene vil selvsagt måtte tilpasses hver enkelt yrkesgruppes arbeidsfelt og kontekst.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt.

Jeg transkriberer selv og har derfor ikke behov for noen databehandler. Jeg arbeider alene slik at det kun vil være veileder og noen medstudenter som vil få delvis innsyn i datamaterialet.

Alt vil bli lagret på egen datamaskin, diktafon og minnebrikke som oppbevares i låst skuff i eget hjem. Kun jeg vil ha tilgang til nøkkelen. Datamaskinen er i tillegg sikret med passord.

Siden alle informantene kun skal uttale seg om egen yrkeserfaring som representanter for ulike grupper, er det ikke sannsynlig at noen vil kunne gjenkjennes av andre enn kanskje egne kolleger. Dette anses ikke som noe vesentlig problem idet studien ikke vil omfatte private opplysninger, kun mer generell og yrkesrelatert informasjon.

Prosjektet skal etter planen avsluttes innen utgangen av juni 2016. Etter dette vil alle opptak bli slettet. Oppgavetekst og transkribering vil bli lagret i låst skuff i eget hjem. Det vil ikke noen gang i løpet av studien være behov for å skrive ned eller lagre andre personlige opplysninger om informantene enn navn og e-postadresse. Disse vil kunne lagres på min datamaskin uten noen kobling opp mot datamaterialet.

Frivillig deltakelse

Det er være frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, kan du ta kontakt med undertegnede; student og familieterapeut v/Incestsenteret i Vestfold, Marny Melkild på telefon 91 19 80 30 og/eller førsteamanuensis/studentveileder Anne Øfsti v/Diakonhjemmet Høgskole på tlf.: 22 45 19 57.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)